AUTOBIOGRAFIE SPIRITUALĂ

SIMONE WEIL (1909, Paris – 1943, Ashford, comitatul Kent). Filosof: analiza muncii şi a opresiunii, filosofie politică, filosofia ştiinţei, mistică.

Printre textele publicate în timpul vieţii: „Ne recommençons pas la guerre de Troie” (*Nouveaux Cahiers*, 1937), „L’Iliade ou le poème de la force” (*Les Cahiers du Sud* 1940 – 1941), „Réflexions à-propos de la théorie des quanta” (*Les Cahiers du Sud* 1942).

Volume publicate postum: *La pesanteur et la grâce* (1947, Plon, texte selectate şi editate de Gustave Thibon), *L’Enracinement, prélude à une déclaration des devoirs envers Vôtre humain* (1949, Gallimard, în colecţia „Espoir” condusă de Albert Camus, unde vor fi publicate unsprezece volume organizate tematic), *La Connaissance surnaturelle* (1950, Gallimard), *Attente de Dieu* (1950, La Colombe, texte publicate de Părintele J.-M. Perrin), *Intuitions pré-chrétiennes* (1951, La Colombe, texte publicate de Părintele J.-M. Perrin), *La* Condition *ouvrière* şi *Lettre à un religieux* (1951, Gallimard), *Cahiers*, vol. I (1951, Plon; cele trei volume ale *Caietelor* au apărut sub îngrijirea Simonei Petrement), *Cahiers*, vol. II (1953, Plon), *La source grecque* (1953, Gallimard), *Opression et liberté* şi *Venise sauvée* (1955, Gallimard), *Cahiers*, vol. III (1956, Plon), *Écrits de Londres et dernières lettres* (1957, Gallimard), *Écrits historiques et politiques* (1960, Gallimard), *Pensées sans ordre concernant l’amour de Dieu* (1962, Gallimard), *Sur la science* (1966, Gallimard).

SIMONE WEIL

Autobiografie spirituală

Traducere din franceză şi introducere de ANCA MANOLESCU

HUMANITAS

BUCUREŞTI

Colecţie coordonată de ANCA MANOLESCU

Coperta

IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
WEIL, SIMONE
Autobiografie spirituală / Simone Weil; trad. din franceză şi introd. de Anca Manolescu.
— Bucureşti: Humanitas, 2004
ISBN 973 – 50 – 0694 – 4
I. Manolescu, Anca (trad.; introd.)
821.133.1 = 135.1 (082)
© HUMANITAS, 2004, pentru prezenta versiune românească
EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România tel. 021/222 85 46, fax 021/224 36 32 www.humanitas.ro
Comenzi CARTE PRIN POŞTĂ: tel. 021/223 15 01, fax 021/222 90 61, www.librariilehumanitas.ro
ISBN 973 – 50 – 0694 – 4

Introducere

Am reunit în acest volum patru texte, dintre cele mai puternice şi mai personale, ale Simonei Weil. În fond, toate scrierile ei sunt puternice şi personale fiindcă Simone Weil era, în gândirea sa spirituală, o pasionată, o intransigentă care nu accepta să se fixeze pe altceva decât pe rădăcina realului. Pentru ea, marile texte sacre (*Bhagavad-Gâta*, *Upanişadele*, *Tao Te King* şi *Evangheliile*), înţelepciunea greacă ori egipteană, ca şi frumuseţea lumii ori nenorocirea erau hrană: le „mânca” cu aceeaşi foame, le asimila cu acelaşi curaj intelectual, le interpreta cu aceeaşi inflexibilă dorinţă de binele absolut; şi cu aceeaşi temerară, neînduplecată abordare personală. Camus, unul dintre primii ei editori, spunea că „uimitoarea ei inteligenţă era incapabilă de un singur lucru, anume de frivolitate”; Cioran considera pe drept cuvânt că era lipsită de umor, ceea ce i-a permis progrese atât de speciale în viaţa spirituală. „Mistica şi umorul nu merg împreună”, socotea el. Chiar dacă lucrurile nu stau chiar aşa întotdeauna (enigmele Zen sunt o dovadă).

Simone Weil avea într-adevăr o vehemenţă de tragedie greacă, îmbinată de altfel cu o limpezime platoniciană. Dar pentru ea, aceste referinţe participau la strălucirea aceleiaşi universale, dintotdeauna prezente, lumini christice.

Cele patru texte reunite aici au totuşi un spor de intensitate dat fiind că ele confruntă un angajament interior total, deja activ, cu problema deciziei faţă de un angajament spiritual exterior. Când, în 1940, ajunge la Marsilia în refugiu, Simone Weil e interesată de interlocutori în domeniul chestiunilor religioase şi spirituale. Printr-o prietenă catolică îl cunoaşte în vara anului următor pe părintele dominican J.-M. Perrin; înfăţişarea ascetică, blândeţea, bunătatea lui o cuceresc, îi inspiră încredere şi o filială prietenie. Are loc o interesantă întâlnire între o intelectuală pasionată de strălucirea universală a Adevărului, de expresiile lui în diferitele tradiţii, de coerenţa acestor expresii, şi un foarte generos preot creştin, dedicat în primul rând mântuirii indivizilor. Părintele Perrin o îndeamnă insistent să se boteze, să intre în Biserica Catolică. Începe atunci pentru Simone Weil un examen perseverent, încordat şi sever nu numai al propriilor ei carenţe, ci şi al carenţelor instituţiei ecleziale. Exigenţa faţă de sine însăşi era în genere necruţătoare, iar, din perspectivă mistică, ea socotea că eul trebuie anihilat pentru ca fiinţa umană să devină transparenţă faţă de adevărul divin. Dar însăşi vehemenţa cu care gândea această temă şi concentrarea pe ceea ce considera a fi vocaţia ei trasau limitele, foarte vaste, ale acestui eu. Gustave Thibon, gânditor catolic cu care Simone Weil a comunicat poate cel mai bine, i-a făcut un esenţial şi bine nuanţat portret[1], unde spunea: „Era pasionată până şi în

1 G. Thibon a fost primul care, după moartea ei, i-a făcut cunoscută filozofia mistică publicînd, în 1947, volumul La pesanleur et la grâce (Greutatea și harul) care cuprinde o selecție din notațiile Caietelor de la Marsilia ale Simonei Weil. în 1952, el a publicat împreună cu părintele J.-M. Perrin un volum de evocări, Simone Weil telle que nous Vavons connue, unde se află portretul amintit.

dispreţul faţă de pasiuni… Detaşată până în rărunchi de gusturile şi de nevoile ei personale, nu era detaşată de detaşarea ei… în marea carte a universului aşezată în faţa privirilor sale, eul ei era un cuvânt pe care izbutise poate să îl *şteargă*, dar care continua să rămână *subliniat*”. Textele de faţă constituie biografia spirituală şi intelectuală a unui asemenea personaj, puternic, ofensiv atât în voinţa lui de a deveni pură supunere faţă de Dumnezeu, cât şi în limpezimea cu care gândea adevărul ultim.

Dar exigenţele acestui adevăr o îndemnau să formuleze cu cât mai multă rigoare lipsurile pe care considera că le are instituţia eclezială, de unde decurgeau rezervele ei faţă de aderarea explicită la Biserică. În mare, ele sunt de trei ordine. În primul rând, Simone Weil considera că Biserica Catolică nu îşi onorează numele şi vocaţia de universalitate dat fiind refuzul de a recunoaşte autenticitatea spirituală a oricăror persoane, tradiţii sau fenomene din afara ei. îl reproşa faptul că pune limite instituţionale adevărului şi, ca atare, nu poate oferi un creştinism care să radieze şi să se „întrupeze” în totalitatea timpului şi a spaţiului istoriei. Simonei Weil i se părea important să atragă atenţia că există vocaţii inspirate direct de Christos, de Logosul mediator, care – aşteptând „în pragul Bisericii” – îi cer acesteia o deschidere reală spre universal. În al doilea rând, socotea că insistându-se asupra Bisericii ca „trup” al lui Christos, se uită că suntem destinaţi să fim interlocutori intimi, prieteni ai lui Christos, într-un dialog secret şi personal cu el; apoi că prea adesea calitatea mistică a trupului christic declină într-o concepere a Bisericii drept trup istoric şi instituţional; aderenţa la un asemenea „trup” nu e prea îndepărtată, spunea ea, de aderenţa la o grupare sau la un partid politic, iar fervoarea religioasă poate da acestei concepţii un caracter totalitar, caracter atât de acut şi ameninţător prezent în acea epocă prin bolşevism şi nazism, în sfârşit, considera că există în Biserică tendinţa

unui totalitarism exercitat asupra inteligenţei. Biserica e păstrătoarea dogmelor şi a tainelor, a purităţii şi a eficacităţii lor, dar ea nu are dreptul să constrângă ori să stânjenească inteligenţa în exerciţiul ei de cercetare a adevărului, nu are dreptul să utilizeze anatema împotriva efortului liber şi atent al inteligenţei de a se deschide spre adevăr. Iată, rapid şi schematic spus, care sunt obiecţiile Simonei Weil faţă de instituţia eclezială şi, implicit, apelurile ei ca această instituţie să se schimbe pentru a-şi putea împlini misiunea în lumea rănită, dezorientată şi sărăcită spiritual de după război. Sensibilitatea faţă de alte manifestări ale aceluiaşi adevăr christic, alături de compasiunea ei faţă de excluşi ori oprimaţi, o determină să nu primească botezul. „Creştinismul fiind catolic de drept, iar nu de fapt, consider legitim din parte-mi să fiu membru al Bisericii de drept, iar nu de fapt, nu numai pentru o vreme, ci pentru toată viaţa dacă e cazul”, spune ea în *Autobiografie spirituală*.

La 14 mai 1942, Simone Weil pleacă, prin Casablanca, spre America, de unde va izbuti să ajungă la Londra ca să participe la lupta dusă de organismele Franţei libere. Cu câteva zile înainte îi adresează părintelui Perrin textul *Iubirea lui Dumnezeu şi nenorocirea*, în ziua plecării îi trimite *Autobiografie spirituală* şi, din Casablanca, *Ultimele gânduri* Vorbeşte în ultimele două despre evenimente spirituale foarte intime, care puteau fi spuse unui interlocutor deja îndepărtat, îşi expune cu fermitate obiecţiile menţionate mai sus, dar mai cu seamă meditează asupra sensurilor de profunzime ale creştinismului. Am crezut de cuviinţă să aşez între textele de autobiografie spirituală şi pe cel intitulat *Iubirea lui Dumnezeu şi nenorocirea* pentru că tema aceasta a fost dominantă în binomul foarte strâns format de experienţa existenţială şi de doctrina Simonei Weil. În toate aceste texte, meditaţia ei asupra raportului cu Dumnezeu şi cu adevărul are o autenticitate, o anvergură, o clarviziune excepţionale, are frumuseţea unei atitudini *originare*,

spuse în termenii şi cu referinţele marii culturi europene. Simone Weil e un caz rar de mistică în care fervoarea iubirii şi a compasiunii se îmbină perfect cu o înaltă limpezime intelectuală. E iarăşi un caz rar de mistică neîncadrată explicit într-o tradiţie, dar impregnată de perspectiva creştină, perspectivă din care se deschide spre alte mari tradiţii şi le interpretează. Am să dau aici, ca exemplu pentru înălţimea metafizică la care gândea universalitatea creştinismului, una dintre notaţiile din *Caietul VI*: „Spunând că religia catolică este adevărată, iar celelalte sunt false, se aduce o ofensă nu numai celorlalte tradiţii religioase, ci credinţei creştine înseşi dat fiind că astfel ea e situată la nivelul acelor lucruri care pot fi afirmate sau negate”. Cu alte cuvinte, atitudinea exclusivistă faţă de alte religii dovedeşte un prost amplasament în propria ta religie, pe care nu o concepi (şi nu o trăieşti) drept prezenţă a Adevărului viu, liber de orice dualitate, depăşind orice dualitate în majestatea lui transcendentă.

Ajunsă în iunie 1942 la New York, Simone Weil e din ce în ce mai preocupată de o posibilă primire a botezului. Prin filosoful Jacques Maritain, se adresează unui dominican cunoscut pentru deschiderea lui de spirit şi pentru independenţa faţă de dictatul doctrinei oficiale, părintele Couturier. Simone Weil „era obsedată de ideea de a găsi un teolog liberal, capabil să depăşească vederile Bisericii vizibile şi să adere la noţiunea de Biserică *totală în* sensul de receptacul universal al tuturor bogăţiilor spirituale prezente ori trecute, fie şi implicite, oricare ar fi fost gradul lor de heterodoxie”, spune Florence de Lussy în prezentarea textului *Lettre à un religieux*[2], ultimul pe care l-am inclus în volumul de faţă. Părintelui Couturier îi expune într-o scrisoare în 35 de puncte temele care, pentru ea, erau obiect de dezbatere sau de convingere şi care ar fi putut intra în contradicţie cu doctrina Bisericii

2 F. de Lussy, în Simone Weil, Œuvres, édition établie sous la direction de Florence de Lussy, Paris, Gallimard, colecția Quarto, 1999, p. 983.

Catolice. În scrisorile către părintele J.-M. Perrin, ea îşi formulase obiecţiile cu o rigoare temperată totuşi de dorinţa de a răni cât mai puţin un om pe care îl socotea aproape sfânt, căruia îi era recunoscătoare pentru blândeţea, răbdarea, generozitatea cu care o primise şi o ascultase. În scrisoarea către părintele Couturier, Simone Weil ţine să fie cât mai clară, să-şi exprime net exigenţele intelectuale şi spirituale care, din punctul ei de vedere, nu priveau doar destinul ei personal (incluzând mântuirea), ci mai cu seamă misiunea Bisericii Catolice în lumea actuală. *Scrisoare către un om al Bisericii* e un text în care, liberă de orice constrângeri, Simone Weil face dovada amplorii şi a angajării cu care gândea temele creştine, cu care gândea universalitatea prezenţei divine, sacrificiale şi salvatoare, cu care gândea istoria sacră a lumii; dar e totodată un text în care ea face dovada exceselor şi a contradicţiilor gândirii ei, dovada unui rigid *ego* intelectual, aş zice, care, antrenat de impulsul unor intuiţii, dar mai ales al propriilor presupoziţii, foarte particulare, şi de o logică rece, ajunge la judecăţi riscante şi la enormităţi sau, cum a spus cineva, ajunge „să bată câmpii”.

Pentru Simone Weil, adevărul esenţial despre Dumnezeu constă în faptul că el e binele absolut, care depăşește aspectul divin de forţă, manifest în sfera lumii, în sfera „necesităţii”. Dumnezeu e, în primul rând, iubire supranaturală, coborând în adâncul şi în ascunsul fiinţelor, iubire care ne poate trece dincolo de lume. Simone Weil reproşase deseori Bisericii devierea ce constă în a utiliza forţa, constrângerea, cruzimea în numele Adevărului şi Binelui şi de a ofensa astfel universala lor strălucire, dreptatea universală. Dar ceea ce considera că, în creştinism, e doar deviere de la adevărul christic, Simone Weil găseşte cu cale să *obiectiveze* total într-o tradiţie. Pentru ea, tradiţia ebraică este tradiţia care a pus pe lume un Dumnezeu al forţei, al cruzimii, închis în istorie şi în limite etnice, un Dumnezeu fără transcendenţă. Pentru ea, Israel este forţa în aspectul ei sacru, religios, aşa cum

Roma este forţa în aspectul ei politic, statal, iar ele sunt otrăvurile care, din origini, au contaminat desfăşurarea în istorie a tradiţiei christice. Universalitatea Simonei Weil îşi trădează astfel o uimitoare limită. Compasiunea ei, chiar, îşi arată astfel o uimitoare limită. Iar buna-credinţă şi probitatea intelectuală par să pălească în asemenea teorii. Deşi recunoaşte câtorva figuri şi cărţi vechi-testamentare un caracter pur, pe linia iubirii supranaturale (mai cu seamă figuri dinaintea constituirii lui Israel: Abel, Noe, Melchisedec, apoi unii profeţi, Cântarea Cântărilor, Iov, Daniel, unii Psalmi), pe acestea le declară străine de tradiţia ebraică, declarându-le împrumuturi din culturile spirituale nesemitice, care, doar ele, s-ar fi deschis către binele pur şi caritatea divină. Faptul că aceste figuri şi aceste cărţi fac parte din textul sacru al lui Israel, că aparţin acestei tradiţii, că generaţii nesfârşite de evrei au trăit, spiritual şi intelectual, în orizontul lor nu pare să conteze pentru ea. Curajul acestei tradiţii de a asuma tensiunea între tendinţa idolatră a umanului şi tendinţa eliberatoare a divinului, tensiunea între împărăţie şi exil, între rigoarea şi intimitatea lui Dumnezeu nu pare să conteze pentru ea. Iată un prim exemplu de decupare arbitrară a tradiţiei ebraice, doar pentru a justifica, riscant, o teorie asupra istoriei spirituale a lumii. În al doilea rând, Simone Weil aplică o balanţă a interpretării profund inegală tradiţiei ebraice şi tradiţiilor nesemitice (caldeeană, egipteană, elenă). Pentru datele celor din urmă, ea descoperă noi şi noi, foarte îndrăzneţe, sensuri simbolice în care presimte prezenţa christică; datele ebraice sunt citite în sensul cel mai terestru, mai literal, mai „greu”, mai limitativ. În sfârşit, ar fi de spus că unele dintre temele ei de predilecţie (căutarea omului de către Dumnezeu) se află din plin în tradiţia ebraică, iar nu numai în cea creştină; că noţiunea de „decreaţie”, specifică metafizicii religioase a Simonei Weil, implică o concepţie a creaţiei divine foarte apropiată de cea prezentă în Cabala lui Isaac Luna sub numele de *ţimţum* (contracţie:

Dumnezeu a creat lumea restrângându-se pe sine spre a-i face loc) [3]. Dacă ignoranţa sau opţiunile ei de interpretare nu ar fi împiedicat-o, ar fi putut deveni conştientă de aceste afinităţi.

Anti-iudaismul Simonei Weil – în cadrul unei filosofii mistice altfel atât de înalte şi de generoase – a stârnit, evident, critici şi reacţii de respingere. Emmanuel Lévinas scria în 1952 „Simone Weil contre la Bible”. De curând, un cercetător francez, E. Gabellieri, relua titlul, în mod interogativ, pentru a studia, pe texte, poziţia Simonei Weil faţă de Vechiul Testament, nu înainte de a rezuma dosarul criticilor în această privinţă.[4] Or, în urma examenului său, el conchidea că Simone Weil a veştejit atât de brutal nu iudaismul în ansamblul său, ci pretenţia lui de a exclude spiritualitatea „păgână” de la orice participare reală la revelaţia divină. „Dacă poziţia weiliană este incompatibilă cu un iudaism sau un creştinism dominate de «exclusivism», care nu văd în păgânism decât un duşman de moarte, ea nu e nicidecum incompatibilă cu o tradiţie biblică integrând participarea păgânismului la istoria salvării” (qp. *cât*, p. 46). Poziţia Simonei Weil s-ar explica astfel în cadrul unei filosofii „de reacţie” faţă de o îndelungată linie de gândire iudeo-creştină ce respingea datele doctrinelor religioase noşr brahamice, atât de intim cunoscute şi am putea spune „gustate” de Simone Weil în savoarea lor spirituală. Rămâne totuşi de spus că ea declară iudaismul, întregul iudaism ca fiind tradiţia emblematică pentru această respingere, întruparea obiectivă a respingerii. Şi, printr-un soi de atitudine de compensaţie, ea refuză, la rândul ei, iudaismului o valoare

---

3 Cf., de pildă, MIklos Veto, La métaphysique religieuse de Simone Weil, 1971, p. 20.

4 Articolul lui E. Lévinas, „Simone Weil contre la Bible“, a apărut în revista Évidences, nr. 24, 1952 și a fost reluat în volumul Difficile liberté. Albin Michel, 1963. Textul lui Emmanuel Gabellieri, „Simone Weil contre la Bible“?, e publicat în volumul Mythe et philosophie. Les traditions bibliques, sous la direction de C. Berner et J.-J. Wunenburger, Paris, P.U.F., 2002, pp. 33-51.

spirituală autentică. Ea însăşi se plasează astfel sub judecata pe care o aplicase atitudinii exclusiviste: şi ea pune credinţa în rândul lucrurilor ce pot fi afirmate sau negate, şi ea aduce o ofensă tuturor tradiţiilor religioase, de vreme ce socoteşte că, în numele tradiţiilor nesemitice, poate declara tradiţia ebraică drept lipsită de adevăr supranatural.

Cititorul are deci a-şi exercita discernământul asupra unui text care, în excesele şi în riscantele lui judecăţi, propune totuşi o foarte vastă interogaţie asupra universalităţii revelaţiei, asupra unui adevăr divin care se oferă sacrificial tuturor, asupra modurilor în care Dumnezeu ne caută „trecând prin densitatea lumii”. Prin cele patru texte, cititorul are în orice caz în faţă o autobiografie spirituală care pune problema biografiei creştinismului în lumea modernă. Datoria de a-şi onora catolicitatea, de a recunoaşte valoarea spirituală a celorlalte tradiţii religioase, de a deveni, prin înţelegerea lor, un „receptacul universal” nu e doar o exigenţă clamată de Simone Weil. De la Conciliul Vatican II înainte, Biserica Catolică şi-a pus ea însăşi, din ce în ce mai curajos, această chestiune. Există chiar un volum care o recunoaşte întrucâtva pe Simone Weil drept parteneră în această regândire de sine a creştinismului actual, intitulat *Răspunsuri la întrebările Simonei Weil.*[5] Iar, dincolo de această conştiinţă acută, „aşezată pe pragul” instituţiei ecleziale, autobiografia spirituală a Simonei Weil dă mărturie despre experienţa lui Christos în adâncul inimii, despre tăcute iluminări interioare.[6]

---

5 Réponses aux questions de Simone Weil (Paris, Aubier-Montaigne, 1964) e un volum prefațat de părintele J.-M. Perrin și conține texte de J. Da- nlélou, s. j., C. Durand, o. p., J. Kaelin, o. p., Chanoine L. Lochet, B. Hussar, o. p., J.-M. Emmanuelle, urmate de pozițiile oficiale ale Papilor Pius al IX-lea, loan al XXIII-lea, Paul al VI-lea și ale Cardinalului Bea în ce privește unele teme atinse și de S. Weil.

6 Gîndirea Simonei Weil se sprijină pe o insistentă, intimă, dar liberă, frecventare a textelor biblice. Ca să atrag atenția asupra acestui fapt, am indicat cel mai adesea în note pasajul scripturar la care se referă.

Anca Manolescu

Autobiografie spirituală

Marsilia, 14 mai 1942

Citiţi întâi acest post-scriptum

Scrisoarea e înspăimântător de lungă – însă cum nu e cazul să-mi răspundeţi – mai cu seamă că neîndoielnic voi fi deja plecată – aveţi înainte ani în şir pentru a lua, de veţi voi, cunoştinţă de conţinutul ei. Luaţi totuşi, într-o zi, cunoştinţă de el.

Părinte, înainte de a pleca vreau să vă mai vorbesc, pentru ultima oară poate, fiindcă de acolo nu voi face desigur decât să vă trimit, din când în când, veşti despre mine pentru a le primi pe ale voastre.

V-am spus că am o datorie imensă faţă de dumneavoastră. Vreau să încerc să vă spun în mod precis şi cu onestitate în ce constă ea. Cred că de-aţi putea înţelege cu adevărat care e situaţia mea spirituală nu aţi mai avea nicio mâhnire pentru faptul că nu m-aţi determinat să mă botez. Însă nu ştiu dacă vă e cu putinţă.

Nu mi-aţi adus nici inspiraţia creştină, nici pe Christos; deoarece, atunci când v-am întâlnit, lucrul acesta nu mai era necesar, el se săvârşise deja iară mijlocirea vreunei fiinţe umane. Dacă nu ar fi fost aşa, dacă nu aş fi fost deja pătrunsă, nu doar implicit, ci conştient, nu mi-aţi fi dat nimic, fiindcă nu aş fi primit nimic de la dumneavoastră. Prietenia pe care v-o port ar fi fost, pentru mine, un motiv să vă refuz mesajul fiindcă m-aş fi temut de posibilităţile de eroare şi de iluzie pe care o influenţă umană le implică în domeniul lucrurilor divine.

Vă pot spune că, de-a lungul vieţii, nu l-am căutat niciodată, în niciun moment, pe Dumnezeu. Poate că din această cauză, prea subiectivă fără îndoială, expresia nu îmi place şi mi se pare falsă. Începând din adolescenţă am considerat că problema lui Dumnezeu e o problemă ale cărei date lipsesc în lumea de jos şi că singura metodă sigură pentru a evita rezolvarea falsă a problemei, ceea ce mi se părea maximum de rău posibil, era de a nu o pune.

De aceea nu o puneam. Nu afirmam, nici nu negam. Mi se părea inutil să rezolv această problemă deoarece credeam că, fiind în această lume, treaba noastră este să adoptăm cea mai bună atitudine faţă de problemele lumii acesteia şi că atitudinea în cauză nu depinde de soluţia problemei lui Dumnezeu.

Lucru adevărat, pentru mine cel puţin, fiindcă nu am ezitat în această alegere a atitudinii: am adoptat întotdeauna, drept singura atitudine posibilă, atitudinea creştină. M-am născut, aş spune, am crescut, am rămas întotdeauna în inspiraţia creştină. Chiar în vremea când numele lui Dumnezeu era cu totul absent din gândurile mele, aveam faţă de problemele acestei lumi şi ale acestei vieţi concepţia creştină, într-un mod riguros, cu noţiunile cele mai precise pe care ea le comportă. Unele dintre ele sunt în mine din primele clipe pe care amintirea le-a păstrat. Pentru altele, ştiu momentul, modul şi forma în care mi s-au impus.

Mi-am interzis întotdeauna, de pildă, să mă gândesc la o viaţă viitoare, dar am considerat întotdeauna clipa morţii ca fiind norma şi scopul vieţii. Consideram că, pentru cei care trăiesc cum se cuvine, ea este clipa când, pentru o fracţiune infinitezimală de timp, adevărul pur, adevărul nud, cert, etern intră în suflet. Pot spune că niciodată nu am dorit, pentru mine, alt bine. Consideram că viaţa care duce spre acest bine nu este definită numai de morala comună, ci constă, pentru fiecare om, într-o succesiune, riguros personală, de acte şi de evenimente, în aşa măsură obligatorie încât cel care deviază de la ea ratează ţinta. Iată care era, pentru mine, noţiunea de vocaţie. Criteriul acţiunilor impuse de vocaţie se afla, socoteam, într-un impuls esenţialmente şi evident diferit de impulsurile care au ca sursă sensibilitatea ori raţiunea, iar a nu urma un asemenea impuls, atunci când el se ivea, mi se părea cea mai mare dintre nenorociri. E modul în care concepeam supunerea, o concepţie pe care am pus-o la încercare atunci când am intrat şi am rămas în uzină,

aflându-mă într-o stare de durere intensă şi neîncetată pe care, de curând, v-am mărturisit-o. Cea mai frumoasă viaţă cu putinţă mi s-a părut întotdeauna a fi cea în care totul este hotărât fie de forţa împrejurărilor, fie de asemenea impulsuri, o viaţă unde nu e loc pentru nicio alegere.

La paisprezece ani m-am cufundat într-una dintre acele disperări nesfârşite ale adolescenţei, şi m-am gândit în mod serios să mor, din pricina mediocrităţii facultăţilor mele naturale. Extraordinarele daruri ale fratelui meu, care a avut o copilărie şi o tinereţe comparabile cu cele ale lui Pascal, mă obligau să am conştiinţa puţinătăţii mele. Nu regretam reuşitele exterioare, ci faptul că nu puteam spera să am în vreun fel acces la acel regat transcendent unde numai oamenilor autentic mari le e dat să intre, regat în care locuieşte adevărul. Preferam să mor decât să trăiesc fără el. După luni de tenebre interioare, am avut deodată şi pentru totdeauna certitudinea că orice fiinţă umană, chiar dacă facultăţile ei naturale sunt aproape nule, pătrunde în acest regat al adevărului rezervat geniului: e de ajuns să dorească adevărul şi să facă un efort neîncetat de atenţie pentru a-l atinge. Devine astfel ea însăşi un geniu, chiar dacă, din lipsă de talent, geniul acesta nu e vizibil în exterior. Mai târziu, când durerile de cap au făcut să apese asupra puţinelor capacităţi pe care le posed o paralizie pe care foarte curând am socotit-o probabil definitivă, aceeaşi certitudine m-a determinat să perseverez timp de zece ani în eforturi de atenţie pe care nu le susţinea aproape nicio speranţă a rezultatelor.

Sub numele de adevăr cuprindeam de asemenea frumuseţea, virtutea şi orice speţă de bine, astfel încât, pentru mine, era vorba despre o concepţie a raportului între har şi dorinţă. Certitudinea pe care o primisem era aceea că atunci când doreşti pâine nu vei primi pietre.[7] Dar în vremea aceea nu citisem Evanghelia.

Pe cât eram de sigură că dorinţa are, prin ea însăşi, o eficacitate în acest domeniu al binelui spiritual sub toate

7 Matei 7. 9-11 și Luca 11, 11-13.

formele lui, pe atât credeam că pot avea de asemenea certitudinea ineficacităţii dorinţei în orice alt domeniu.

În ce priveşte spiritul sărăciei, nu-mi amintesc de vreo clipă în care el să nu se fi aflat în mine, desigur în măsura, din nefericire slabă, în care aşa ceva era compatibil cu nedesăvârşirea mea. M-am îndrăgostit de Sfântul Francisc de îndată ce mi-a fost cunoscută figura lui. Am crezut şi am sperat întotdeauna că soarta mă va împinge într-o zi cu de-a sila în acea stare de hoinar şi cerşetor în care el a intrat de bunăvoie. Nu credeam că voi ajunge la vârsta de astăzi fără să fi trecut cel puţin printr-o asemenea stare. La fel credeam, de altfel, şi despre închisoare.

Din prima copilărie am avut de asemenea noţiunea creştină de milă faţă de aproapele, căreia îi dădeam acel nume de dreptate primit de ea în mai multe locuri din Evanghelie, nume atât de frumos. Ştiţi că, în privinţa acestui punct, am avut în mai multe rânduri lipsuri grave.

Datoria de a accepta voinţa lui Dumnezeu, oricare ar putea fi ea, s-a impus minţii mele ca prima şi cea mai necesară dintre toate, datorie căreia nu i te poţi sustrage fără a te dezonora, de îndată ce am găsit-o expusă în Marc Aureliu sub forma stoicului *amor fatt*

Noţiunea de puritate, cu tot ceea ce cuvântul implică pentru un creştin, a pus stăpânire pe mine la şaisprezece ani, după ce traversasem, vreme de câteva luni, neliniştile sentimentale fireşti în adolescenţă. Noţiunea aceasta mi-a apărut în contemplarea unui peisaj de munte şi puţin câte puţin mi s-a impus în chip irezistibil.

Ştiam, bineînţeles, foarte bine că ceea ce constituia concepţia mea de viaţă era o concepţie creştină. De aceea nu mi-a venit niciodată în minte posibilitatea unei intrări în viaţa creştină. Aveam impresia că eram născută în interiorul ei. Dar a adăuga acestei concepţii de viaţă dogma însăşi fără a fi constrânsă printr-o evidenţă mi s-ar fi părut o lipsă de probitate. Credeam chiar că aş fi lipsită de probitate dacă mi-aş pune ca pe o problemă chestiunea

adevărului dogmei sau dacă, pur şi simplu, aş dori să ajung la o convingere în legătură cu acest subiect. Am, în ce priveşte probitatea intelectuală, o noţiune extrem de riguroasă, într-atât de riguroasă încât nu am întâlnit pe nimeni care să nu mi se pară carent, sub diverse aspecte, faţă de ea; mă tem mereu că sunt eu însămi deficientă în această privinţă.

Iar, de vreme ce mă abţineam să iau în considerare dogma, un fel de pudoare mă împiedica să intru în biserici, unde totuşi îmi făcea plăcere să mă aflu. Am avut totuşi trei contacte cu catolicismul care au fost într-adevăr importante.

După anii de uzină, înainte de a reveni în învăţământ, părinţii mă luaseră într-o călătorie în Portugalia; acolo m-am despărţit la un moment dat de ei şi am mers singură într-un sat mărunt. Sufletul şi corpul îmi erau întrucâtva sfărâmate. Acel contact cu nenorocirea îmi ucisese tinereţea. Până atunci nu avusesem experienţa nenorocirii, afară de cea a nenorocirii proprii care, fiind a mea, mi se părea neînsemnată ca importanţă; era, de altfel, doar o nenorocire pe jumătate, biologică, iar nu socială. Ştiam prea bine că în lume există nenorocire şi eram obsedată de ea, dar nu o constatasem niciodată printr-un contact îndelungat. În uzină, confundată în ochii tuturor şi în propriii mei ochi cu masa anonimă, nenorocirea celorlalţi mi-a intrat în carne şi în suflet. Nimic nu mă mai despărţea de ea căci îmi uitasem realmente trecutul şi nu aşteptam niciun viitor, fiind cu greu în stare să-mi închipui posibilitatea de a supravieţui unei asemenea trude. Ceea ce am îndurat acolo m-a marcat într-un mod atât de durabil încât astăzi încă, atunci când o fiinţă umană, oricare ar fi ea şi oricare ar fi împrejurările, îmi vorbeşte fără brutalitate, nu mă pot împiedica să am impresia că e vorba despre o greşeală şi că greşeala va fi, din nefericire, înlăturată. Am primit acolo, pentru totdeauna, pecetea sclaviei, asemenea peceţii cu fierul roşu pe care romanii o întipăreau pe fruntea sclavilor lor celor mai dispreţuiţi. De

atunci înainte m-am privit întotdeauna ca pe o sclavă.

Fiind în această stare de spirit şi într-o stare fizică mizerabilă, am intrat în micul sat portughez, el însuşi, val! mizerabil, noaptea, sub lumina lunii pline, chiar de sărbătoarea patronului aşezării. Era la ţărmul mării. Femeile pescarilor înconjurau, în procesiune, bărcile, purtând lumini şi intonând cântări fără îndoială foarte vechi, de o destrămătoare tristeţe. Nimic nu o poate reda. Nu sun auzit niciodată nimic atât de emoţionant, afară de cântecul edecarilor de pe Volga. Am avut dintr-odată certitudinea că religia creştină este, prin excelenţă, religia robilor şi că robii nu pot să nu adere la ea, eu însămi printre ceilalţi.

În 1937 am petrecut la Assisi două zile minunate. Acolo, fiind singură în capela romanică din secolul al XII-lea de la Santa Mana degli Angeli, incomparabilă minune de puritate unde Sfântul Francisc se rugase deseori, ceva mai puternic decât mine m-a silit, pentru prima oară în viaţă, să îngenunchez.

În 1938 am petrecut zece zile la Solesmes, din duminica Floriilor până marţi, a doua zi de Paşti, urmărind toate slujbele. Aveam intense dureri de cap; fiecare sunet îmi făcea rău ca o lovitură; iar un efort extrem de atenţie îmi îngăduia să ies afară din această carne mizerabilă, să o las să sufere singură, chircită într-un colţ, şi să aflu o bucurie pură, desăvârşită în frumuseţea uluitoare a cântului şi a cuvintelor. Această experienţă m-a făcut, prin analogie, să înţeleg mai bine poy sibilitatea de a iubi iubirea divină trecând prin suferinţă. E de la sine înţeles că, de-a lungul acelor slujbe, gândul patimilor lui Christos a intrat în mine o dată pentru totdeauna.

Se afla acolo un tânăr englez catolic care mi-a dat pentru prima oară ideea a ceea ce poate fi virtutea supranaturală a sacramentelor prin strălucirea realmente angelica de care părea învăluit după ce se împărtăşise. Hazardul – căci prefer încă să spun hazard şi nu Providenţă – l-a făcut să fie cu adevărat, pentru mine, un

mesager. Am aflat, datorită lui, de existenţa acelor poeţi englezi din secolul al XVII-lea numiţi metafizici. Mai târziu, citindu-i, am descoperit poemul a cărui traducere, din nefericire cu totul nemulţumitoare, v-am citit-o şi care se numeşte *Iubire*? L-am învăţat pe dinafară. Deseori, în

8 Iată textul poemului [lui George HerbertJ: *Iubire*

Iubirea mi-a urat bun venit; sufletul a dat totuşi înapoi Vinovat de ţarină şi păcat.

Dar Iubirea cu ochi ageri, văzând că şovăi De cum înăuntru am păşit.

S-a apropiat şi cu blândeţe îmi puse întrebarea De e ceva ce poate îmi lipseşte.

Un oaspete, am răspuns, vrednic de acest loc. Iubirea spuse: Vei fi el.

Eu, răul, nerecunoscătorul? O! Preaiubite! Nu te pot privi.

Iubirea m-a luat de mână, răspunzându-mi c-un surâs:

Cine altul ţi-a făurit ochii decât mine?

E adevărat, Doamne, dar i-am pângărit; ruşinea mea să meargă în locul ei de drept.

Nu ştii oare, spuse Iubirea, cine asupră-şi a luat toată ocara? Preaiubite, atuncea voi sluji.

momentul culminant al crizelor violente de durere de cap, mi-am impus să-l recit îndreptându-mi asupra lui toată atenţia şi aderând cu tot sufletul la dulceaţa pe care o cuprinde. Credeam că recit doar un poem frumos, dar, fără ştiinţa mea, recitarea lui avea virtutea unei rugăciuni. În cursul unei asemenea recitări, aşa cum v-am scris, Christos însuşi a coborât şi m-a cuprins.

În raţionamentele mele privind insolubilitatea problemei lui Dumnezeu nu prevăzusem o asemenea posibilitate, posibilitatea unui contact real, de la persoană la persoană, aici în lumea de jos, între o fiinţă umană şi Dumnezeu. Auzisem vag vorbindu-se despre lucruri de acest gen, dar niciodată nu le dădusem crezare. În *Fioretti*, relatarea apariţiilor îmi stârnea mai mult decât orice

altceva reticenţa, la fel ca şi miracolele din Evanghelie. De altfel în această bruscă înstăpânire a lui Christos asupra mea, nici simţurile, nici imaginaţia nu au avut vreun rol: am simţit doar, străbătând prin suferinţă, prezenţa unei iubiri asemănătoare celei pe care o citeşti în surâsul unui chip îndrăgit.

Nu-i citisem niciodată pe mistici deoarece nu simţisem niciodată nimic care să-mi fi ordonat să-i citesc. În lecturi m-am străduit de asemenea să practic întotdeauna supu-Ba te vei aşeza, spuse Iubirea, ca din mâncarea mea să guşti.

M-am aşezat atunci şi am mâncat.

nerea. Nimic nu e mai profitabil pentru progresul intelectual, fiindcă eu nu citesc, pe cât îmi stă în putinţă, decât lucruri de care mi-e foame, în momentul când mi-e foame de ele, iar atunci nu citesc, mănânc. Dumnezeu, prin mila sa, mă împiedicase să îi citesc pe mistici pentru ca să îmi fie limpede că nu eu fabricasem acest contact absolut neaşteptat.

Şi totuşi, am continuat să îi refuz pe jumătate nu iubirea, ci inteligenţa mea. Fiindcă mi se părea cert, o cred şi astăzi, că nu poţi rezista niciodată îndeajuns lui Dumnezeu dacă o faci din grija pentru adevăr. Lui Christos îi place să i se prefere adevărul, deoarece, înainte de a fi Christos, el este adevărul. Dacă te întorci de la el pentru a te îndrepta spre adevăr, nu vei face cale lungă şi vei cădea în braţele sale.

După acest episod am simţit că Platon este un mistic, că *Iliada* întreagă e scăldată în lumină creştină, că Dionysos şi Osiris sunt, într-un anume fel, Christos însuşi: şi iubirea mi-a sporit.

Nu mă întrebam niciodată dacă Iisus a fost sau nu o întrupare a lui Dumnezeu: dar, în fapt, nu eram în stare să mă gândesc la el fără a-l gândi ca Dumnezeu.

În primăvara lui 1940 am citit *Bhagavad-Gâta*. Lucru straniu, tocmai citind acele cuvinte minunate, cu un sunet atât de creştin, puse în gura unei întrupări a lui

Dumnezeu, am simţit cu putere că datorăm adevărului religios cu totul altceva decât adeziunea acordată unui poem frumos, că îi datorăm un gen de adeziune infinit mai categoric.

Nu credeam totuşi că aş putea să îmi pun măcar problema botezului. Simţeam că onestitatea mă obliga să nu-mi părăsesc sentimentele privind religiile necreştine şi pe cele privind religia lui Israel – convingere pe care timpul şi meditaţia nu au făcut într-adevăr decât să o întărească – şi consideram această atitudine un obstacol absolut. Nu-mi închipuiam nici măcar posibilitatea ca un preot să se poată gândi să-mi acorde botezul. Dacă nu v-aş fi întâlnit, nu mi-aş fi pus niciodată problema botezului ca pe o problemă practică.

De-a lungul acestei înaintări spirituale nu m-am rugat niciodată. Mă temeam de puterea de sugestie a rugăciunii, acea putere pentru care Pascal o recomandă. Metoda lui Pascal mi se pare una dintre cele mai proaste metode posibile pentru a ajunge la credinţă.

Întâlnirea cu dumneavoastră nu m-a putut convinge să mă rog. Dimpotrivă, pericolul mi se părea cu atât mai grav cu cât trebuia să mă păzesc şi de puterea de sugestie a prieteniei pe care v-o port. În acelaşi timp eram foarte stânjenită de faptul că nu mă rugam şi că nu vă spuneam acest lucru. Ştiam însă că nu v-o puteam spune fără a vă induce cu totul în eroare în privinţa mea. În acel moment nu v-aş fi putut face să înţelegeţi.

Până în septembrie trecut nu mi se întâmplase nici măcar o dată în viaţă să mă rog «cel puţin nu în sensul literal al cuvântului. Nu-i adresasem niciodată, cu voce tare ori în gând, vreun cuvânt lui Dumnezeu. Nu rostisem niciodată o rugăciune liturgică. Mi se întâmpla din când în când să recit pentru mine însămi *Salve Regina*, dar numai ca pe un inimos poem.

Vara trecută, făcând greacă cu T… i-am dat traducerea, cuvânt cu cuvânt, a textului grec pentru Pater. Ne-am promis unul altuia că îl vom memora. Cred că el nu

s-a ţinut de cuvânt. Nici eu, de altfel, la vremea aceea. Dar câteva săptămâni mai târziu, răsfoind Evanghelia, mi-am spus că, de vreme ce îmi promisesem să învăţ textul şi că asta însemna un lucru bun, trebuia să o fac. Am făcut-o. Suavitatea nesfârşită a acestui text grec m-a învăluit atunci în aşa măsură încât, vreme de mai multe zile, nu m-am putut împiedica să-l recit fără încetare. O săptămână mai târziu am început culesul viei. Recitam Paterul în greceşte în fiecare zi înainte de muncă, l-am repetat deseori şi lucrând în vie.

De atunci, mi-am hotărât un unic exerciţiu, anume să recit Paterul o dată, dimineaţa, cu o atenţie absolută. Dacă în timpul recitării atenţia mi se rătăceşte sau dormitează, fie şi o frântură de timp, reîncep până când ajung să obţin pentru întreg o atenţie absolut pură. Mi se întâmplă atunci să încep din nou, încă o dată, doar din plăcere, însă numai dacă dorinţa mă împinge să o fac.

Virtutea acestei practici e extraordinară şi mă uimeşte de fiecare dată: deşi o resimt în fiecare zi, ea îmi depăşeşte de fiecare dată aşteptarea.

Câteodată, primele cuvinte îmi smulg deja gândul din trup şi îl transportă într-un loc în afara spaţiului, unde nu există nici perspectivă, nici punct de vedere. Spaţiul se deschide. Infinitatea spaţiului obişnuit al percepţiei e înlocuită de o infinitate la puterea a doua, câteodată la puterea a treia. În acelaşi timp, infinitatea aceasta se umple, toată, de tăcere, o tăcere care nu e lipsă de sunet, ci obiectul unei senzaţii pozitive, mai pozitivă decât cea a sunetului. Zgomotele, dacă mai sunt, ajung până la mine traversând tăcerea.

Câteodată, în cursul recitării ori în alte clipe, Christos e prezent ca persoană, dar e o prezenţă infinit mai reală, mai eficace, mai limpede şi mai plină de iubire decât atunci când m-a cuprins prima oară.

Niciodată nu aş fi putut lua asupra mea hotărârea de a vă spune toate astea dacă nu aş pleca. Cum plec cu gândul, mai mult ori mai puţin puternic, al unei morţi

probabile, mi se pare că nu am dreptul să las în tăcere aceste lucruri. Fiindcă, în fond, aici nu e vorba despre mine. E vorba numai despre Dumnezeu. Eu nu am cu adevărat niciun rol.

Dacă am putea presupune că în Dumnezeu există eroare, aş gândi că tot ceea ce mi s-a dat a fost dintr-o eroare. Dar poate că lui Dumnezeu îi place să se folosească de resturi, de piesele ratate, de obiecte rebut. În fond, pâinea ostiei, chiar mucedă, se preface în trupul lui Christos o dată ce preotul a sfinţit-o; însă ea nu poate să nu se supună, pe când noi suntem în stare să o facem. Mi se pare câteodată că, dată fiind mila ce mi se acordă, orice păcat din parte-mi devine un păcat de moarte. Iar păcate comit neîncetat.

V-am spus că sunteţi pentru mine întrucâtva ca un tată şi totodată ca un frate. Dar cuvintele acestea nu exprimă decât o analogie. Poate că ele corespund doar unui sentiment de afecţiune, de recunoştinţă şi de admiraţie. În ce priveşte îndrumarea spirituală a sufletului meu, cred că Dumnezeu însuşi a luat-o în mâinile sale şi o păstrează.

Ceea ce nu mă împiedică să am faţă de dumneavoastră cea mai mare datorie pe care aş putea să o am faţă de o fiinţă umană. Iată foarte precis în ce constă ea.

În primul rând mi-aţi spus o dată, la începutul relaţiilor noastre, un cuvânt care a pătruns până în adâncul meu. Mi-aţi spus: „Fiţi foarte atentă: ar fi păcat ca, din propria dumneavoastră greşeală, să treceţi pe lângă un lucru important”.

Ceea ce m-a făcut să îmi dau seama de un nou aspect al datoriei de probitate intelectuală. Până atunci nu concepusem această datorie decât împotriva credinţei. Lucrul poate să pară oribil, dar nu este aşa, dimpotrivă. O concepeam astfel fiindcă simţeam că toată iubirea mea se aşeza de partea credinţei. Cuvintele dumneavoastră m-au făcut să mă gândesc că existau poate în mine, iară ştirea

mea, piedici impure faţă de credinţă, prejudecăţi, obişnuinţe. Am simţit că după ce îmi spusesem ani în şir doar: „Poate că toate acestea nu sunt adevărate”, trebuia nu să încetez să mi-o spun – am grijă şi acum să mi-o spun adeseori –, ci să adaug la formula amintită formula contrară, „Poate că toate acestea sunt adevărate”, şi să le alternez.

În acelaşi timp, punându-mi chestiunea botezului ca pe o problemă practică, m-aţi obligat să privesc în faţă, îndelung, de foarte aproape, cu deplinătatea atenţiei, credinţa, dogmele şi sacramentele, ca pe nişte lucruri faţă de care aveam îndatoriri ce se cereau desluşite şi împlinite. Nu aş fi făcut-o niciodată în alte condiţii; or, această examinare îmi era absolut necesară.

Însă lucrul cel mai preţios pe care mi l-aţi dat a fost de alt ordin. Captându-mi prietenia prin caritatea dumneavoastră, al cărei echivalent nu îl mai întâlnisem, mi-aţi oferit sursa de inspiraţie cea mai puternică şi mai pură ce poate fi găsită printre lucrurile omeneşti. Căci printre lucrurile omeneşti nimic nu e atât de puternic în a menţine privirea aţintită mereu mai intens spre Dumnezeu decât prietenia pentru prietenii lui Dumnezeu.

Nimic nu poate măsura mai bine amploarea carităţii dumneavoastră decât faptul că m-aţi îndurat atâta vreme şi cu atâta blândeţe. Am aerul că glumesc, dar nu este deloc aşa. E drept că nu aveţi aceleaşi motive ca mine (cele despre care v-am scris acum câteva zile) să resimţiţi ură şi repulsie în ce mă priveşte. Mi se pare totuşi că răbdarea dumneavoastră faţă de mine nu poate decurge decât dintr-o generozitate supranaturală.

Nu m-am putut împiedica să vă pricinuiesc cea mai gravă decepţie pe care v-aş fi putut-o pricinui. Dar până acum, deşi mi-am pus problema adeseori, în timpul rugăciunii, în timpul liturghiei ori în lumina acelei străluciri care rămâne în suflet după liturghie, nu am avut nici măcar o dată, nici măcar o clipă, senzaţia că Dumnezeu mă vrea în Biserică. Nu am avut niciodată

măcar o senzaţie de incertitudine. Cred că acum pot trage în sfârşit concluzia că Dumnezeu nu mă vrea în Biserică. Aşa încât nu trebuie să aveţi nicio părere de rău.

El nu vrea acest lucru, cel puţin până acum, însă, mi se pare, dacă nu mă înşel, că voinţa lui este să rămân în afară şi de acum înainte, cu excepţia poate a momentului morţii. Sunt totuşi mereu gata să mă supun oricărei porunci, indiferent care ar fi ea. Mă voi supune cu bucurie poruncii de a merge chiar în centrul infernului şi de a rămâne veşnic acolo. Nu vreau să spun, bineînţeles, că am o preferinţă pentru poruncile de acest gen. Nu am această perversitate.

Creştinismul trebuie să cuprindă în el toate vocaţiile fără excepţie, de vreme ce e catolic. Prin urmare, Biserica de asemenea. Dar în ochii mei creştinismul este catolic de drept, iar nu de fapt. Atâtea lucruri rămân în afara lui, atâtea lucruri pe care Dumnezeu le iubeşte fiindcă altfel ele nu ar avea existenţă. Toată uriaşa întindere a secolelor trecute, cu excepţia ultimelor douăzeci; toate ţările locuite de rase de culoare; toată viaţa profană din ţările de rasă albă; iar, în istoria acestor ţări, toate tradiţiile învinuite de erezie, precum tradiţia maniheenilor şi albigenşilor; toate lucrurile ce au decurs din Renaştere, deseori degradate, dar nu lipsite pe de-a-ntregul de valoare.

Creştinismul fiind catolic de drept, iar nu de fapt, consider legitim din parte-mi să fiu membru al Bisericii de drept, iar nu de fapt, nu numai pentru o vreme, ci pentru toată viaţa dacă e cazul.

Dar această atitudine e nu numai legitimă. Atâta timp cât Dumnezeu nu îmi va da certitudinea că îmi porunceşte contrariul, cred că ea este pentru mine o datorie.

Consider, iar dumneavoastră consideraţi de asemenea, că obligaţia următorilor doi sau trei ani – obligaţie atât de strictă încât a nu o îndeplini înseamnă aproape o trădare – este aceea de a arăta lumii posibilitatea unui creştinism cu adevărat întrupat. Niciodată în întreaga istorie actualmente cunoscută nu a

existat vreo epocă în care sufletele să fi fost atât de primejduite ca astăzi pe întreg pământul. Trebuie înălţat din nou şarpele de aramă pentru ca oricine îl priveşte să fie salvat.[8]

Dar toate lucrurile se leagă într-atât unele de altele, încât creştinismul nu poate fi cu adevărat întrupat decât dacă e catolic în sensul pe care tocmai l-am definit. Cum ar putea el circula prin întreaga carne a naţiunilor Europei dacă nu cuprinde în sine totul, absolut totul? în afară de minciună, bineînţeles. Dar în tot ceea ce este se află aproape întotdeauna mai mult adevăr decât minciună.

Având un sentiment atât de intens, atât de dureros al acestei urgenţe, aş trăda adevărul, adică aspectul adevărului pe care îl percep, dacă aş părăsi punctul în care mă aflu încă de la naştere, anume la intersecţia între creştinism şi tot ceea ce nu este creştinism.

Am rămas întotdeauna în acest punct anume, pe pragul Bisericii, fără să mă mişc, imobilă, *en hypomene* (un cuvânt cu mult mai frumos decât *patienţial*); doar că acum inima mi-a fost stămutată, pentru totdeauna sper, în Sfânta Ostie expusă pe altar.

Vedeţi aşadar că sunt departe de a avea gândurile pe care, cu foarte bune intenţii, mi le atribuia H… Sunt de asemenea departe de a îndura vreun zbucium.

Dacă există în mine tristeţe, ea vine mai întâi din tristeţea neîncetată pe care soarta a întipărit-o pentru totdeauna în sensibilitatea mea, tristeţe căreia bucuriile cele mai mari, mai pure i se pot doar adăuga şi asta numai cu preţul unui efort de atenţie; vine apoi din mizerabilele, necontenitele mele păcate; vine din toate nenorocirile acestei epoci şi din cele ale tuturor secolelor trecute.

Veţi înţelege, cred, că am rezistat întotdeauna îndemnurilor dumneavoastră; fiind preot, veţi putea totuşi admite că există vocaţii autentice care te împiedică să intri în Biserică.

Altfel va dăinui între noi o barieră de neînţelegere,

8 Numerii 21, 7-9; Ioan 3, 14.

fie că eroarea se află de partea mea, fie că se află de partea voastră. Situaţia m-ar mâhni din punctul de vedere al prieteniei pe care v-o port, fiindcă, în acest caz, bilanţul eforturilor şi al dorinţelor suscitate de caritatea dumneavoastră faţă de mine ar reveni, în ce vă priveşte, la o decepţie. Şi cu toate că nu port vina ei, nu m-aş putea împiedica să mă acuz de nerecunoştinţă. Deoarece, încă o dată, ceea ce vă datorez depăşește orice măsură.

Aş vrea să vă atrag atenţia asupra unui punct: anume că există un obstacol de netrecut pentru întruparea creştinismului. E vorba despre utilizarea a două mici cuvinte: *anathema sit* Nu existenţa lor constituie problema, ci felul cum au fost utilizate până acum. El, de asemenea, mă împiedică să păşesc pragul în Biserică. Rămân alături de toate lucrurile care nu pot intra în Biserică – receptacul universal –, din pricina celor două mici cuvinte. Le rămân alături cu atât mai mult cu cât propria mea inteligenţă se numără printre ele.

Întruparea creştinismului implică o soluţie armonioasă la problema relaţiilor între indivizi şi colectivitate. Armonie în sens pitagorician; just echilibru al contrariilor. Iată soluţia după care oamenii însetează în mod special astăzi.

Situaţia inteligenţei e piatra de încercare a acestei armonii pentru că inteligenţa e ceva specific, riguros individual. Armonia există oriunde inteligenţa, menţinându-se la locul ei, lucrează fără piedici şi îşi împlineşte funcţiunea pe de-a-ntregul. E ceea ce Sfântul Toma spune admirabil despre toate părţile sufletului lui Christos, referindu-se la sensibilitatea lui faţă de durere în timpul răstignirii.

Funcţiunea proprie inteligenţei cere o libertate totală, implicând dreptul de a nega totul, şi absenţa oricărei tutele. Oriunde inteligenţa uzurpă o poruncă divină e vorba despre un exces de individualism. Oriunde inteligenţa e stânjenită, e vorba despre o colectivitate opresivă sau de mai multe.

Biserica şi statul trebuie să pedepsească inteligenţa, flecare în modul lui specific, atunci când ea recomandă acte pe care Biserica sau statul le dezaprobă. Atunci când ea rămâne în domeniul speculaţiei pur teoretice, Biserica şi statul au de asemenea, dacă e cazul, datoria să prevină publicul, prin toate mijloacele eficace, împotriva pericolului unei influenţe practice pe care anumite speculaţii le-ar putea avea asupra felului cum ne ducem viaţa. Dar oricare ar fi aceste speculaţii teoretice, Biserica şi statul nu au dreptul nici să caute să le sufoce, nici să pricinuiască vreo daună materială ori morală autorilor lor. Mai cu seamă nu trebuie să li se interzică accesul la sacramente dacă doresc să aibă parte de ele. Fiindcă orice ar fi spus, mergând chiar până la a nega în mod public existenţa lui Dumnezeu, ei nu au comis poate niciun păcat. Într-un astfel de caz, Biserica trebuie să declare că aceşti oameni se află în eroare, dar nu să le ceară nimic din ceea ce ar putea semăna cu o lepădare de spusele lor şi nici să nu-i lipsească de Pâinea Vieţii.

O colectivitate e păzitoare a dogmei: iar dogma este un obiect de contemplaţie pentru iubire, credinţă şi inteligenţă, trei facultăţi strict individuale. De aici decurge stânjenirea individului în creştinism, mai cu seamă stânjenirea inteligenţei. Nu puteţi nega acest lucru.

Chiar Christos, care e Adevărul însuşi, dacă ar vorbi în faţa unei adunări de tip conciliu nu s-ar sluji de acelaşi limbaj pe care îl foloseşte când, în intimitate, vorbeşte prietenului preaiubit; iar, confruntând frazele, nu e neverosimil ca el să poată fi acuzat de contradicţie şi minciună. Fiindcă, după una dintre acele legi ale naturii pe care Dumnezeu însuşi le respectă deoarece el le-a voit din veşnicie, există două limbaje absolut distincte, deşi alcătuite din aceleaşi cuvinte, limbajul colectiv şi limbajul individual. Mângâietorul pe care Christos ni-l trimite, Duhul adevărului, vorbeşte potrivit situaţiei unul sau altul dintre ele şi, prin necesitate de natură, nu există între cele două concordanţă.

Atunci când prietenii autentici ai lui Dumnezeu – aşa cum am sentimentul că a fost Meister Eckhart – repetă cuvinte pe care le-au auzit în taină, prin tăcere, în timpul uniunii de iubire, iar aceste cuvinte sunt în dezacord cu învăţătura Bisericii, dezacordul se datorează purşi simplu faptului că limbajul pieţei publice nu e acelaşi cu limbajul încăperii nupţiale.

Toată lumea ştie că o conversaţie cu adevărat intimă nu se poate purta decât între doi sau trei. Când se adună cinci ori şase, începe deja să domine limbajul colectiv. De aceea atunci când Bisericii i se aplică acel cuvânt „Unde sunt doi sau trei, adunaţi în numele Meu, acolo sunt şi Eu în mijlocul lor”[9], se comite un contrasens total. Christos nu a spus două sute ori cincizeci ori zece. El a spus doi sau trei. A spus foarte precis că el este întotdeauna prezent ca al treilea în intimitatea unei prietenii creştine, în intimitatea întâlnirii faţă către faţă.

Christos a dat făgăduinţe Bisericii, dar niciuna dintre aceste făgăduinţe nu are puterea expresiei: „Tatăl vostru care este în ascuns.”[10] Cuvântul lui Dumnezeu este cuvântul ascuns. Cel care nu a auzit acest cuvânt, chiar dacă aderă la toate dogmele cuprinse în învăţătura Bisericii, nu are contact cu adevărul.

Funcţia Bisericii de păstrătoare colectivă a dogmelor este indispensabilă. Ea are dreptul şi datoria să pedepsească prin îndepărtarea de la sacramente pe oricine o atacă în mod voit în această funcţiune care îi este specifică.

Aşa încât, deşi nu cunosc aproape deloc chestiunea, înclin să cred, în mod provizoriu, că Biserica a avut dreptate pedepsindu-l pe Luther.

Dar ea comite un abuz de putere atunci când are pretenţia de a constrânge iubirea şi inteligenţa să adopte drept normă limbajul ei. E un abuz de putere care nu îşi are sursa în Dumnezeu. El vine din înclinaţia naturală a

---

9 Matei 18. 20.

10 Matei 6, 6 și 6, 18.

oricărei colectivităţi, fără excepţie, spre abuzul de putere.

Imaginea trupului mistic al lui Christos e foarte atrăgătoare. Însă importanţa care se acordă astăzi acestei imagini mi se pare unul dintre semnele cele mai grave ale decăderii noastre. Fiindcă adevărata noastră demnitate nu constă în a fi membre ale unui trup, fie el şi mistic, fie el şi trupul lui Christos. Ea constă în aceea că atingând starea de desăvârşire, care e vocaţia fiecăruia dintre noi, nu noi mai trăim, ci Christos trăieşte în noi.[11] Astfel încât Christos însuşi, în integritatea sa, în unitatea lui indivizibilă, devine, într-un anume sens, fiecare dintre noi, la fel cum el este întreg prezent în fiecare ostie. Ostiile nu sunt părţi ale trupului său.

Importanţa actuală a imaginii trupului mistic arată în ce măsură creştinii sunt jalnic de expuşi influenţelor din afară. A fi membru al trupului mistic al lui Christos dăruieşte desigur o intensă euforie. Dar astăzi multe alte corpuri mistice, care nu au drept cap pe Christos, procură membrilor lor euforii după părerea mea de aceeaşi calitate.

A fi lipsită de bucuria participării la trupul mistic al lui Christos este pentru mine o mângâiere atâta vreme cât separarea decurge din supunere. Dacă Dumnezeu binevoieşte să-mi ajute, voi da mărturie că şi fără această bucurie e posibil să-i fii credincios lui Christos până la moarte. Sentimentele sociale au astăzi o asemenea influenţă, ele înalţă atât de uşor până la treapta supremă de eroism în suferinţă şi în moarte, încât cred că e bine să existe câteva oi care rămân afară din staul pentru a dovedi că iubirea lui Christos înseamnă, în esenţa ei, cu totul altceva.

Biserica apără astăzi cauza drepturilor imprescriptibile ale individului împotriva opresiunii colective, cauza libertăţii de gândire împotriva tiraniei. Dar este vorba de cauze pe care le îmbrăţişează din toată inima cei care, pentru moment, nu sunt cei mai puternici.

---

11 Galateni 2, 20.

E unicul lor mijloc de a redeveni poate într-o zi cei mai puternici. Lucrul e bine cunoscut.

E posibil ca ideea să vă jignească. Dar nu aţi avea dreptate. Nu sunteţi Biserica. În perioadele celor mai atroce abuzuri de putere comise de Biserică trebuie să se fi aflat printre preoţii ei oameni ca dumneavoastră. Buna voastră credinţă nu e o garanţie, chiar de-ar fi comună întregului ordin căruia îl aparţineţi. Nu puteţi prevedea cum se vor întoarce lucrurile.

Pentru ca atitudinea actuală a Bisericii să fie eficace şi să pătrundă ca o pană în existenţa socială, ar fi necesar ca Biserica să spună limpede că s-a schimbat sau că vrea să se schimbe. Altfel cum ar putea fi ea luată în serios dată fiind amintirea Inchiziţiei. iertaţi-mă că vorbesc despre Inchiziţie; evocarea ei mă îndurerează îndeosebi datorită prieteniei mele pentru dumneavoastră şi, prin dumneavoastră, pentru întregul ordin căruia îi aparţineţi. Dar Inchiziţia a existat. După căderea Imperiului roman, imperiu totalitar, Biserica a fost cea dintâi care a instaurat în Europa, în secolul al XIII-lea, după războiul împotriva albigenzilor, un pretotalitarism. Arborele acesta a dat multe roade.

Iar resortul acestui totalitarism constă în utilizarea a două mici cuvinte: *anathema sit*

Printr-o judicioasă transpunere a utilizării lor s-au făurit de altfel toate partidele care au întemeiat astăzi regimuri totalitare. E o chestiune de istorie pe care am studiat-o în mod deosebit.

Vorbind în felul acesta despre numeroase lucruri care sunt prea înalte pentru mine, lucruri de care nu am dreptul să mă ocup, vă dau probabil impresia unui orgoliu luciferic. Nu este vina mea. Ideile vin să se aşeze în mine din greşeală, apoi, recunoscându-şi greşeala, vor cu tot dinadinsul să iasă. Nu ştiu de unde vin, nici ce valoare au, dar oricum ar fi nu mă cred în drept să împiedic această operaţiune de ieşire.

Rămas-bun. Vă doresc tot binele cu putinţă în afară

de cruce; fiindcă nu îmi iubesc aproapele ca pe mine însămi, pe dumneavoastră mai cu seamă nu vă iubesc aşa, după cum aţi observat. Însă Christos a acordat prietenului preaiubit, şi iară îndoială întregii sale linii spirituale, o cale spre El care nu trece prin degradare, întinare şi chin, ci e o cale a bucuriei, a purităţii şi a mângâierii neîncetate. De aceea îmi pot îngădui să vă doresc ca, fie şi de veţi avea într-o zi cinstea să muriţi pentru Domnul de o moarte violentă, ea să se petreacă în bucurie, fără nicio spaimă; şi ca doar trei dintre fericiri (*rrutes*, *mundo corde*, *pacificii* să vă fie dăruite. Toate celelalte cuprind mai multă ori mai puţină suferinţă.

Urarea aceasta nu se datorează numai slăbiciunii născute din prietenie omenească. Pentru orice fiinţă umană luată în sine găsesc destule motive să conchid că nenorocirea nu i se potriveşte, fie pentru că mi se pare prea mediocră pentru o încercare atât de importantă, fie, dimpotrivă, prea preţioasă pentru a fi distrusă. E cea mai gravă abatere de la ultima din cele două porunci esenţiale. Cât despre prima poruncă, mă abat de la ea în chip şi mai cumplit fiindcă ori de câte ori mă gândesc la răstignirea lui Christos, comit păcatul de a o dori.

Vă rog să credeţi mai mult ca oricând şi pentru totdeauna în prietenia mea filială şi plină de o tandră recunoştinţă.

Sirnone Weil

Ultimele gânduri

26 mai 1942 (*de la Casablanca*)

Părinte.

Faptul că mi-aţi scris totuşi e un act de bunătate. A primi câteva cuvinte afectuoase de la dumneavoastră în momentul plecării a fost pentru mine preţios.

Mi-aţi citat cuvinte ale Sântului Pavel, cuvinte splendide. Sper că mărturisindu-vă mizeria mea nu v-am dat impresia că aş nesocoti mizericordia lui Dumnezeu. Sper că nu am căzut niciodată, că nu am să cad niciodată până la această treaptă de laşitate şi de nerecunoştinţă.

Nu am nevoie de nicio speranţă, de nicio făgăduinţă pentru a crede că Dumnezeu este bogat în milă. Cunosc această bogăţie cu certitudinea experienţei, am atins-o. Ceea ce cunosc prin contact depăşește atât de mult capacitatea mea de înţelegere şi de recunoştinţă, încât nici chiar făgăduinţele fericirilor viitoare nu i-ar putea adăuga, pentru mine, nimic; tot aşa cum pentru înţelegerea omenească adunarea a doua infinituri nu este o adunare.

Mila lui Dumnezeu e manifestă în nenorocire ca şi în bucurie, în aceeaşi măsură, poate chiar mai mult în nenorocire pentru că sub această formă ea nu are niciun corespondent uman. Mila omului nu se arată decât în dăruirea unei bucurii sau în stârnirea unei dureri, care au în vedere scopuri exterioare, vindecarea corpului sau educaţia. Dar nu efectele exterioare ale nenorocirii sunt cele care dau mărturie despre mila divină. Efectele exterioare ale nenorocirii veritabile sunt aproape întotdeauna rele. Cine vrea să ascundă acest lucru minte. Mila divină străluceşte în nenorocirea însăşi. În adâncul adâncului, în centrul amărăciunii ei de nemângâiat Dacă atunci când cazi perseverezi în iubire până în punctul unde sufletul nu-şi mai poate stăpâni strigătul „Dumnezeul meu, pentru ce m-ai părăsit?”, dacă rămâi în acel punct iară a înceta să iubeşti, ajungi să atingi ceva ce nu mai e nenorocire, ce nu mai e bucurie; e esenţa centrală, esenţială, pură, nonsensibilă, comună bucuriei şi suferinţei; e iubirea însăşi a lui Dumnezeu.

Ştii atunci că bucuria este dulceaţa contactului cu iubirea lui Dumnezeu, că nenorocirea este rana aceluiaşi contact când el e dureros, că numai contactul în sine e important, nu şi modalitatea lui.

Tot astfel, dacă revezi o fiinţă foarte dragă după o absenţă îndelungată, schimbul de cuvinte cu ea nu are importanţă, important e doar sunetul vocii care ne asigură de prezenţa ei.

Cunoaşterea acestei prezenţe a lui Dumnezeu nu consolează, nu uşurează cu nimic îngrozitoarea

amărăciune a nenorocirii, nu vindecă mutilarea sufletului. Dar e cunoaştere certă a faptului că iubirea lui Dumnezeu pentru noi e substanţa însăşi a amărăciunii şi a mutilării.

Aş vrea ca, din recunoştinţă, să fiu în stare să dau mărturie despre această cunoaştere.

Poetul *Hiadei* l-a iubit îndeajuns pe Dumnezeu pentru a fi capabil de o atare mărturie. Căci în ea stă semnificaţia implicită a poemului şi unica sursă a frumuseţii lui. Dar lucrul acesta nu a fost înţeles.

Chiar de n-ar exista nimic altceva decât viaţa de aici, chiar dacă clipa morţii nu ne-ar aduce nimic nou, supraabundenţa infinită a milei divine e deja secret prezentă, în întregul ei, aici jos.

Presupunând prin absurd că aş muri iară să fi comis greşeli grave şi aş cădea totuşi după moarte în adâncul infernului, tot i-aş datora lui Dumnezeu o recunoştinţă infinită pentru infinita sa milă de a-mi fi dat viaţă terestră, în pofida faptului că sunt un obiect atât de neizbutit. Chiar şi în acest caz, aş socoti că mi-am primit toată partea din bogăţia milei divine. Deoarece încă de aici de jos primim capacitatea de a-l iubi pe Dumnezeu şi de a ni-l reprezenta cu certitudine deplină ca având drept substanţă bucuria reală, eternă, perfectă şi infinită. Primim de sus destule presentimente ale eternităţii, care străbat prin voalurile cărnii, pentru a şterge în această privinţă orice îndoială.

Ce se poate cere, ce se poate dori mai mult? O mamă, o îndrăgostită care au certitudinea că fiul sau iubitul se află în bucurie nu ar avea în inima lor niciun gând în stare să ceară ori să dorească altceva. Noi avem cu mult mai mult. Ceea ce iubim este bucuria desăvârşită însăşi. Când ştim asta, speranţa, chiar ea, devine inutilă, nu mai are sens. Singurul lucru ce mai rămâne de sperat este harul de a rămâne în ascultare aici, în lumea de Jos. Restul e problema lui Dumnezeu şi nu ne priveşte.

De aceea, în ciuda faptului că imaginaţia mea, mutilată de o prea lungă şi neîncetată suferinţă, nu poate accepta gândul că mântuirea ar fi posibilă pentru mine, nu

îmi lipseşte nimic. Ceea ce îmi spuneţi în această privinţă nu poate avea asupra mea alt efect decât să mă convingă de prietenia dumneavoastră reală pentru mine. Sub cel din urmă aspect, scrisoarea pe care mi-aţi trimis-o îmi e foarte preţioasă. Altă influenţă ea nu a putut avea în mine. Dar nu era necesar.

Îmi cunosc îndeajuns mizerabila slăbiciune pentru a mă aştepta ca o măruntă înrăutăţire a sorţii să fie poate de ajuns pentru a-mi umple sufletul de suferinţe care să nu mai lase loc, vreme îndelungată, gândurilor exprimate mai sus. Dar chiar şi această primejdie e neimportantă. Certitudinea nu e supusă dispoziţiilor sufleteşti. Certitudinea se află mereu într-o perfectă siguranţă.

Nu există decât o singură împrejurare în care ajung să nu mai ştiu nimic despre această certitudine. Este contactul cu nenorocirea celuilalt. Chiar cu nenorocirea celor ce îmi sunt indiferenţi ori necunoscuţi, poate încă mai mult cu nenorocirea lor, inclusiv a celor din veacurile trecute cele mai îndepărtate. Contactul acesta îmi face un rău atât de înfiorător, îmi sfâşie sufletul de la un capăt la altul în aşa măsură încât iubirea lui Dumnezeu îmi devine pentru o vreme aproape imposibilă. Nu lipseşte foarte mult ca să spun imposibilă. Ajung chiar să mă neliniştesc pentru mine însămi. Dar recapăt puţină siguranţă amintindu-mi că Christos a plâns când a văzut dinainte grozăviile nimicirii Ierusalimului. El iartă, nădăjduiesc, compasiunea.

Mi-aţi făcut rău scriindu-mi că ziua botezului meu vă va pricinui o mare bucurie. După ce am primit atât de mult de la dumneavoastră, îmi stă în putere să vă ofer o bucurie şi totuşi nu am nici măcar o clipă gândul să o fac. Aici nu eu sunt cea care decide. Cred cu adevărat că numai Dumnezeu are asupra mea puterea de a mă împiedica să vă pricinuiesc această bucurie.

Chiar luând în seamă doar planul relaţiilor pur omeneşti, vă datorez o recunoştinţă infinită. Cred că în afară de dumneavoastră toate fiinţele umane cărora am ajuns vreodată să le dau, prin prietenia mea, puterea de a-

mi pricinui uşor suferinţă, s-au amuzat, în mod frecvent sau din când în când, conştient sau inconştient, să mi-o stârnească. Acolo unde îmi dădeam seama că era un act conştient, luam un cuţit şi tăiam prietenia, iară ca de altfel să îl previn pe cel în cauză.

Nu se comportau astfel din răutate; era doar efectul acelui fenomen bine cunoscut care împinge găinile, de îndată ce văd că una din ele e rănită, să se repeadă asupra ei cu ciocul.

Toţi oamenii poartă în ei această natură animală. Ea le decide atitudinea faţă de semeni, cu sau fără ştiinţa şi adeziunea lor. Astfel, fără ca mintea să-şi dea seama de nimic, natura animală din om simte mutilarea naturii animale dintr-un altul şi reacţionează în consecinţă. La fel se întâmplă în toate situaţiile posibile în ceea ce priveşte reacţiile animale corespunzătoare. E o necesitate mecanică şi ea îi domină pe toţi oamenii în orice moment; oamenii i se sustrag în funcţie de locul pe care îl ocupă în sufletele lor supranaturalul autentic.

Discernământul, chiar parţial, în această privinţă e foarte dificil. Însă dacă un discernământ integral ar fi efectiv posibil, el ne-ar da un criteriu pentru partea de supranatural din viaţa unul suflet, criteriu sigur, precis ca un cântar şi absolut independent de toate credinţele religioase. Iată ceea ce a arătat Christos, printre multe altele, spunând: Aceste două porunci sunt una.”[12]

Numai lângă dumneavoastră nu am fost atinsă de loviturile acestui mecanism. Situaţia mea faţă de dumneavoastră e asemănătoare cu cea a unui cerşetor mereu înfometat din pricina mizeriei care timp de un an ar fi mers din vreme în vreme la o casă îndestulată spre a cere pâine şi, pentru prima oară în viaţa lui, nu ar fi avut de îndurat umilinţe. Un asemenea cerşetor, dacă ar avea de dat câte o viaţă în schimbul fiecărei bucăţi de pâine şi dacă şi le-ar da pe toate, tot s-ar gândi că datoria lui nu a scăzut.

---

12 Marcu 12, 29-31; Luca 10, 27.

Pe deasupra, relaţiile umane cu dumneavoastră cuprind neîncetat lumina lui Dumnezeu, iar acest fapt trebuie să ducă, după mine, recunoştinţa pe un cu totul alt nivel.

Şi totuşi nu vă voi da nicio dovadă de recunoştinţă afară de aceea de a rosti despre dumneavoastră lucruri care vă vor stârni o legitimă iritare împotriva mea. Fiindcă nu mi se cuvine să le spun şi nici măcar să le gândesc. Nu am dreptul să o fac şi ştiu prea bine că nu am acest drept.

Dar cum în fapt le-am gândit nu îndrăznesc să le trec sub tăcere. Dacă sunt neadevărate, nu vă vor face rău. Nu e cu totul imposibil ca ele să conţină ceva adevăr. În acest caz, e de crezut că Dumnezeu vă trimite adevărul cu pricina prin mijlocirea condeiului care întâmplător se află în mâna mea. Există gânduri cărora li se potriveşte să fie trimise prin inspiraţie, altele cărora li se potriveşte trimiterea prin intermediul unei creaturi, iar cu prietenii săi Dumnezeu se slujeşte de o cale ca şi de cealaltă. E bine cunoscut că orice creatură, de pildă o asină, poate sluji fără deosebire ca intermediar. Poate că lui Dumnezeu îi place chiar să aleagă în acest scop lucrurile cele mai vile. Simt nevoia să îmi spun toate acestea ca să nu-mi fie frică de propriile mele înduri.

Când am alcătuit pentru dumneavoastră, în scris, o schiţă a autobiografiei mele spirituale, am făcut-o cu o intenţie anume. Voiam să vă ofer posibilitatea de a constata un caz concret şi cert de credinţă implicită. Cert fiindcă ştiu că sunteţi conştient că nu mint.

Credeţi, cu îndreptăţire sau nu, că sunt demnă de numele de creştină. Afirm că atunci când, vorbindu-vă despre copilăria şi tinereţea mea, folosesc cuvintele vocaţie, supunere, spirit de sărăcie, puritate, acceptare, iubire de aproapele şi alte cuvinte similare, semnificaţia lor e riguros aceeaşi ca cea pe care ele o au pentru mine în momentul de faţă. Totuşi am fost crescută de părinţii şi de fratele meu într-un total agnosticism şi nu am făcut niciodată nici cel mai mic efort pentru a părăsi această

concepţie, nu am resimţit, pe bună dreptate cred eu, nici cea mai mică dorinţă de a o abandona. În ciuda ei, niciuna dintre greşelile, niciuna dintre imperfecţiunile mele, socotite de la naştere aş putea spune, nu a avut drept adevărată scuză ignoranţa. Va trebui să dau seamă de toate în acea zi a mâniei Mielului.[13]

Mă puteţi crede de asemenea pe cuvânt că Grecia, Egiptul, India veche, China veche, frumuseţea lumii, reflexele pure şi autentice ale acestei frumuseţi în arte şi în ştiinţă, priveliştea ascunsurilor inimii omeneşti din inimile nelocuite de credinţa religioasă, toate acestea au contribuit la fel de mult ca lucrurile vizibil creştine pentru a mă face captiva lui Christos. Cred că aş putea spune: au contribuit mai mult. Iubirea pentru lucrurile amintite, care se află în afara creştinismului vizibil, mă ţine în afara Bisericii.

Un asemenea destin spiritual trebuie să vi se pară de neînţeles. Dar tocmai din această pricină, el e potrivit ca subiect de reflecţie. E bine să reflectezi asupra a ceea ce te obligă să ieşi din tine însuţi. Mi-e greu să-mi închipui cum de e cu putinţă să aveţi o oarecare prietenie pentru mine; dar, de vreme ce pare să fie aşa, ea v-ar putea fi utilă în acest chip.

Admiteţi teoretic iară rezerve noţiunea de credinţă implicită. În practică dovediţi o lărgime de spirit şi o probitate intelectuală cu totul excepţionale. Dar, după părerea mea, încă insuficiente. Numai desăvârşirea e suficientă.

Deseori mi s-a părut, pe drept ori pe nedrept, că am a constata la dumneavoastră atitudini părtinitoare. Mai cu seamă o anume repulsie de a admite efectiv, în cazuri particulare, posibilitatea credinţei implicite. Am avut cel puţin impresia aceasta când v-am vorbit despre B… şi mai ales despre un ţăran spaniol pe care îl socotesc ca nefiind foarte departe de sfinţenie. E adevărat că vina cade mai ales asupra mea; din nepricepere fac întotdeauna rău

13 Apocallpsa 7, 16-17.

lucrurilor pe care le iubesc atunci când vorbesc despre ele; am simţit-o foarte adesea. Dar mi se pare de asemenea că dacă vi se vorbeşte despre necredincioşi care, aflaţi în nenorocire, o acceptă ca pe o parte din ordinea lumii, nu sunteţi la fel de impresionat ca în cazul când e vorba despre creştini şi despre supunerea lor în faţa voinţei lui Dumnezeu. E totuşi acelaşi lucru. Cel puţin, dacă am cu adevărat dreptul la numele de creştină, ştiu din experienţă că virtutea stoică şi virtutea creştină sunt una şi aceeaşi virtute. Virtutea stoică autentică, care e înainte de toate iubire; nu acea caricatură a ei datorată câtorva brute romane. Teoretic nici dumneavoastră, mi se pare, nu o puteţi nega. Dar vă repugnă să recunoaşteţi în fapt, în exemple concrete şi contemporane, posibilitatea unei eficacităţi supranaturale a virtuţii stoice.

M-aţi îndurerat de asemenea într-o zi când aţi folosit cuvântul fals pentru a spune neortodox. V-aţi corectat de îndată. După părerea mea a fost o confuzie în termeni, incompatibilă cu o perfectă probitate intelectuală. E cu neputinţă ca ea să fie pe placul lui Christos, care e Adevărul.

Mi se pare că există cu certitudine în dumneavoastră o serioasă imperfecţiune. Şi de ce să existe în dumneavoastră imperfecţiunea? Nu vi se cuvine să fiţi nedesăvârşit. E ca o notă falsă într-o cântare frumoasă.

Imperfecţiunea vine, cred, din ataşamentul faţă de Biserică ca faţă de o patrie pământească. Biserica este în fapt pentru dumneavoastră nu numai legătura cu patria cerească, ci şi o patrie terestră. Trăiţi acolo într-o atmosferă de căldură umană, ceea ce face ca ataşamentul să fie aproape inevitabil.

Ataşamentul pomenit e poate pentru dumneavoastră acel fir extrem de subţire despre care vorbeşte Sfântul Ioan al Crucii, firul care, câtă vreme nu e rupt, leagă pasărea de pământ tot atât de tare ca un lanţ zdravăn de fier. Îmi închipui că acel fir, deşi teribil de subţire, trebuie să fie cel mai dificil de tăiat fiindcă, o dată tăiat, trebuie să

îţi iei zborul şi asta stârneşte frica. Dar obligaţia de a-l tăia e, tocmai de aceea, imperioasă.

Copiii lui Dumnezeu nu trebuie să aibă nicio altă patrie aici jos afară de universul însuşi, cu totalitatea creaturilor raţionale pe care le-a cuprins, le cuprinde şi are să le cuprindă. Aceasta e cetatea natală care are dreptul la iubirea noastră.

Lucrurile mai puţin vaste decât universul, între care se numără Biserica, impun obligaţii care pot fi extrem de întinse, dar între care nu se află obligaţia iubirii. Cel puţin aşa cred. Sunt convinsă de asemenea că nu se află printre ele nicio obligaţie care să aibă legătură cu inteligenţa.

Iubirea noastră trebuie să aibă aceeaşi amploare în cuprinsul întregului spaţiu, aceeaşi calitate în toate părţile spaţiului precum lumina însăşi a soarelui. Christos ne-a poruncit să ajungem la desăvârşirea Tatălui ceresc imitând distribuţia nediscriminată a luminii. Inteligenţa noastră trebuie să aibă şi ea aceeaşi completă imparţialitate.

Tot ceea ce există e deopotrivă ţinut în fiinţă de iubirea creatoare a lui Dumnezeu. Prietenii lui Dumnezeu trebuie să-l iubească până la contopirea iubirii lor cu iubirea sa faţă de lucrurile lumii de aici.

Când un suflet a ajuns la o iubire care să umple în mod egal tot universul, iubirea lui devine acel pui cu aripi de aur care sparge coaja oului lumii. După aceea iubeşte universul nu dinăuntrul lui, ci din afară, din locul unde stă înţelepciunea lui Dumnezeu care e fratele nostru întâi născut. O asemenea iubire nu iubeşte fiinţele şi lucrurile în Dumnezeu, ci din punctul de vedere al lui Dumnezeu. Fiind alături de Dumnezeu, ea îşi pleacă privirea, contopită cu privirea lui Dumnezeu, asupra tuturor fiinţelor şi tuturor lucrurilor.

Trebuie să fii catolic, adică să nu fii legat prin vreun fir de nimic din cele create în afară de totalitatea creaţiei. E o universalitate care a putut fi odinioară implicită în sfinţi, implicită chiar faţă de propria lor conştiinţă, în sufletul lor ei puteau face implicit parte dreaptă atât iubirii

cuvenite numai lui Dumnezeu şi întregii sale creaturi, cât şi obligaţiilor faţă de ceea ce e mai mărunt în univers. Cred că Sfântul Francisc din Assisi, Sfântul Ioan al Crucii au fost astfel. De aceea au fost amândoi poeţi.

E adevărat că trebuie să-ţi iubeşti aproapele; dar în pilda pe care o dă Christos ca ilustrare pentru această poruncă, aproapele este o fiinţă goală şi însângerată, căzută la marginea drumului, despre care nu se ştie nimic.[14] E o iubire absolut anonimă şi, prin asta, universală.

E iarăşi adevărat că Christos a spus ucenicilor săi: „iubiţi-vă unii pe alţii.”[15] Dar cred că aici este vorba despre prietenie, o prietenie personală între două fiinţe, o prietenie care trebuie să lege pe fiecare prieten al lui Dumnezeu de oricare alt prieten al său. Prietenia e singura excepţie legitimă de la datoria de a iubi numai în mod universal. Şi încă, sunt eu de părere, prietenia nu e cu adevărat pură decât dacă ea este ca să spunem aşa înconjurată din toate părţile de un înveliş compact de indiferenţă care să menţină distanţa.

Trăim într-o epocă absolut iară precedent, iar în situaţia prezentă universalitatea, care altă dată putea fi implicită, trebuie să fie integral explicită. Ea trebuie să impregneze limbajul şi însuşi modul de a fi, în întregul lui.

Astăzi a fi sfânt nu mai e de ajuns; e necesară sfinţenia pe care o cere momentul prezent, o sfinţenie nouă, de asemenea fără precedent.

Maritain a spus-o, dar el a enumerat doar aspectele sfinţeniei de odinioară care astăzi sunt, în parte şi pentru un timp cel puţin, perimate. N-a simţit în ce măsură sfinţenia de astăzi trebuie să cuprindă o miraculoasă noutate.

Un tip nou de sfinţenie înseamnă un elan, o invenţie. Păstrând proporţiile şi menţinând fiecare lucru la locul său, e vorba despre ceva aproape analog unei noi revelaţii

---

14 Luca 10, 30-37.

15 Ioan 15, 12.

a universului şi a destinului uman. E vorba despre dezvăluirea unei ample porţiuni de adevăr şi de frumuseţe până acum ascunse de un strat gros de praf. E nevoie de mai mult geniu decât i-a trebuit lui Arhimede pentru a inventa mecanica şi fizica. O sfinţenie nouă înseamnă o invenţie şi mai miraculoasă.

Numai un soi de perversitate îi poate obliga pe prietenii lui Dumnezeu să se lipsească de capacitatea geniului, căci, pentru a primi cu asupra de măsură geniu, le e de ajuns să-l ceară Tatălui în numele lui Christos.

E o cerere legitimă, astăzi cel puţin, pentru că obiectul ei e necesar. Cred că, sub această formă ori sub alta echivalentă, este cererea capitală astăzi, cea care e de făcut în fiecare zi, în fiecare ceas, aşa cum un copil flămând nu încetează să ceară pâine. Lumea are nevoie de sfinţi care să aibă geniu aşa cum un oraş unde bântuie ciuma are nevoie de doctori. Acolo unde se face simţită nevoia, acolo apare obligaţia.

Eu însămi nu pot da nicio utilizare acestor gânduri şi celor care în mintea mea le însoţesc. Întâi pentru că imperfecţiunea considerabilă pe care am avut laşitatea să o las să dăinuie în mine mă aşază la o distanţă mult prea mare de zona unde ele sunt aplicabile. Ceea ce e de neiertat din parte-mi. O atât de mare distanţă nu poate fi depăşită, în cel mai bun caz, decât odată cu trecerea timpului.

Dar şi de-aş fi depăşit-o deja, sunt un instrument uzat. Sunt prea epuizată. Şi chiar dacă aş crede în posibilitatea de a obţine de la Dumnezeu vindecarea mutilărilor naturii în fiinţa mea, nu m-aş putea hotărî să o cer. Chiar de-aş fi sigură că o pot dobândi, n-aş fi în stare. Atare cerere mi s-ar părea o ofensă faţă de Iubirea infinit tandră care mi-a făcut în dar nenorocirea.

Dacă nimeni nu consimte să dea atenţie gândurilor care, nici eu nu ştiu în ce chip, s-au aşezat într-o fiinţă atât de insuficientă ca mine, ele vor fi înmormântate odată cu mine. Iar dacă, aşa cum cred, ele cuprind adevăr, ar fi

păcat. Le aduc un prejudiciu. Faptul că se află în mine le privează de atenţia pe care o merită.

Nu văd pe nimeni altcineva decât pe dumneavoastră a cărui atenţie să o pot implora în favoarea lor. Caritatea, pe care aţi revărsat-o asupra mea, aş dori să se abată de la mine şi să se îndrepte către ceea ce port în mine, de o valoare, îmi place să cred, cu mult mai mare decât am eu însămi.

E foarte dureroasă pentru mine temerea că gândurile care au coborât înăuntrul meu pot fi condamnate la moarte datorită contaminării cu insuficienţa şi cu mizeria mea. Nu citesc niciodată fără să mă cutremur povestea smochinului neroditor.[16] Consider că e portretul meu. Şi în el natura e neputincioasă; totuşi nu a fost iertat. Christos l-a blestemat.

Iată de ce, chiar dacă nu există poate în viaţa mea greşeli precise deosebit de grave, afară de cele pe care vi le-am mărturisit, cred că, privind lucrurile raţional şi lucid, am mult mai multe motive legitime să mă tem de mânia lui Dumnezeu decât au o mulţime de criminali siniştri.

De fapt nu mă tem de ea. Printr-o stranie răsturnare, gândul mâniei lui Dumnezeu nu stârneşte în mine decât iubire. Gândul bunăvoinţei posibile a lui Dumnezeu, gândul milei lui îmi pricinuieşte un soi de spaimă de care tremur.

Dar sentimentul de a fi pentru Christos ca un smochin neroditor îmi sfâşie inima.

Din fericire Dumnezeu poate trimite cu uşurinţă nu numai aceleaşi gânduri, dacă sunt bune, ci multe altele cu mult mai bune într-o fiinţă intactă, în stare să servească.

Dar cine ştie dacă cele care se află în mine nu sunt, cel puţin în parte, menite ca dumneavoastră să le daţi o anume utilizare. Ele nu pot fi destinate decât cuiva care îmi poartă o fărâmă de prietenie, de prietenie adevărată. Căci pentru ceilalţi, într-un anume fel, eu nu exist. Am culoarea frunzei moarte precum unele insecte.

Dacă în tot ceea ce v-am scris există lucruri care vi se

---

16 Matei 21, 18-21; Marcu 11, 12-14; Luca 13, 6-9.

par false ori nelalocul lor venind din parte-mi, iertaţi-mă. Nu fiţi pornit împotriva mea.

Nu ştiu dacă în cursul săptămânilor şi lunilor ce vor urma am să vă pot da veşti despre mine sau să le primesc pe ale voastre. Dar această separare nu e un rău decât pentru mine şi prin urmare e lipsită de importanţă.

Nu pot decât să-mi afirm încă o dată gratitudinea filială şi prietenia fără margini pentru dumneavoastră.

Simone Weil

Iubirea lui Dumnezeu şi nenorocirea în domeniul suferinţei, nenorocirea e un lucru aparte, specific, ireductibil. E cu totul altceva decât simpla suferinţă. Pune stăpânire pe suflet şi îşi întipăreşte până în străfundul lui pecetea care nu-i aparţine decât ei, pecetea sclaviei. Sclavia aşa cum era ea practicată în Roma antică e doar forma extremă a nenorocirii. Cei vechi, buni cunoscători ai temei, spuneau: „Un om îşi pierde jumătate din suflet când devine sclav”.

Nenorocirea e inseparabilă de suferinţa fizică, însă cu totul distinctă de ea. În suferinţă, tot ceea ce nu e legat de durerea fizică sau de ceva analog ei este artificial, imaginar şi poate fi anihilat printr-o dispoziţie potrivită a gândului. Chiar şi în mâhnirea pricinuită de absenţa sau de moartea unei fiinţe iubite, miezul ireductibil al mâhnirii e cumva ca o durere fizică, o dificultate de a respira, o menghină strânsă în jurul inimii ori o nevoie de nestins, o foame; e dezordinea aproape biologică pricinuită de eliberarea brutală a unei energii până atunci orientate de un ataşament, iar acum private de direcţie. O mâhnire care nu e încolăcită în jurul unui asemenea miez ireductibil e doar romantism, literatură. Umilinţa e şi ea o stare violentă a întregii fiinţe corporale, care, şfichiuită de ultragiu, vrea să se repeadă, dar trebuie să se înfrâneze, constrânsă de neputinţă sau de frică.

În schimb, o durere exclusiv de ordin fizic e prea puţin lucru şi nu lasă nicio urmă în suflet. Durerea de dinţi de pildă. Câteva ceasuri de durere năprasnică din cauza

unui dinte stricat, o dată trecute, nu mai sunt nimic.

Cu totul altfel stau lucrurile în ce priveşte suferinţa fizică îndelungată sau foarte frecventă. Dar o astfel de suferinţă e deseori cu totul altceva decât suferinţă; e deseori o nenorocire.

Nenorocirea înseamnă o dezrădăcinare a vieţii, un echivalent mai mult ori mai puţin atenuat al morţii, a cărei prezenţă umple sufletul datorită durerii fizice pe care o înduri sau de care te temi în fiece clipă. Dacă durerea fizică e total absentă, sufletul nu are parte de nenorocire fiindcă gândul se îndreaptă spre orice alt obiect. Gândirea fuge de nenorocire tot atât de prompt, tot atât de inevitabil precum un animal fuge de moarte. În lumea de aici numai durerea fizică şi nimic altceva are capacitatea de a înlănţui mintea; cu condiţia ca durerii fizice să îi fie asimilate anumite fenomene dificil de descris, dar de ordin corporal, care sunt riguros echivalente cu ea. Spaima de durerea fizică mai cu seamă intră în această categorie.

Când, atinsă de durerea fizică, fie ea şi slabă, mintea e constrânsă să recunoască prezenţa nenorocirii, se produce o stare tot atât de violentă ca aceea a unui condamnat la moarte silit să privească ceasuri în şir ghilotina care îi va reteza grumazul. Sunt fiinţe umane care pot trăi douăzeci, cincizeci de ani într-o asemenea stare violentă. Treci pe lângă ele fără să-ţi dai seama de această stare. Ce om ar fi capabil să o sesizeze, dacă nu Christos însuşi este cel care priveşte prin ochii lui? Remarcăm doar că asemenea fiinţe se comportă câteodată ciudat şi le condamnăm comportamentul.

Nu e vorba efectiv despre nenorocire decât dacă evenimentul care a înşfăcat viaţa şi a dezrădăcinat-o o atinge direct sau indirect în toate laturile ei, socială, psihologică, fizică. Factorul social e esenţial. Nu e vorba efectiv despre nenorocire acolo unde nu există, într-o formă sau alta, decădere socială sau teamă de o asemenea decădere.

Între nenorocire şi toate necazurile care, chiar fiind

foarte dure, foarte adânci, foarte îndelungate, sunt altceva decât nenorocirea propriu-zisă, există continuitate şi totodată separarea dată de un prag, aşa cum e pentru apă temperatura de fierbere. Există o limită dincolo de care stă nenorocirea: ea nu e de găsit dincoace de acest prag. Limita nu este pur obiectivă; o mulţime de factori personali intră în joc. Un acelaşi eveniment poate împinge în nenorocire o anume fiinţă umană şi nu pe o alta.

Marea enigmă a vieţii umane nu este suferinţa, ci nenorocirea. Nu e uimitor că există nevinovaţi ucişi, torturaţi, izgoniţi din ţara lor, supuşi mizeriei ori sclaviei, închişi în lagăre de concentrare sau în temniţe, de vreme ce există criminali care să înfăptuiască atare acţiuni. Nu e uimitor nici faptul că boala aduce cu sine suferinţe îndelungate care paralizează viaţa şi fac din ea o imagine a morţii, de vreme ce natura e supusă unui joc orb de necesităţi mecanice. Dar e uimitor că Dumnezeu a dat nenorocirii puterea de a cuprinde sufletul însuşi al celor inocenţi, de a se înstăpâni asupra lui ca suveran deplin, în cel mai bun caz, fiinţa marcată de nenorocire nu-şi va păstra decât jumătate din suflet.

Cei izbiţi de una din acele lovituri după care o fiinţă se zbate la pământ ca un vierme pe jumătate strivit, aceia nu au cuvinte pentru a rosti ce li s-a întâmplat. Printre oamenii pe care îi întâlnesc, cei care, chiar dacă au suferit din plin, nu au avut niciodată contact cu nenorocirea propriu-zisă nu pot avea nici cea mai vagă idee de starea lor. E ceva absolut specific, de neasociat cu nimic altceva, aşa cum nimic nu poate da nici cea mai mică idee despre sunet unui surdo-mut. Iar cei care au fost ei înşiși mutilaţi de nenorocire sunt incapabili să dea ajutor altcuiva şi aproape incapabili să o dorească. Aşa încât compasiunea faţă de nenorociţi e o imposibilitate. Când se iveşte cu adevărat, ea este un miracol mai uimitor decât mersul pe ape, vindecarea bolnavilor şi chiar învierea unui mort.

Nenorocirea l-a silit pe Christos să se roage să fie cruţat, să caute mângâiere din partea oamenilor, să se

creadă părăsit de Tatăl său. L-a silit pe cel drept să strige împotriva lui Dumnezeu, un drept desăvârşit atât cât natura strict umană o îngăduie, poate chiar mai drept decât atât în cazul când Iov e mai puţin o figură istorică şi mai degrabă o figură a lui Christos. „Îşi râde de nenorocirea nevinovaţilor”. Nu e o blasfemie, e un strigăt autentic smuls de durere. Cartea lui Iov, de la un capăt la celălalt, este pură minune de adevăr şi autenticitate. În ce priveşte nenorocirea, tot ceea ce se îndepărtează de acest model e mai mult ori mai puţin pătat de minciună.

Nenorocirea face ca Dumnezeu să devină abSent pentru o vreme, mai absent decât un mort, mai absent ca lumina dintr-o carceră complet întunecată. Un fel de oroare înghite sufletul întreg. Cât durează această absenţă nu mai este nimic de iubit. Teribil este faptul că, dacă în acest întuneric unde nu mai e nimic de iubit, sufletul încetează să iubească, atunci absenţa lui Dumnezeu devine definitivă. Trebuie ca sufletul să continue să iubească în gol, sau cel puţin să vrea să iubească, măcar cu o parte infimă a sa. Atunci, într-o zi, Dumnezeu vine să se arate el însuşi sufletului şi să-i dezvăluie frumuseţea lumii, aşa cum a făcut-o cu Iov. Dar dacă sufletul încetează să iubească, el cade încă din lumea de aici în ceva aproape echivalent cu infernul.

De aceea cei care aruncă în nenorocire oameni nepregătiţi să o primească ucid suflete. Pe de altă parte, într-o epocă precum a noastră când nenorocirea atârnă asupra tuturor, ajutorul adus sufletelor nu este eficace decât dacă merge până la a le ajuta să se pregătească realmente pentru nenorocire. Ceea ce nu e puţin lucru.

Nenorocirea îngheaţă şi aduce disperarea fiindcă întipăreşte până în fundul sufletului, aşa cum face fierul roşu, acel dispreţ, acel dezgust şi chiar acea repulsie de sine, acea senzaţie de culpabilitate şi de pângărire pe care crima ar trebui în mod logic să le producă şi nu le produce. Răul locuieşte în sufletul criminalului fără a fi resimţit de el. E resimţit în sufletul inocentului nenorocit. Totul se

petrece ca şi cum starea sufletului ce convine prin esenţă criminalului ar fi fost separată de crimă şi legată de nenorocire; iar asta chiar proporţional cu inocenţa celor nenorociţi.

Dacă Iov îşi strigă nevinovăţia pe un ton atât de disperat este pentru că el însuşi nu izbuteşte să creadă în ea, pentru că, în sinea lui, sufletul ţine partea prietenilor săi. Iov imploră mărturia lui Dumnezeu însuşi pentru că nu îi ajunge mărturia propriei sale conştiinţe; ea nu mai e pentru el decât o amintire abstractă, moartă.

Natura trupească a omului e comună cu a animalului. Găinile se reped cu lovituri de cioc asupra unei găini rănite. E un fenomen tot atât de mecanic ca gravitaţia. Întreg dispreţul, întreaga repulsie, întreaga ură pe care raţiunea noastră le leagă de crimă sunt asociate de sensibilitatea noastră cu nenorocirea. În afară de cei cărora Christos le umple întreg sufletul, toată lumea îi dispreţuieşte mai mult ori mai puţin pe nenorociţi, deşi nimeni nu e conştient de asta.

Această lege a sensibilităţii lucrează şi în ceea ce ne priveşte pe noi înşine. Dispreţul, repulsia, ura se întorc, în cel nenorocit, contra lui însuşi, pătrund în centrul sufletului şi de aici îmbibă cu tenta lor întreg universul. Iubirea supranaturală, dacă a supravieţuit, poate împiedica producerea acestui ultim efect, dar nu şi producerea celui dintâi. Primul este esenţa însăşi a nenorocirii; nu există nenorocire acolo unde el nu se produce.

„S-a făcut pentru noi blestem.”[17] Nu numai trupul lui Christos, atârnat pe cruce, ci şi întreg sufletul lui s-a făcut blestem. Tot astfel, orice nevinovat se simte blestemat în nenorocire. Aşa rămân chiar cei care au fost cuprinşi de nenorocire şi au ieşit din ea printr-o schimbare a sorţii, dacă nenorocirea a muşcat din ei destul de adânc.

Un alt efect al nenorocirii este faptul că, încet-încet, ea îşi face din suflet un complice injectându-i otrava inerţiei. În oricine a fost nenorocit un timp suficient de

17 Galateni 3, 13.

îndelungat există complicitate cu propria nenorocire. Iar complicitatea împiedică orice efort pe care sufletul l-ar putea face pentru a-şi îmbunătăţi soarta; ea poate merge până la a-l împiedica să caute mijloace de eliberare, câteodată până la a-l împiedica să-şi dorească eliberarea. Omul este atunci instalat în nenorocire, iar ceilalţi pot crede că este mulţumit. Mai mult, complicitatea aceasta îl poate împinge ca, împotriva lui însuşi, să evite, să fugă de orice mijloc de a fi eliberat, ea învăluindu-se în pretexte câteodată ridicole. Chiar cel ce a ieşit din nenorocire, dacă a fost muşcat de ea până în fundul sufletului, păstrează în sine ceva care îl împinge să se arunce iarăşi în nenorocire ca şi cum nenorocirea s-ar fi încuibat în el asemenea unui parazit şi l-ar conduce către propriile ei scopuri. Se întâmplă ca acest impuls să biruiască toate mişcările sufletului către fericire. Dacă nenorocirea a luat sfârşit datorită unei binefaceri, ea poate fi însoţită de ura faţă de binefăcător; iată pricina unor acte de ingratitudine sălbatică, aparent inexplicabile. E câteodată uşor să despovărezi un nenorocit de nenorocirea lui prezentă, dar e dificil să îl eliberezi de nenorocirea lui trecută. Numai Dumnezeu poate. Şi nici chiar harul lui Dumnezeu nu vindecă, aici în lumea noastră, natura iremediabil rănită. Trupul de slavă a lui Christos purta rănile ei.

Existenţa nenorocirii nu poate fi acceptată decât privind-o ca pe o distanţă.

Dumnezeu a creat prin iubire, pentru iubire. Dumnezeu nu a creat altceva decât iubirea însăşi şi mijloacele de a iubi. A creat toate formele de iubire. A creat fiinţe capabile de iubire la toate distanţele posibile. El însuşi a mers, fiindcă niciun altul nu o putea face, la distanţa maximă, la distanţa infinită. Această distanţă infinită între Dumnezeu şi Dumnezeu, sfâşiere supremă, durere de care nimeni altul nu s-a apropiat, minune a iubirii, este răstignirea. Nimic nu poate fi mai departe de Dumnezeu decât ceea ce s-a făcut blestem.

Sfâşierea peste care iubirea supremă pune legătura

supremei uniuni răsună de-a pururi, traversând universul, în adâncul liniştii, asemenea unei perechi de note separate şi contopite, ca o armonie pură şi sfâşietoare. Acesta e Cuvântul lui Dumnezeu. Creaţia întreagă nu este decât vibraţia lui. Când, în cea mai înaltă a ei puritate, muzica umană ne străpunge inima, pe el îl auzim prin intermediul ei. Când am învăţat să auzim tăcerea, pe el îl percepem, cu o sporită limpezime, prin intermediul ei.

Cei ce stăruiesc în iubire aud această notă în adâncul degradării în care i-a aşezat nenorocirea. Din acel moment nu mai pot avea nicio îndoială.

Oamenii loviţi de nenorocire se află la picioarele crucii, aproape la cea mai mare distanţă posibilă de Dumnezeu. Nu trebuie să credem că păcatul s-ar afla la o distanţă mai mare. Păcatul nu constituie o distanţă. E o proastă orientare a privirii.

Există, e adevărat, o legătură misterioasă între această distanţă şi nesupunerea originară. Încă din origini, ni se spune, umanitatea şi-a întors privirea de la Dumnezeu şi a mers în direcţia proastă pe cât de departe a putut merge. Căci pe atunci putea încă merge. Cât despre noi, suntem ţintuiţi locului, având liberă numai privirea, suntem supuşi necesităţii. Un mecanism orb, ce nu ţine în niciun chip seama de gradul de desăvârşire spirituală, îi poartă neîncetat de colo-colo pe oameni, aruncându-i pe câte unii chiar la picioarele crucii. Depinde de ei doar să-şi păstreze sau nu ochii îndreptaţi spre Dumnezeu în tot acest zdruncin. Nu că providenţa lui Dumnezeu ar fi absentă în toate acestea. Prin providenţa sa, Dumnezeu a voit ca necesitatea să fie un mecanism orb.

Dacă mecanismul nu ar fi orb, nu ar exista deloc nenorocire. Nenorocirea este înainte de toate anonimă, îi lipseşte pe cei îmbrăţişaţi de ea de personalitate şi face din ei lucruri. Nenorocirea e indiferentă; frigul acestei indiferenţe, un frig de fier, e cel care îngheaţă până în străfundul sufletului pe toţi cei atinşi de nenorocire. Ei nu vor mai regăsi niciodată căldura. Nu vor mai crede

niciodată că sunt cineva.

Nenorocirea nu ar avea această virtute iară partea de hazard pe care o conţine. Cei care sunt persecutaţi pentru credinţa lor şi care o ştiu, deşi au de suferit, nu sunt nişte nenorociţi. Cad în nenorocire doar dacă suferinţa sau frica le invadează sufletul în aşa măsură încât îi face să uite cauza persecuţiei. Martirii daţi pradă fiarelor, care intrau în arenă cântând, nu erau nişte nenorociţi. Christos era un nenorocit. El nu a murit ca martir. A murit ca un criminal de drept comun, cot la cot cu tâlharii, doar că ceva mai ridicol. Fiindcă nenorocirea e ridicolă.

Numai necesitatea oarbă îi poate arunca pe oameni la distanţa extremă, chiar lângă cruce. Crimele omeneşti, cauze ale mai tuturor nenorocirilor, fac parte din necesitatea oarbă deoarece criminalii nu ştiu ce fac.

Există două ipostaze ale prieteniei: întâlnirea şi separarea. Ele sunt de nedespărţit. Conţin amândouă acelaşi bine, binele unic, prietenia. Fiindcă atunci când două fiinţe care nu sunt prietene stau alături nu există întâlnire. Când sunt departe una de alta nu există separare. Cuprinzând acelaşi bine, întâlnirea şi separarea sunt în aceeaşi măsură bune.

Dumnezeu se manifestă, se cunoaşte pe sine în mod desăvârşit, aşa cum noi fabricăm şi cunoaştem în mod lamentabil obiectele din afara noastră. Dar Dumnezeu este înainte de toate iubire. Înainte de toate Dumnezeu se iubeşte pe sine. Această iubire, această prietenie în Dumnezeu este Treimea. Între termenii uniţi prin relaţia iubirii divine e mai mult decât apropiere, e apropiere infinită, identitate. Dar prin creaţie, întrupare şi pătimire, e de asemenea, între ei, o distanţă infinită. Totalitatea spaţiului, totalitatea timpului pun, cu grosimea lor, o distanţă infinită între Dumnezeu şi Dumnezeu.

Îndrăgostiţi! prietenii au două dorinţe. Una: să se iubească într-atât încât să intre unul în celălalt şi să nu mai fie decât o singură fiinţă. Cealaltă: să se iubească într-atât încât, având între ei jumătate din globul pământesc,

uniunea lor să nu sufere diminuare. Tot ceea ce omul doreşte cu adevărat aici jos este desăvârşit şi real în Dumnezeu. Toate dorinţele imposibile de acest fel se află în noi ca o marcă a destinaţiei noastre şi ne sunt benefice de îndată ce nu mai sperăm ca noi să le împlinim.

Iubirea între Dumnezeu şi Dumnezeu, ea însăşi Dumnezeu, este această legătură cu o dublă virtute; legătura care uneşte două fiinţe într-atât încât ele nu mai sunt discernabile, ci sunt realmente una singură, legătura care se întinde peste distanţă şi învinge distanţa infinită. Unitatea lui Dumnezeu în care orice pluralitate se şterge, părăsirea în care Christos crede că se află fără a înceta să-l iubească pe Tatăl: iată cele două forme ale virtuţii aceleiaşi Iubiri divine, care e Dumnezeu însuşi.

Dumnezeu este atât de esenţial iubire, încât unitatea care, într-un sens, dă însăşi definiţia lui constituie un simplu efect al iubirii. Iar infinitei virtuţi unificatoare proprie acestei iubiri îi corespunde infinita separare pe care ea o învinge: anume creaţia întreagă, desfăşurată pe totalitatea spaţiului şi a timpului, alcătuită din materie mecanic brutală, interpusă între Christos şi Tatăl său.

Mizeria condiţiei noastre ne dă nouă, oamenilor, privilegiul infinit preţios de a participa la această distanţă dintre Fiul şi Tatăl. Însă distanţa nu e separare decât pentru cei care iubesc. Pentru cei ce iubesc, separarea, deşi dureroasă, este un bine fiindcă este iubire. Zbuciumul însuşi al lui Christos părăsit este un bine. Nu există un mai mare bine aici jos decât acela de a avea parte de acest zbucium. Dumnezeu nu poate fi desăvârşit prezent pentru noi aici jos din cauza cărnii. Dar, în nenorocirea extremă, el ne poate fi aproape desăvârşit absent. Iată singura posibilitate de desăvârşire care ne e dată pe pământ. De aceea crucea ne este unica speranţă. „Nicio pădure nu cuprinde un asemenea copac, cu asemenea floare, cu asemenea frunză, cu asemenea sămânţă”.

Acest univers în care trăim, din care suntem o fărâmă, este distanţa infinită pusă de iubirea divină între

Dumnezeu şi Dumnezeu. Suntem un punct al acestei distanţe. Spaţiul, timpul şi mecanismul care guvernează materia sunt această distanţă. Tot ceea ce numim rău nu e decât mecanismul amintit. Dumnezeu face ca, atunci când harul lui pătrunde în centrul însuşi al unui om şi de acolo îi luminează toată fiinţa, acest har să îngăduie omului ca, fără a violenta legile naturii, să meargă pe ape. Dar când un om se întoarce de la Dumnezeu, el se livrează pur şi simplu greutăţii. El poate crede apoi că voieşte şi alege, dar nu mai este decât un lucru, o piatră în cădere. Dacă privim de aproape, cu o privire realmente atentă, sufletele şi societăţile umane, vedem că oriunde lipseşte virtutea luminii supranaturale totul se supune unor legi mecanice la fel de oarbe şi la fel de precise ca legile căderii corpurilor. A o şti e binefăcător şi necesar. Cei pe care noi îi numim criminali nu sunt decât ţigle smulse de vânt dintr-un acoperiş, căzând la întâmplare. Singura lor greşeală este alegerea iniţială care a făcut din ei asemenea ţigle.

Mecanismul necesităţii se transpune la toate nivelurile, rămânând asemănător sieşi: în materia brută, în plante, în animale, în popoare, în suflete. Privit din punctul în care ne aflăm, conform perspectivei noastre, el este absolut orb. Dar dacă ne transportăm inima în afara noastră, în afara universului, în afara spaţiului şi a timpului, acolo unde e Tatăl nostru şi dacă privim de acolo mecanismul, el ne apare cu totul altfel. Ceea ce părea necesitate devine supunere. Materia e integral pasivitate şi prin urmare integral supunere faţă de voinţa lui Dumnezeu. Ea poate fi pentru noi un model desăvârşit. Nu există altă fiinţă decât Dumnezeu şi ceea ce se supune lui Dumnezeu. Datorită perfectei ei supuneri, materia merită să fie iubită de cei care îl iubesc pe Stăpânul ei, aşa cum un îndrăgostit priveşte cu duioşie acul care a fost mânuit de femeia iubită, acum moartă. Suntem avertizaţi de partea la care materia are dreptul din iubirea noastră prin frumuseţea lumii. În frumuseţea lumii necesitatea brută devine obiect de iubire. Nimic nu e atât de frumos ca

greutatea ce adânceşte cutele fugare ale valurilor mării sau cutele aproape eterne ale munţilor.

Marea nu e mai puţin frumoasă în ochii noştri pentru că ştim de vase pe care, când şi când, le-a înghiţit. E, dimpotrivă, mai frumoasă. Dacă şi-ar modifica mişcarea valurilor pentru a cruţa un vapor, ar fi o fiinţă înzestrată cu discernământ şi putere de alegere, nu acel fluid cu desăvârşire supus tuturor presiunilor exterioare. În perfecta ei supunere îi stă frumuseţea.

Toate grozăviile care se petrec în lume sunt ca nişte cute întipărite în valuri de greutate. De aceea cuprind atâta frumuseţe. Câteodată un poem, asemenea *Iliadei*, face sensibilă această frumuseţe.

Omul nu poate ieşi nicicând din supunerea faţă de Dumnezeu. O creatură nu poate să nu se supună. Singura alegere oferită omului, în calitate de creatură inteligentă şi liberă, e aceea de a dori sau nu supunerea. Dacă nu o doreşte, el se supune totuşi neîncetat, dar ca un lucru supus necesităţii mecanice. Dacă o doreşte, rămâne supus necesităţii mecanice, dar o necesitate nouă se adaugă, o necesitate constituită prin legile proprii lucrurilor supranaturale. Anumite acţiuni devin pentru el imposibile, altele se împlinesc prin intermediul lui, câteodată aproape în pofida lui însuşi.

Când ai sentimentul că într-o anume împrejurare ai ieşit din supunerea faţă de Dumnezeu înseamnă doar că, pentru un timp, ai încetat să doreşti supunerea. Bineînţeles, lucrurile fiind absolut egale altfel, omul nu împlineşte, atunci când consimte să se supună, exact aceleaşi acţiuni ca în cazul când nu consimte: la fel cum o plantă, lucrurile fiind absolut egale altfel, nu creşte în acelaşi fel dacă e în lumină sau în întuneric. Planta nu are niciun control, nicio alegere în ce priveşte propria ei creştere. Noi suntem ca nişte plante care am avea drept unică alegere pe aceea de a ne expune sau nu luminii.

Christos ne-a propus drept model docilitatea materiei sfătuindu-ne să privim crinii câmpului care nu se ostenesc,

nici nu torc.[18] Adică nu îşi propun să dobândească o culoare sau alta, nu îşi pun în mişcare voinţa, nici nu dispun de mijloace în vederea unui atare scop, ci primesc tot ceea ce necesitatea naturală le aduce. Dacă ni se par nesfârşit mai frumoşi decât ţesăturile somptuoase, nu din cauza mai marii lor bogăţii ne par astfel, ci din cauza docilităţii lor. Ţesătura este şi ea docilă, însă docilă faţă de om, nu faţă de Dumnezeu. Materia nu e frumoasă atunci când se supune omului, ci doar atunci când se supune lui Dumnezeu. Dacă se întâmplă ca într-o operă de artă ea să pară aproape la fel de frumoasă cum e în mare, în munţi sau în flori este pentru că lumina lui Dumnezeu l-a umplut pe artist. Pentru a găsi frumuseţe în lucruri fabricate de oameni neluminaţi de Dumnezeu, trebuie să fi înţeles că oamenii aceia, ei înşiși, sunt materie ce se supune fără ştiinţă. Pentru cel ajuns la o atare înţelegere, absolut totul aici jos este de o perfectă frumuseţe. În tot ce există, în tot ce se produce, el discerne mecanismul necesităţii şi savurează în necesitate dulceaţa infinită a supunerii. Această supunere a lucrurilor este pentru noi, în raport cu Dumnezeu, ceea ce e transparenţa unui geam în raport cu lumina. De îndată ce simţim supunerea aceasta cu toată fiinţa noastră, îl vedem pe Dumnezeu.

Când ţinem un jurnal cu susul în jos, vedem formele ciudate ale caracterelor tipărite. Când îl aşezăm drept, nu mai vedem caractere, vedem cuvinte. Călătorul de pe un vas prins în furtună simte fiecare zguduitură ca pe o răsucire a măruntaielor. Căpitanul sesizează doar compoziţia complexă a vântului, a curentului, a hulei şi situaţia corăbiei, forma ei, pânzele, cârma.

Aşa cum învăţăm să citim, aşa cum învăţăm o meserie, învăţăm să simţim în toate lucrurile mai cu seamă şi înainte de toate supunerea universului faţă de Dumnezeu. E realmente un fel de ucenicie. Şi, ca orice ucenicie, cere strădanie şi timp. Pentru cel ajuns la capăt, nu mai există alte diferenţe între lucruri, între evenimente

18 Matei 6, 28-29.

decât diferenţa existentă, pentru cineva care ştie să citească, între o aceeaşi frază reprodusă de mai multe ori, scrisă cu cerneală roşie, cu cerneală albastră, tipărită cu un fel, un al doilea fel, un al treilea fel de caractere. Cel care nu ştie să citească vede acolo numai deosebirile. Pentru cel care ştie, toate variantele sunt echivalente, de vreme ce fraza e aceeaşi. Pentru cine şi-a dus la capăt ucenicia, lucrurile şi evenimentele sunt, pretutindeni, mereu, vibraţia aceluiaşi cuvânt divin nesfârşit de blând. Ceea ce nu înseamnă că un asemenea om încetează să sufere. Durerea este tenta luată de anumite evenimente. În faţa unei fraze scrise cu cerneală roşie, cel care ştie să citească şi cel care nu ştie văd amândoi culoarea roşie; dar culoarea nu are aceeaşi importanţă pentru unul şi pentru celălalt.

Când un ucenic se răneşte ori se plânge de oboseală, muncitorii, ţ aranii au un foarte frumos cuvânt: „meseria îl intră în carne”. De fiecare dată când avem de îndurat o durere, putem spune pe drept că universul, ordinea lumii, frumuseţea lumii, supunerea creaţiei faţă de Dumnezeu sunt cele care ne intră în came. Iar atunci cum să nu binecuvântăm cu recunoştinţa cea mai iubitoare Iubirea care ne trimite acest dar?

Bucuria şi durerea sunt daruri la fel de preţioase, care trebuie savurate amândouă pe de-a-ntregul, fiecare în puritatea ei proprie, fără a încerca să le amestecăm. Prin bucurie, frumuseţea lumii ne intră în suflet. Prin durere, ea ne intră în carne. Doar pe calea bucuriei nu am putea deveni prietenii lui Dumnezeu, aşa cum nu poţi deveni căpitan doar studiind manuale de navigaţie. Corpul îşi are partea sa în orice ucenicie. La nivelul sensibilităţii fizice, numai durerea este contact cu acea necesitate care constituie ordinea lumii: fiindcă plăcerea nu cuprinde senzaţia unei necesităţi. Doar partea mai înaltă a sensibilităţii e capabilă să simtă necesitatea în bucurie, şi anume doar prin intermediul sentimentului de frumos. Pentru ca fiinţa noastră să devină într-o zi pe de-a-ntregul

sensibilă, de la un capăt la altul, faţă de această supunere care constituie substanţa materiei, pentru ca să se formeze în noi acel simţ nou care ne permite să ascultăm universul ca fiind vibraţia cuvântului lui Dumnezeu, virtutea transformatoare a durerii şi cea a bucuriei sunt la fel de indispensabile. Trebuie să deschidem atât uneia, cât şi celeilalte, atunci când una sau cealaltă ne sunt puse în faţă, centrul însuşi al sufletului, aşa cum deschizi uşa mesagerilor celui iubit. Ce importanţă are pentru o îndrăgostită că trimisul este politicos ori brutal de vreme ce el aduce un mesaj?

Dar nenorocirea nu este durere. Nenorocirea este cu totul altceva decât un procedeu pedagogic al lui Dumnezeu.

Infinitatea spaţiului şi a timpului ne desparte de Dumnezeu. Cum l-am putea căuta? Cum am putea merge către el? De-am merge chiar neîncetat de-a lungul tuturor secolelor, nu am face altceva decât să ne învârtim în jurul pământului. Chiar călătorind cu avionul nu am fi în stare de altceva. Suntem incapabili să înaintăm pe verticală. Nu putem face niciun pas către ceruri. Dumnezeu străbate universul şi vine până la noi.

Depăşind infinitatea spaţiului şi a timpului, iubirea infinit mai infinită a lui Dumnezeu vine să ne cuprindă. Vine în ceasul ei propriu. Noi avem puterea de a consimţi să o primim sau de a o refuza. Dacă rămânem surzi, ea se întoarce o dată şi încă o dată asemenea unui cerşetor; dar, ca şi cerşetorul, într-o zi nu mai revine. Dacă o primim, Dumnezeu pune în noi un grăunte şi pleacă. Din acea clipă, Dumnezeu nu mai are nimic altceva de făcut, noi de asemenea, decât să aşteptăm. Noi trebuie doar să nu regretăm consimţământul acordat, acel da nupţial. Ceea ce nu e atât de uşor precum pare, deoarece creşterea seminţei în noi e dureroasă. Pe deasupra, prin însuşi faptul că acceptăm creşterea ei, nu ne putem împiedica să distrugem ceea ce ar stânjeni-o, să smulgem buruienile, să retezăm ierburile rele; şi, din păcate, ierburile rele fac

parte din chiar carnea noastră astfel încât aceste îngrijiri grădinăreşti sunt o operaţie violentă. Totuşi sămânţa creşte în fond singură. Vine o zi când sufletul aparţine lui Dumnezeu, când el nu numai consimte iubirii, ci când iubeşte realmente, efectiv. Iar atunci trebuie ca sufletul să străbată, la rândul său, universul pentru a merge până la Dumnezeu. Sufletul nu iubeşte asemenea unei creaturi, cu o iubire creată. Iubirea care se află în el este divină, increată, fiindcă este iubirea lui Dumnezeu pentru Dumnezeu care trece prin suflet. Numai Dumnezeu este în stare să îl iubească pe Dumnezeu. Noi putem doar consimţi să ne pierdem sentimentele proprii pentru a lăsa loc de trecere în suflet acestei iubiri. Suntem creaţi doar pentru a ne da acest consimţământ.

Iubirea divină a străbătut infinitatea spaţiului şi a timpului pentru a veni de la Dumnezeu până la noi. Dar cum ar putea reface traseul în sens invers pornind de la o creatură finită? Când grăuntele de iubire divină pus în noi a crescut, a devenit arbore, cum putem noi, cei care îl purtăm, să-l întoarcem în originea lui, să facem în sens invers călătoria făcută de Dumnezeu către noi, să străbatem distanţa infinită?

Pare imposibil, dar există în mijloc. Mijlocul ne e bine cunoscut. Ştim bine după a cui asemănare e făcut copacul care a crescut în noi, arborele atât de frumos, unde păsările cerului vin să se aşeze.[19] Ştim care este cel mai frumos dintre copaci. „Nicio pădure nu cuprinde unul asemenea lui”. Ceva mai înspăimântător chiar decât o spânzurătoare: iată care e cel mai frumos dintre copaci. Acestui copac Dumnezeu i-a pus sămânţa în noi, iară să ştim ce grăunte era. Dacă am fi ştiut, nu am fi spus da din prima clipă. Iată copacul care a crescut în noi devenind de nedezrădăcinat. Numai o trădare îl poate dezrădăcina.

Când loveşti cu ciocanul într-un cui, izbitura în floarea cuiului trece întreagă în vârf, fără să se piardă nimic din forţa ei, cu toate că e primită într-un singur

19 Matei 13,31-32; Marcu 4,30-32; Luca 13, 19.

punct. Dacă ciocanul şi capul cuiului ar fi infinit de mari, lucrurile s-ar petrece la fel. Vârful cuiului ar transmite punctului unde e înfipt această izbitură infinită. Nenorocirea extremă, care e în acelaşi timp durere fizică, chin al sufletului şi degradare socială, constituie cuiul. Vârful e aplicat în centrul însuşi al sufletului. Capul cuiului e întreaga necesitate răspândită prin totalitatea spaţiului şi a timpului.

Nenorocirea este o minune de tehnică divină. E un dispozitiv simplu şi ingenios care face să intre în sufletul unei creaturi finite această imensitate de forţă oarbă, brutală şi rece. Distanţa infinită care separă pe Dumnezeu de creatură se adună toată într-un punct pentru a străpunge sufletul în centrul lui.

Omul căruia i se întâmplă un asemenea lucru nu are niciun rol în operaţie. Se zbate ca un fluture înfipt de viu cu acul într-un album. Dar poate continua, în chiar această oroare, să vrea să iubească. Nu e o imposibilitate, nu e niciun obstacol, nu e, am putea aproape spune, nicio dificultate. Fiindcă durerea cea mai mare, atâta vreme cât se menţine dincoace de sleirea fiinţei, nu atinge acel punct al sufletului care consimte bunei orientări.

Trebuie doar ştiut că iubirea este orientare, nu stare sufletească. Dacă ignorăm acest lucru, ne prăbuşim în disperare de la prima atingere a nenorocirii.

Cel care îşi menţine sufletul orientat spre Dumnezeu în vreme ce e străpuns de cui se află înfipt în centrul însuşi al universului. E adevăratul centru, cel care nu e situat în mijloc, care e în afara spaţiului şi a timpului, care e Dumnezeu. După o direcţie care nu aparţine spaţiului, care nu e timpul, care e o cu totul altă dimensiune, cuiul acesta a făcut o străpungere prin creaţie, străbătând grosimea ecranului care desparte sufletul de Dumnezeu.

Prin această dimensiune minunată, sufletul poate străbate, fără a părăsi locul şi clipa unde se află trupul de care e legat, totalitatea spaţiului şi a timpului şi poate ajunge în faţa prezenţei înseşi a lui Dumnezeu.

Se află la intersecţia creaţiei cu Creatorul. Punctul acesta de intersecţie este cel de întretăiere a braţelor crucii.

Sfântul Pavel se gândea probabil la lucruri de acest fel atunci când spunea: „Aşa încât, înrădăcinaţi şi întemeiaţi fiind în iubire, să puteţi înţelege care este lărgimea şi lungimea şi adâncimea şi înălţimea şi să cunoaşteţi iubirea lui Christos cea mai presus de cunoaştere.”[20]

Poate că în cazul nenorocirii extreme, ţintuit fiind pe crucea însăşi a lui Christos, trebuie să porţi în suflet, în clipa când nenorocirea survine, nu numai grăuntele divin, ci şi arborele vieţii deja configurat.

Altfel ai de ales între crucile care se aflau de o parte şi de alta a crucii lui Christos.

Ne asemănăm tâlharului celui rău atunci când căutăm consolare în dispreţul şi ura faţă de tovarăşii noştri de nenoroc. Este efectul cel mai comun al nenorocirii veritabile. Aşa era în cazul sclaviei la Roma. Cei care sunt uimiţi când observă o asemenea stare de spirit la nenorociţi ar cădea aproape fără excepţie pradă ei dacă ar fi atinşi de nenorocire.

Pentru a ne asemăna tâlharului celui bun e de ajuns să ne dăm seama că, oricare ar fi treapta nenorocirii pe care am căzut, o merităm cel puţin pe aceasta. Fiindcă înainte ca nenorocirea să ne condamne la neputinţă, ne-am făcut cu siguranţă complici, prin laşitate, inerţie, indiferenţă sau ignoranţă vinovată, unor crime care au împins alte fiinţe într-o nenorocire cel puţin tot atât de mare.

Fără îndoială că, în genere, nu am fi putut împiedica acele crime, dar am fi putut cel puţin să le denunţăm. Am omis să o facem, sau le-am aprobat chiar, sau am tolerat cel puţin ca alţii să le aprobe în jurul nostru. Nenorocirea pe care o îndurăm nu este, conform unei justiţii stricte, o pedeapsă prea mare pentru complicitatea noastră. Nu

20 Efeseni 3, 18-19.

avem dreptul la compasiune faţă de noi înşine. Ştim că o dată cel puţin o fiinţă absolut inocentă a pătimit o nenorocire şi mai groaznică; merită să ne îndreptăm mai degrabă, prin secole, compasiunea spre ea.

Fiecare dintre noi poate şi trebuie să îşi spună asta, fiindcă există lucruri atât de atroce în instituţiile şi în comportamentele noastre, încât nimeni nu se poate socoti în mod legitim absolvit de această complicitate difuză. Flecare dintre noi s-a făcut cu siguranţă vinovat măcar de indiferenţă criminală.

Dar, pe deasupra, fiecare om are dreptul să dorească să participe la crucea însăşi a lui Christos. Avem un drept ilimitat de a-i cere lui Dumnezeu tot ceea ce e bine. În asemenea cereri nu se cuvine să fim umili ori cumpătaţi.

Nu trebuie să ne dorim nenorocirea; fiindcă e contra naturii; e o perversitate; mai cu seamă nenorocirea e esenţialmente ceva ce înduri în ciuda ta însuţi. Dacă nu eşti cufundat în nenorocire, poţi dori numai ca, în cazul în care se abate peste tine, ea să constituie o participare la crucea lui Christos.

Însă ceea ce, în fapt, e neîncetat prezent şi ca atare este îngăduit oricând să iubeşti e posibilitatea nenorocirii. Cele trei feţe ale fiinţei noastre sunt mereu expuse nenorocirii. Carnea noastră e fragilă; orice porţiune de materie în mişcare o poate străpunge, sfâşia, zdrobi sau îi poate deregla pentru totdeauna o rotiţă a mecanismului interior. Sufletul nostru e vulnerabil, supus depresiunilor fără motiv, în mod mizerabil dependent de tot soiul de lucruri, ele însele fragile şi capricioase. Persoana noastră socială, de care depinde aproape sentimentul existenţei noastre, e constant şi integral expusă tuturor felurilor de hazard. Centrul însuşi al fiinţei noastre este legat de acestea trei prin fibre care îl fac să simtă oricare dintre rănile lor ceva mai grave şi să sângereze din pricina lor. Mai cu seamă tot ceea ce ne diminuează ori ne distruge prestigiul social, dreptul la consideraţie, pare să altereze ori să nimicească esenţa însăşi a fiinţei noastre, în aşa

măsură avem drept substanţă iluzia.

Nu ne gândim la această aproape infinită fragilitate atunci când totul merge relativ bine. Dar nimic nu ne împiedică să ne gândim. Putem să ne privim necontenit fragilitatea şi să îi mulţumim neîncetat lui Dumnezeu pentru ea. Să îi mulţumim nu numai pentru fragilitatea în sine, ci şi pentru acea slăbiciune mai lăuntrică ce ne transpune fragilitatea în centrul fiinţei. Căci slăbiciunea aceasta face posibilă, eventual, operaţia care ne ţintuieşte în centrul însuşi al crucii.

Putem să ne gândim la fragilitatea noastră, cu iubire şi cu recunoştinţă, în orice clipă de suferinţă, mare ori măruntă. Putem să ne gândim la ea în momente relativ indiferente. Putem să ne gândim la ea cu prilejul tuturor bucuriilor noastre. N-ar trebui să o facem dacă gândul ei ar fi de natură să ne tulbure sau să ne împuţineze bucuria. Dar nu este aşa. Bucuria devine doar de o dulceaţă mai pătrunzătoare şi mai sfâşietoare, aşa cum fragilitatea florilor de cireşi le sporeşte frumuseţea.

Dacă ne obişnuim gândirea cu această orientare, după un anume timp crucea lui Christos trebuie să devină substanţa însăşi a vieţii. Fără îndoială că asta a vrut să spună Christos atunci când îi sfătuia pe prietenii să-ţi să-şi poarte crucea în fiecare zi[21]; nu era vorba, cum se crede astăzi, despre simpla resemnare în faţa micilor necazuri de fiecare zi, numite câteodată cruci printr-un abuz de limbaj aproape sacrileg. Nu există decât o singură cruce: totalitatea necesităţii care umple infinitatea timpului şi a spaţiului, cea care, în anume împrejurări, se poate concentra asupra atomului ce suntem fiecare din noi şi îl poate pulveriza. A ne purta crucea înseamnă a purta cunoaşterea faptului că suntem integral supuşi acestei necesităţi oarbe, în toate porţiunile fiinţei noastre, cu excepţia unui punct atât de secret al sufletului încât conştiinţa nu îl atinge. Oricât de crunt ar suferi cineva, dacă o parte a sa rămâne totuşi intactă, iar omul nu are pe

21 Matei 16, 24; Marcu 8, 34: Luca 9, 23.

deplin conştiinţa că ea scapă durerii datorită hazardului-şi că rămâne în orice clipă expusă capriciilor hazardului, el nu participă nicidecum la crucea lui Christos. Se întâmplă aşa mai cu seamă dacă partea rămasă intactă ori cel puţin relativ cruţată este partea socială. De aceea boala are utilitate nulă în cazul când nu e însoţită de spiritul sărăciei, în desăvârşirea lui. Un om perfect fericit poate să se bucure pe deplin de fericirea lui şi să îşi poarte în acelaşi timp crucea dacă posedă în orice clipă, în mod real, concret, cunoaşterea posibilităţii nenorocirii.

Dar nu e de ajuns să cunoşti această posibilitate; trebuie să o iubeşti. Trebuie să iubeşti cu duioşie duritatea necesităţii care e ca o medalie cu două feţe, faţa întoarsă spre noi fiind dominaţia necesităţii, faţa întoarsă spre Dumnezeu fiind supunerea. Trebuie să strângem în braţe necesitatea, chiar dacă ea ne întâmpină cu ghimpii ei şi, îmbrăţişând-o, îi facem să ne intre în came. Oricine e fericit ca, în absenţa fiinţei iubite, să strângă până îi intră în came un obiect care îi aparţine. Ştim că universul e un obiect aparţinându-i lui Dumnezeu. Trebuie să îi mulţumim lui Dumnezeu din adâncul inimii pentru a ne fi dat drept suverană absolută necesitatea, această roabă a lui, nebună, oarbă şi desăvârşit supusă. Ea ne mână cu biciul. Dar fiind supuşi aici jos tiraniei ei, e de ajuns să ne alegem drept comoară pe Dumnezeu, să ne punem în Dumnezeu inima[22]: şi, încă de pe acum, vom vedea cealaltă faţă a tiraniei necesităţii, faţa care e pură supunere. Suntem sclavii necesităţii: dar suntem şi fiii Stăpânului ei. Orice ne-ar porunci necesitatea, trebuie să iubim spectacolul docilităţii ei, noi care suntem fii ai casei. Ori de câte ori ea nu face ceea ce voim, ori de câte ori ne sileşte să îndurăm ceea ce nu voim, ne este dat ca, prin iubire, să străbatem dincolo de ea şi să-i privim faţa de supunere pe care o arată lui Dumnezeu. Fericiţi cei care au deseori acest preţios prilej.

Durerea fizică, intensă şi îndelungată, are avantajul

22 Matei 6, 21; Luca 12, 34.

singular că sensibilitatea noastră e făcută în aşa chip că nu o poate accepta. Ne putem obişnui cu orice, ne putem complăcea în orice, ne putem adapta la orice cu excepţia ei; şi ne adaptăm pentru a avea iluzia puterii, pentru a crede că suntem cei care comandăm. Jucăm jocul închipuirii că am fi ales ceea ce ne este impus. Când o fiinţă umană e transformată în propriii ei ochi într-un soi de animal aproape paralizat şi extrem de respingător, ea nu mai poate avea această iluzie. E şi mai bine dacă transformarea are loc datorită voinţei oamenilor, ca efect al unei condamnări sociale, cu condiţia să fie vorba despre un act de opresiune cumva anonim, iar nu despre o persecuţie care onorează. Partea trupească din sufletul nostru nu e sensibilă la necesitate decât în aspectul ei de constrângere şi nu e sensibilă la constrângere decât sub aspectul ei de durere fizică. Un acelaşi unic adevăr pătrunde în sensibilitatea trupească prin durerea fizică, în inteligenţă prin demonstraţia matematică, în facultatea iubirii prin frumuseţe. Iată de ce Iov, de îndată ce vălul cărnii îi e sfâşiat de nenorocire, vede fără văl frumuseţea lumii. Frumuseţea lumii apare atunci când necesitatea e recunoscută drept substanţă a universului, iar supunerea faţă de o Iubire desăvârşit înţeleaptă e recunoscută drept substanţă a necesităţii. Universul acesta, din care suntem o fărâmă, este doar fiindcă este supus.

Bucuria sensibilă are o virtute analoagă cu cea a durerii fizice atunci când e atât de acută, atât de pură, atât de dincolo de orice aşteptare, încât ne recunoaştem de îndată incapabili să dobândim prin noi înşine ceva similar ori să ne asigurăm posesiunea ei. Astfel de bucurii au întotdeauna ca esenţă frumuseţea. Bucuria pură şi durerea pură sunt două aspecte ale aceluiaşi adevăr infinit de preţios. Din fericire, căci graţie acestui dublu aspect avem dreptul să dorim pentru cei pe care îi iubim mai degrabă bucuria decât durerea.

Treimea şi crucea sunt cei doi poli ai creştinismului, cele două adevăruri esenţiale, unul perfectă bucurie,

celălalt perfectă nenorocire. Cunoaşterea uneia şi a celeilalte şi a misterioasei lor unităţi este absolut necesară, dar aici jos condiţia umană ne situează infinit de departe de Treime, la piciorul însuşi al crucii. Crucea este patria noastră.

Cunoaşterea nenorocirii este cheia creştinismului. Dar această cunoaştere e imposibilă. E imposibil să cunoşti nenorocirea iară să fii trecut prin ea. Fiindcă gândirii îi repugnă într-atât de mult nenorocirea încât e incapabilă să se orienteze în mod voluntar spre ea pentru a o concepe, aşa cum, în afara unor excepţii, un animal e incapabil să se dea singur morţii. Gândirea nu o cunoaşte decât prin constrângere. E imposibil să crezi în nenorocire fără să fii constrâns de experienţa faptului că tot ceea ce avem în suflet, toate gândurile, toate sentimentele, toate atitudinile faţă de idei, de oameni, de univers şi mai ales atitudinea cea mai intimă a fiinţei faţă de ea însăşi, toate acestea se află integral la discreţia împrejurărilor. Chiar dacă o recunoaştem teoretic, ceea ce se întâmplă deja foarte rar, nu o credem cu tot sufletul. A crede acest lucru cu tot sufletul: iată ceea ce Christos numea nu, aşa cum se traduce în mod obişnuit, lepădare sau dăruire de sine, ci negare de sine – condiţia pentru a merita să îi fii ucenic.[23] Dar nici atunci când ne aflăm în nenorocire sau am străbătut-o, nici atunci nu credem efectiv în adevărul ei; s-ar putea spune aproape: credem încă şi mai puţin în ea. Gândirea nu poate fi niciodată constrânsă cu adevărat, ea găseşte întotdeauna posibilitatea de a se eschiva prin minciună. Gândirea adusă prin constrângerea împrejurărilor în faţa nenorocirii se refugiază în minciună cu promptitudinea unui animal ameninţat de moarte în faţa căruia se iveşte un loc de scăpare. Câteodată, minată de teroare, ea se cufundă extrem de adânc în minciună: de aceea se întâmplă deseori ca cei care se află ori s-au aflat în nenorocire să contracteze minciuna ca pe un viciu, în aşa măsură încât îşi pierd câteodată până şi simţul

23 Matei 16, 24; Marcu 8, 34; Luca 9, 23.

adevărului. Nu avem dreptul să îi blamăm pentru asta. Minciuna este atât de legată de nenorocire încât Christos a biruit lumea doar fiindcă este Adevărul şi, fiind Adevărul, a rămas Adevăr până în străfundul extremei nenorociri. Gândirea e silită să fugă de înfăţişarea însăşi a nenorocirii, iar ceea ce o sileşte e un instinct de conservare infinit mai esenţial pentru fiinţa noastră decât instinctul care ne trage înapoi din faţa morţii trupului; e relativ uşor să te expui celei din urmă atunci când, datorită împrejurărilor sau prin jocul imaginaţiei, moartea fizică nu ni se înfăţişează sub chipul nenorocirii. Nu putem privi nenorocirea în faţă şi de foarte aproape, cu o atenţie susţinută, decât dacă acceptăm moartea sufletului din iubire de adevăr. Despre această moarte a sufletului vorbea Platon atunci când spunea că „a filosofa înseamnă a învăţa să mori”[24], ceea ce era simbolizat în iniţierile misterelor antice, ceea ce e reprezentat în botezul creştin. Nu e vorba în realitate de o moarte a sufletului, ci pur şi simplu de recunoaşterea de către suflet a adevărului, anume că el însuşi este un lucru mort, ceva analog materiei. Sufletul nu trebuie să devină apă; este apă; ceea ce credem a fi eul nostru e un produs tot atât de precar şi de dependent de circumstanţele exterioare pe cât este un val de mare.

Doar atât e nevoie. să ştim, să ştim până în străfundul fiinţei noastre. Însă doar Dumnezeu are o asemenea cunoaştere a omului, şi cei care, aici jos, au fost născuţi de sus.[25] Fiindcă nu putem accepta această moarte a sufletului dacă, în afară de viaţa iluzorie a sufletului, nu avem şi o altă viaţă; dacă locul unde se află comoara noastră şi inima noastră nu e în afara noastră; nu numai în afara persoanei noastre, ci în afara tuturor gândurilor noastre, a tuturor sentimentelor noastre, dincolo de tot ceea ce e cognoscibil, în mâinile Tatălui care e în ascuns.[26] Despre cei care sunt astfel se poate spune că au fost

24 Phaidon 62 c-69 e.

25 Ioan 3, 3.

26 Matei 6. 6 și 6. 18.

născuţi din apă şi din Duh.[27] Fiindcă ei nu sunt altceva decât dublă supunere, pe de o parte faţă de necesitatea mecanică în care sunt cuprinşi datorită înseşi condiţiei lor terestre, pe de altă parte faţă de inspiraţia divină. Nu mai există nimic în ei care să poată fi numit voinţa lor proprie, persoana lor, eul lor. Nu mai sunt decât o anume intersecţie a naturii cu Dumnezeu. Această intersecţie este numele cu care Dumnezeu i-a numit din veşnicie, e vocaţia lor. În vechiul botez, cel prin cufundare, omul dispărea sub apă; ceea ce înseamnă a se nega pe sine, a mărturisi că e doar un fragment din materia inertă din care e făcută creaţia. El nu reapărea decât purtat de o mişcare ascendentă mai puternică decât greutatea, imagine a iubirii divine din om. Simbolul cuprins în botez e simbolul stării de desăvârşire. Făgăduinţa legată de botez e aceea de a dori şi de a cere de la Dumnezeu, neîncetat, neobosit, această stare, necontenind până ce nu ai dobândit-o, aşa cum un copil înfometat nu încetează să ceară tatălui său pâine. Dar lucrul la care îl angajează pe om o asemenea făgăduinţă nu poate fi cunoscut decât atunci când el se află în prezenţa chipului teribil al nenorocirii. Doar acolo, faţă în faţă cu nenorocirea poate fi contractat angajamentul veritabil printr-un contact med ascuns, mai misterios, mai miraculos decât un sacrament.

Cunoaşterea nenorocirii fiind pe cale naturală imposibilă, atât celor care au îndurat-o, cât şi celor care nu au îndurat-o, ea este cu putinţă şi pentru unii, şi pentru alţii ca dar supranatural. Altfel Christos nu l-ar fi cruţat de nenorocire pe cel pe care l-a iubit mai presus de toţi ceilalţi, după ce îl făgăduise că avea să bea din paharul pe care El îl băuse.[28] în amândouă cazurile cunoaşterea

---

27 Ioan 3, 5.

28 „El [Iisus] le-a zis: Cu adevărat, paharul Meu veți bea“ (Matei 20, 23). „Zis-a Iisus lui [Petru]: Dacă voiesc ca acesta [Ioan] să rămînă pînă voi veni, ce al tu? Tu urmează mie. Deci a ieșit cuvîntul acesta între frați, , că ucenicul acela nu va muri; dar Iisus nu i-a răspuns că nu va muri, ci: Dacă voiesc ca acesta să rămînă pînă voi veni, ce al tu?“ (Ioan 21, 22-23).

nenorocirii este un lucru cu mult mai miraculos decât mersul pe ape. Cei pe care Christos îi recunoaşte a fi fost binefăcătorii lui sunt cei în care mila se întemeiază pe cunoaşterea nenorocirii.[29] Ceilalţi dăruiesc în mod capricios, când şi când, sau dimpotrivă prea regulat ca efect al unor obiceiuri întipărite în ei prin educaţie, sau din conformitate cu convenţiile sociale, sau din orgoliu, sau dintr-o milă de ordin lumesc, sau din dorinţa de a avea o conştiinţă liniştită, pe scurt din motive care îi privesc pe ei înşişi. Sunt aroganţi, ori iau un aer protector, ori arată o milă indiscretă, sau îl lasă pe cel nenorocit să vadă că, în ochii lor, nu e decât un exemplar dintr-o anume specie de nenorocire. Oricum darul lor răneşte. Şi îşi iau aici plata fiindcă stingă lor ştie ce au dat cu dreapta.[30] Contactul lor cu cei nenorociţi nu se poate petrece decât în minciună, fiindcă adevărata cunoaştere a nenorociţilor o implică pe aceea a nenorocirii. Cei care nu au privit în faţă nenorocirea sau nu sunt gata să o privească nu se pot apropia de cei nenorociţi decât protejaţi de vălul unei minciuni ori al unei iluzii. Dacă, din întâmplare, pe chipul unui nenorocit apare brusc nenorocirea, o iau la fugă.

Binefăcătorul lui Christos, aflat în faţa unui nenorocit, nu simte nicio distanţă între acela şi el însuşi: îşi transportă în celălalt întreaga fiinţă: de aceea pornirea de a-i aduce de mâncare e tot atât de instinctivă, de nemijlocită ca cea de a mânca el însuşi când e înfometat. Şi ea e uitată aşa cum uitate sunt prinzurile din zilele trecute. Un asemenea om nu s-ar gândi să spună că se ocupă de nenorociţi pentru Domnul; lucrul acesta i s-ar părea tot atât de absurd ca a spune că el mănâncă pentru Domnul. Mănâncă pentru că nu se poate împiedica să o facă. Cei pe care Christos îi va răsplăti dau aşa cum mănâncă.

---

29 „Căci flămînd am fost și Mi-ați dat să mă- nînc; însetat am fost și Mi-ați dat să beau; străin am fost și M-ați primit: gol am fost și M-ați îmbrăcat: bolnav am fost și M-ați cercetat; în temniță am fost și ați venit la Mine“ (Matei 25, 35-36).

30 Matei 6, 2-4.

Ei dau cu totul altceva decât hrană, haine sau îngrijiri. Transportându-şi fiinţa însăşi în cel pe care îl ajută, ei îi dau pentru o clipă acea existenţă proprie de care nenorocirea l-a lipsit. Nenorocirea înseamnă esenţialmente distrugere a personalităţii, trecere în anonimat. Aşa cum Christos s-a deşertat de dumnezeirea lui din iubire[31], nenorocitul s-a golit de umanitatea lui din nenoroc. Nu are altă existenţă decât nenorocul lui. În ochii altuia şi în propriii lui ochi este integral definit prin relaţia sa cu nenorocirea. Ceva în el, care ar vrea cu ardoare să existe, e neîncetat împins înapoi în neant, ca şi cum loviturile ar ploua asupra capului unui om gata să se înece. Omul acesta e, după caz, un sărac, un refugiat, un negru, un bolnav, un urmărit de justiţie, orice altceva de acest fel. Răul tratament şi binefacerile al căror obiect este se îndreaptă, şi unele, şi altele, către nenorocirea în care el e cuprins ca un exemplar printre multe altele. Aşa încât răul tratament şi binefacerile au aceeaşi eficacitate în a-l menţine cu forţa în anonimat şi sunt două forme ale aceleiaşi ofense.

Cel care, văzând un nenorocit, îşi transportă în el fiinţa, dă naştere din iubire în cel nenorocit, măcar pentru o clipă, unei existenţe independente de nenorocire. Şi cu toate că nenorocirea e prilejul acestei operaţii supranaturale, nu e cauza ei. Cauza este identitatea fiinţelor umane pe deasupra tuturor distanţelor aparente puse între ele de hazardul sorţii.

A-ţi transporta fiinţa într-un nenorocit înseamnă a-i asuma pentru o clipă nenorocirea, a lua voluntar asupra ta ceva a cărui esenţă constă exact în a fi impus prin constrângere, împotriva voinţei. E deci o imposibilitate. Numai Christos a făcut-o. Numai Christos o poate face, şi oamenii cărora Christos le umple întreg sufletul. Aceştia, transportându-şi fiinţa proprie în nenorocitul pe care îl ajută, pun în el de fapt nu fiinţa lor proprie, fiindcă nu mai au una, ci pe Christos însuşi.

---

31 Filipeni 2, 7.

Pomana, astfel practicată, este un sacrament, o operaţie supranaturală prin care omul locuit de Christos îl pune realmente pe Christos în sufletul unui nenorocit. Pâinea dată astfel, dacă îi dă pâine, e echivalentă pâinii eucharistice. Nu e vorba de un simbol sau de o conjectură, ci de o traducere literală a cuvintelor inselor ale lui Christos: Fiindcă el spune: „Mie mi-aţi făcut.”[32] El este deci nenorocitul flămând şi gol. Dar nu datorită foamei sau goliciunii, fiindcă nenorocirea în sine nu cuprinde niciun dar de sus. Sacramentul nu e posibil decât prin ceea ce darul însuşi operează. E evident că Christos se află în cel care dăruieşte în chip absolut pur; cine altcineva ar putea fi binefăcătorul lui Christos decât el însuşi? Şi e uşor de înţeles că numai prezenţa lui Christos într-un suflet poate aşeza acolo adevărata compasiune. Însă Evanghelia ne dezvăluie pe deasupra că cel care dă din milă adevărată îl dă pe Christos însuşi. Nenorocitul care primeşte acest dar miraculos are de ales să consimtă sau nu darului.

Un nenorocit, în cazul în care nenorocirea lui e completă, e lipsit de orice raport uman. Nu mai există pentru el decât două feluri de relaţii posibile cu oamenii, cele în care el figurează doar ca un lucru, relaţii la fel de mecanice ca relaţiile între două picături vecine de apă, şi iubirea supranaturală. Zona intermediară îi este interzisă. Nu mai există în viaţa lui loc decât pentru apă şi Duh. Nenorocirea consimţită, acceptată, iubită este cu adevărat un botez.

Christos, numai el, este capabil de milă; iată de ce nu a avut parte de milă în timpul prezenţei lui pe pământ. Fiind prezent aici jos în trup, el nu locuia înăuntrul sufletului nici unuia din cei ce îl înconjurau: ca atare nimeni nu putea avea milă de el. Durerea l-a silit să ceară milă şi prietenii cei mai apropiaţi i-au refuzat-o. L-au lăsat să sufere în singurătate. Ioan însuşi a adormit. Petru fusese în stare să meargă pe ape, dar nu a fost în stare să aibă milă de Domnul său căzut în nenorocire. S-au refugiat

32 Matei 25, 40.

cu toţii în somn ca să nu îl mai vadă.[33] Când Mila însăşi devine nenorocire, unde ar mai putea găsi ea ajutor? Ar fi fost nevoie de un alt Christos pentru a avea milă de Christos nenorocit. De-a lungul secolelor ce au urmat, mila pentru nenorocirea lui Christos a fost unul din semnele sfinţeniei.

Încărcătura supranaturală a milei, spre deosebire de cea a împărtăşaniei de pildă, nu cere o cunoaştere deplină. Fiindcă cei cărora Christos le mulţumeşte întreabă: „Când, Doamne?...” Nu ştiau pe cine hrăniseră. Nimic nu arată, în genere, că aveau cunoştinţă de Christos. Ar fi putut să aibă sau nu. Important este că erau drepţi. De aceea Christos din ei s-a dăruit el însuşi ca pomană. Fericiţi sunt cerşetorii de vreme ce au posibilitatea ca o dată sau de două ori în viaţă să primească poate o asemenea pomană.

Nenorocirea stă cu adevărat în centrul creştinismului. împlinirea unicei şi dublei porunci: „Iubeşte pe Dumnezeu”, „Iubeşte pe aproapele” trece prin nenorocire. Fiindcă în ce o priveşte pe prima, Christos a spus: „Nimeni nu vine la Tatăl decât prin mine.”[34] A spus de asemenea: „Aşa cum Moise a înălţat şarpele în pustiu, aşa trebuie să se înalţe Fiul Omului, ca oricine crede în el să aibă viaţă veşnică.”[35] Şarpele e acel şarpe de aramă pe care era de ajuns să îl priveşti ca să fii ferit de urmările veninului.[36] Nu-l poţi deci iubi pe Dumnezeu decât privind crucea. Iar în ce îl priveşte pe aproapele, Christos a spus cine este aproapele faţă de care este poruncită iubirea. E acel trup gol, însângerat, fără suflare pe care îl zăreşti zăcând la marginea drumului.[37] Ni se porunceşte să iubim în primul rând nenorocirea, nenorocirea omului, nenorocirea lui Dumnezeu.

I se reproşează deseori creştinismului o anume

---

33 Matei 26, 35-45; Marcu 14, 32-41; Luca 22, 40-46.

34 Ioan 14, 6.

35 Ioan 3, 14-15.

36 Numeri! 21, 8-9.

37 Luca 10, 30-37.

complezenţă morbidă faţă de suferinţă, faţă de durere. E o greşeală. În creştinism nu e vorba de durerea şi de suferinţa care sunt senzaţii, stări sufleteşti, cele în care e întotdeauna posibil să cauţi o voluptate perversă. E vorba de cu totul altceva. E vorba de nenorocire. Nenorocirea nu e o stare sufletească. E o pulverizare a sufletului prin brutalitatea mecanică a împrejurărilor. Preschimbarea unui om, în propriii lui ochi, din starea umană în cea de vierme pe jumătate strivit chircindu-se în ţărână nu e un act în care fie şi un pervers să găsească plăcere. Un înţelept, un erou, un sfânt nu găsesc nici ei plăcere în aşa ceva. Nenorocirea e ceva ce se impune unul om absolut împotriva lui însuşi. Ea are drept esenţă şi definiţie oroarea, revolta întregii fiinţe a celui pe care ea îl cuprinde. La asta trebuie consimţit prin virtutea iubirii supranaturale.

A consimţi la existenţa universului: iată funcţiunea noastră aici jos. Lui Dumnezeu nu îi este de ajuns să îşi considere creaţia bună. Vrea ca ea însăşi să se considere bună. Iată la ce servesc sufletele legate de minuscule fragmente ale acestei lumi. Iată menirea nenorocirii: aceea de a ne îngădui să socotim creaţia lui Dumnezeu drept bună. Fiindcă atâta vreme cât împrejurările se desfăşoară în jurul nostru lăsându-ne fiinţa aproape intactă, ori numai pe jumătate zdrobită, credem mai mult ori mai puţin că voinţa noastră a creat lumea şi o guvernează. Nenorocirea ne învaţă dintr-odată, spre marea noastră uimire, că nici nu poate fi vorba de aşa ceva. Dacă atunci dăm laudă, lăudăm însăşi creaţia lui Dumnezeu. Care e dificultatea? Ştim bine că nenorocirea noastră nu micşorează cu nimic slava divină. Ca atare nu ne împiedică cu nimic să îl binecuvântăm pe Dumnezeu pentru marea lui slavă.

De aceea nenorocirea e semnul cel mai sigur că Dumnezeu vrea să fie iubit de noi; e mărturia cea mai preţioasă a gingăşiei lui iubitoare. Nenorocirea e cu totul altceva decât o pedeapsă părintească. Ar fi mai potrivit să o comparăm cu certurile pline de tandreţe prin care doi

logodnici se încredinţează de adâncimea iubirii lor. Nu avem curajul să privim în faţă nenorocirea; dacă l-am avea, după un anume timp am vedea că ea e chipul iubirii; aşa cum Maria-Magdalena şi-a dat seama că cel pe care îl luase drept grădinar era cu totul altul.[38]

Văzând locul central pe care nenorocirea îl are în credinţa lor, creştinii ar trebui să presimtă că nenorocirea este, într-un sens, esenţa însăşi a creaţiei. A fi creaturi nu înseamnă în mod necesar a fi sub nenorocire, dar înseamnă în mod necesar a fi expuşi nenorocirii. Numai increatul este indestructibil. Dacă ne întrebăm pentru ce îngăduie Dumnezeu nenorocirea, ne putem la fel de bine întreba pentru ce Dumnezeu a creat. Iată într-adevăr o întrebare valabilă. De ce a creat Dumnezeu? Pare atât de evident că Dumnezeu e mal mare decât Dumnezeu împreună cu creaţia. Cel puţin lucrul acesta pare evident dacă îl gândim pe Dumnezeu ca fiinţă. Dar el nu trebuie gândit astfel. De îndată ce îl gândim pe Dumnezeu ca iubire, simţim acea minune a iubirii care leagă pe Fiul de Tatăl în unitatea eternă a Dumnezeului unic şi totodată pe deasupra separaţiei datorate spaţiului, timpului şi crucii.

Dumnezeu este iubire şi natura este necesitate; însă această necesitate e, prin supunerea ei, o oglindă a iubirii. Tot astfel, Dumnezeu este bucurie şi creaţia este nenorocire, dar e o nenorocire strălucind de lumina bucuriei. Nenorocirea cuprinde adevărul condiţiei noastre. Cei care preferă să zărească adevărul şi să moară în loc să trăiască o existenţă lungă şi fericită pradă iluziei, numai aceia îl vor vedea pe Dumnezeu. Trebuie să vrei să mergi spre realitate; iar atunci, aşteptându-te să afli un cadavru, întâlneşti un înger care spune: „A înviat.”[39]

Singura sursă de limpezime destul de strălucitoare pentru a lumina nenorocirea este crucea lui Christos. În orice epocă, în orice ţ ară, oriunde este nenorocire, crucea lui Christos e adevărul acestei nenorociri. Orice om care

---

38 Ioan 20, 11-16.

39 Matei 28, 2-6; Marcu 16, 5-6; Luca 24, 4-6.

iubeşte adevărul în aşa măsură încât nu se retrage în adâncurile minciunii ca să fugă de la faţa nenorocirii are parte de crucea lui Christos, oricare i-ar fi credinţa. Dacă Dumnezeu ar fi consimţit să-i lipsească de Christos pe oamenii unei ţări şi ai unei epoci anume, i-am recunoaşte după un semn cert, anume acela că printre ei nu ar exista nenorocire. Nu cunoaştem nimic asemănător în istorie. Oriunde există nenorocire, există crucea, ascunsă, dar prezentă pentru oricine alege adevărul mai degrabă decât minciuna şi iubirea mai degrabă decât ura. Nenorocirea fără cruce înseamnă infern, iar Dumnezeu nu a pus pe lume infernul.

Reciproc, creştinii atât de numeroşi care nu au puterea de a recunoaşte şi de a iubi în fiecare nenorocire crucea preafericită nu au parte de Christos. Nimic nu arată mai bine slăbiciunea credinţei decât uşurinţa cu care, chiar printre creştini, de îndată ce se vorbeşte despre nenorocire, problema e evitată. Tot ce se poate spune despre păcatul originar, despre voinţa lui Dumnezeu, despre providenţă şi planurile ei tainice, pe care credem totuşi că putem încerca să le ghicim, despre compensaţiile viitoare de tot felul în lumea aceasta şi în cealaltă, toate ori disimulează realitatea nenorocirii, ori rămân fără eficacitate. Un singur lucru te face să consimţi la adevărata nenorocire, anume contemplarea crucii lui Christos. Nu există nimic altceva. Aceasta e de ajuns.

O mamă, o soţie, o logodnică, ştiind că cel iubit se află în restrişte şi neputând nici să îl ajute, nici să i se alăture, ar vrea să îndure măcar suferinţe echivalente celor pe care el le îndură pentru a fi mai puţin despărţite de el, pentru a fi uşurate de povara atât de grea a unei compasiuni neputincioase. Cine îl iubeşte pe Christos şi şi-l înfăţişează pe cruce trebuie să resimtă o uşurare de acelaşi fel atunci când nenorocirea îl atinge.

Dată fiind legătura esenţială între cruce şi nenorocire, un stat nu are dreptul să se separe complet de orice fel de religie decât în ipoteza absurdă că ar fi reuşit

să suprime nenorocirea. Cu atât mai mult nu are dreptul să o facă atunci când el însuşi produce nenorociţi. Justiţia penală în care orice fel de legătură cu Dumnezeu e tăiată are într-adevăr o culoare infernală. Nu din cauza erorilor de judecată sau a excesului de severitate, ci independent de acestea, în ea însăşi. Toate mizeriile cu care vine în contact o maculează şi, neavând nimic care să o purifice, devine ea însăşi atât de pângărită, încât cei mai groaznici criminali pot fi încă şi mai degradaţi de ea. Contactul cu o asemenea justiţie e hidos pentru oricine posedă interior ceva integru şi sănătos: cei putrezi află în pedepsele impuse de ea o linişte şi mai înspăimântătoare. Nimic nu e destul de pur pentru a aduce puritate în locurile rezervate crimei şi pedepsei în afară de Christos, care a fost un condamnat de drept comun.

Însă cum statelor le e necesară numai crucea, nu şi subtilitatea dogmelor, legătura atât de solidă care uneşte crucea şi dogma este un dezastru. Legătura aceasta l-a răpit pe Christos fraţilor lui delincvenţi.

Noţiunea de necesitate ca materie comună artei, ştiinţei şi oricărui fel de muncă este poarta prin care creştinismul poate intra în viaţa profană şi o poate pătrunde în întregime. Căci crucea este necesitatea însăşi, pusă în contact cu ceea ce e cel mai Jos şi cel mai sus în noi, cu sensibilitatea cărnii prin evocarea suferinţei fizice, cu iubirea supranaturală prin prezenţa lui Dumnezeu. Ca atare, întreaga varietate a contactelor pe care le pot avea cu necesitatea părţile intermediare ale fiinţei noastre e implicată în cruce.

Nu există, nu poate exista nicio activitate umană, oricare ar fi domeniul ei, care să nu aibă drept adevăr ascuns şi suprem crucea lui Christos. Niciuna dintre ele nu poate fi despărţită de crucea lui Christos iară a putrezi ori a se usca precum un şarpe spintecat. Vedem lucrul acesta sub ochii noştri astăzi, fără să-l înţelegem, şi ne întrebăm unde stă răul de care suferim. Creştinii înţeleg şi mai puţin decât ceilalţi: ştiind că toate activităţile acestea sunt

istoric vorbind cu mult mai vechi decât Christos, nu-şi dau seama că seva tuturor este credinţa creştină.

Dacă am înţelege că, sub vălurile care lasă să îi străbată lumina, credinţa creştină poartă floare şi rod în orice timp şi în orice loc unde se află oameni care nu urăsc lumina, nu am fi împiedicaţi de o asemenea dificultate.

Din zorii timpurilor istorice, niciodată, în afară de o anume perioadă a Imperiului roman, Christos nu a fost atât de absent precum e astăzi. Cei vechi ar fi socotit monstruoasă această separare între religie şi viaţa socială pe care până şi creştinii, în majoritatea lor, o găsesc acum firească.

Creştinismul trebuie să-şi reverse seva pretutindeni în viaţa socială; însă el e destinat mai ales fiinţei singure. Tatăl e în ascuns şi nu există ascuns mai inaccesibil decât nenorocirea.

Există o întrebare fără absolut nicio semnificaţie şi, bineînţeles, fără niciun răspuns pe care în mod normal nu o punem niciodată; dar, în nenorocire, sufletul nu se poate împiedica să nu o strige fără încetare cu monotona continuitate a unui geamăt. Iar întrebarea este: pentru ce? Pentru ce lucrurile sunt aşa? Nenorocitul pune cu inocenţă întrebarea oamenilor, lucrurilor şi lui Dumnezeu, chiar dacă nu crede în el; o pune tuturor. Pentru ce trebuie să nu aibă ce mânca, sau să fie sleit de oboseală şi de brutalitatea opresiunii, sau să fie peste puţin timp împuşcat, sau să fie bolnav, sau în închisoare? Dacă i se dau explicaţii legate de cauzele situaţiei în care se găseşte, ceea ce de altfel e rareori posibil dată fiind complicaţia mecanismelor care o determină, pentru el explicaţiile nu constituie un răspuns. Căci întrebarea lui, pentru ce? nu înseamnă: din ce cauză? înseamnă: în ce scop? Şi e limpede că nu i se pot indica scopuri. Sau se pot fabrica nişte scopuri fictive, dar fabricarea lor nu e un lucru bun.

Ciudat e că nenorocirea celuilalt – afară de nenorocirea celor apropiaţi câteodată, dar nu întotdeauna – e departe de a ne stârni această întrebare. Ne-o punem

cel mult o dată, în treacăt. Dar în cel ce a păşit în nenorocire întrebarea se instalează şi nu mai conteneşte să răsune. De ce? De ce? De ce? Christos însuşi a pus întrebarea: „pentru ce m-ai părăsit?”[40]

De ce? întrebarea nenorocitului nu are nici răspuns fiindcă trăim în domeniul necesităţii, nu al finalităţii. Dacă în lume ar exista finalitate, atunci locul binelui nu ar fi cealaltă lume. De fiecare dată când solicităm lumii finalitate, ea ne-o refuză. Însă pentru a şti că ne-o refuză trebuie să i-o cerem.

Numai nenorocirea ne sileşte să cerem lumii finalitate şi, alături de ea, frumuseţea: frumosul ne dă sentimentul atât de viu al prezenţei unui bine încât îi căutăm scopul fără a-l afla vreodată. Frumosul ne obligă şi el să ne punem întrebarea: pentru ce? Pentru ce lucrul acesta e atât de frumos? Dar sunt rari cei în stare să rostească interior acest pentru *ce*? câteva ceasuri la rând. Pentru ce? stârnit de nenorocire durează ore, zile, ani în şir: nu îi pune capăt decât epuizarea.

Cel capabil nu numai să strige, ci şi să asculte, aude răspunsul. Răspunsul e tăcerea. E tăcerea veşnică pe care Vigny i-a imputat-o cu amar lui Dumnezeu; dar el nu avea dreptul să spună care e răspunsul celui drept la această tăcere, fiindcă el nu era un drept. Dreptul iubeşte. Cel capabil nu numai să asculte, dar să şi iubească aude această tăcere ca pe cuvântul lui Dumnezeu.

Creaturile vorbesc prin sunete. Cuvântul lui Dumnezeu este tăcere. Cuvântul tainic al iubirii lui Dumnezeu nu poate fi altceva decât tăcere. Christos e tăcerea lui Dumnezeu.

Nu există arbore precum crucea şi nu există armonie precum tăcerea lui Dumnezeu. Pitagoreicii sesizau această armonie în tăcerea fără capăt ce înconjoară veşnic stelele. Necesitatea din lumea de jos e vibraţia tăcerii lui Dumnezeu.

Sufletul nostru face fără încetare zgomot, dar există

---

40 Matei 27, 46; Marcu 15, 34.

în el un punct care e tăcere, o tăcere niciodată auzită de noi. Când tăcerea lui Dumnezeu intră în suflet, ea îl străbate şi vine să se unească cu tăcerea în mod secret prezentă acolo; din acea clipă Dumnezeu devine comoara şi inima noastră[41]; iar spaţiul ni se deschide dinainte ca un fruct ale cărui jumătăţi s-au desfăcut fiindcă privim universul dintr-un punct situat în afara spaţiului.

Există doar două căi posibile pentru acest act, nicio alta în afară de ele. Există doar două vârfuri destul de ascuţite pentru a ne intra astfel în suflet, anume nenorocirea şi frumuseţea.

Deseori eşti înclinat să plângi cu lacrimi de sânge gândind la toţi nenorociţii zdrobiţi de nenorocire şi incapabili să o folosească. Dar dacă privim lucrurile la rece, risipa de nenorocire nu e mai lamentabilă decât risipa frumuseţii lumii. De câte ori limpezimea stelelor, freamătul valurilor, liniştea ceasului care precedă zorii ajung ele să capteze cu adevărat atenţia oamenilor? A nu acorda atenţie frumuseţii lumii e poate o crimă de nerecunoştinţă atât de gravă, încât merită nenorocirea ca pedeapsă. Nu o primeşte desigur întotdeauna; dar în acest caz, crima e pedepsită prin sancţiunea unei vieţi mediocre, iar o viaţă mediocră nu e prin nimic preferabilă nenorocirii. De altfel chiar şi în împrejurări de mare restrişte, viaţa unor asemenea fiinţe rămâne probabil la fel de mediocră. În măsura în care putem face supoziţii privitor la sensibilitate, se pare că răul prezent într-o fiinţă constituie un fel de protecţie împotriva răului care o asaltează din afară sub formă de durere. Trebuie să nădăjduim că e aşa şi că, milostiv fiind, Dumnezeu a micşorat în tâlharul cel rău până la nimica toată o suferinţă atât de inutilă. Aşa stau într-adevăr lucrurile şi aici e de găsit cea mai mare ispită adusă de nenorocire, fiindcă nenorocitul are întotdeauna posibilitatea să sufere mal puţin dacă acceptă să devină rău.

Doar cel care a cunoscut, fie numai preţ de o singură

41 Matei 6, 21; Luca 12, 34.

clipă, bucuria pură şi prin urmare savoarea frumuseţii lumii, doar el resimte nenorocirea ca pe ceva sfâşietor. În acelaşi timp, doar el nu merită această pedeapsă. Dar pentru el nu e o pedeapsă; este Dumnezeu însuşi care îi ia mâna şi i-o strânge ceva med tare. Dacă rămâne fidel, în adâncul strigătelor sale el va afla mărgăritarul tăcerii lui Dumnezeu.[42]

Scrisoare către un om al Bisericii

Când citesc catehismul conciliului de la Trento, mi se pare că nu am nimic comun cu religia expusă acolo. Când citesc Noul Testament, misticii, liturghia, când văd celebrarea ei, simt cu un fel de certitudine că această credinţă e credinţa mea sau mai precis ar fi credinţa mea fără distanţa pusă între ea şi mine de nedesăvârşirea mea. De aici rezultă o situaţie spirituală apăsătoare. Aş vrea să o fac nu mai puţin apăsătoare, ci mai limpede. Orice fel de povară e acceptabilă când te afli în lumină.

Vă voi enumera o seamă de gânduri care locuiesc în mine de ani de zile (unele dintre ele cel puţin) şi care constituie piedici între mine şi Biserică. Nu vă cer să le discutaţi substanţa. Aş fi fericită să avem o asemenea discuţie, dar mai târziu şi în mod secundar.

Ceea ce vă cer e un răspuns limpede – fără formule de tipul „cred că „etc. – privitor la compatibilitatea sau incompatibilitatea fiecăreia dintre aceste opinii cu apartenenţa la Biserică. Dacă există incompatibilitate, aş vrea să îmi spuneţi clar: aş refuza botezul (sau iertarea păcatelor) oricui mi-ar declara că aderă la opiniile prezente în rubricile numărul cutare, cutare, cutare. Nu vă cer un răspuns rapid. Nu este grabă. Vă solicit doar un răspuns categoric.

Îmi cer iertare pentru că vă inoportunez, dar nu văd cum aş putea evita să o fac. Reflecţia asupra acestor probleme este departe de a fi pentru mine un joc. Ele au nu numai o importanţă vitală dat fiind că angajează mântuirea veşnică, ci şi o importanţă care o depăşeşte cu

42 Matei 13, 44-45.

mult, în ochii mei, pe cea a propriei mele mântuiri. O problemă de viaţă şi de moarte e doar un simplu joc în comparaţie cu ele.

Printre opiniile înşirate mai jos, unele sunt, din punctul meu de vedere, supuse îndoielii; dar în cazul când credinţa strictă ar cere să fie considerate false, ele ar rămâne totuşi pentru mine obstacole la fel de serioase ca şi celelalte pentru că am convingerea fermă că sunt de privit din unghiul îndoielii, ceea ce înseamnă că nu e legitim să fie negate categoric.

Unele dintre aceste opinii (mai cu seamă cele privind misterele, Scripturile care nu aparţin iudeo-creştinismului, Melchisedec etc.) nu au fost niciodată condamnate, deşi ele au fost probabil susţinute în primele secole. Ceea ce mă face să mă întreb dacă nu cumva au fost tacit acceptate. Oricum ar sta lucrurile, dacă eu sau alţii le-am expune astăzi public şi ele ar fi condamnate de Biserică, nu le-aş părăsi decât în cazul că aş ajunge să fiu convinsă de neadevărul lor.

Mă gândesc la ele de ani în şir cu toată intensitatea iubirii şi atenţiei de care dispun; intensitate lamentabil de slabă din pricina imperfecţiunii mele care este mare; dar e o intensitate care creşte neîncetat, mi se pare. Pe măsura creşterii ei, legăturile care mă ataşează de credinţa catolică sunt din ce în ce mai puternice, din ce în ce mai adânc înrădăcinate în inimă şi în inteligenţă. Dar în acelaşi timp gândurile care mă îndepărtează de Biserică câştigă la rândul lor putere şi claritate. Dacă gândurile în cauză sunt realmente incompatibile cu apartenenţa la Biserică, nu este prin urmare nicio speranţă să pot avea vreodată parte de tainele ei. Iar de e aşa, nu văd cum aş putea evita concluzia că am drept vocaţie să fiu creştină în afara Bisericii. Posibilitatea unei asemenea vocaţii ar implica faptul că Biserica nu este catolică în fapt aşa cum e catolică prin nume; de asemenea că ea trebuie să devină într-o zi astfel dacă e menită să-şi împlinească misiunea.

Opiniile de mai jos au pentru mine grade diverse de

probabilitate sau de certitudine, dar toate sunt însoţite în mintea mea de un semn de întrebare. Nu le voi expune la indicativ decât din pricina sărăciei limbajului; pentru ele conjugarea ar trebui să cuprindă un mod suplimentar. În domeniul lucrurilor sfinte, nu afirm nimic categoric. Însă, între opiniile mele, cele care sunt conforme cu învăţătura Bisericii poartă de asemenea în mintea mea acelaşi semn de întrebare.

Consider că o anume suspendare a judecăţii în privinţa tuturor gândurilor, oricare ar fi ele, fără excepţie, constituie virtutea umilinţei în domeniul inteligenţei.

Iată lista:

1. Dacă luăm în considerare un moment din istoria anterioară lui Christos şi îndeajuns de îndepărtat de el – cu cinci secole înaintea lui, de pildă – şi facem abstracţie de desfăşurarea următoare a istoriei, atunci Israel are mai puţină parte de Dumnezeu şi de adevărurile divine decât multe dintre popoarele dimprejur (India, Egiptul, Grecia, China). Fiindcă adevărul esenţial privitor la Dumnezeu este acela că el e bun. A crede că Dumnezeu poate porunci oamenilor acte atroce de nedreptate şi de cruzime constituie cea mai mare greşeală ce poate fi comisă în privinţa lui.

Zeus, în *Iliada*, nu porunceşte nicio cruzime. Grecii credeau că „Zeus rugătorul” locuieşte în orice nenorocit care imploră mila. Iahve este „Dumnezeul oştirilor”. Istoria evreilor arată că nu e vorba numai de stele, ci şi de războinicii Israelului. Or, Herodot enumera o sumedenie de popoare elene şi asiate, printre care *unul singur* avea un „Zeus al oştirilor”. Această impietate era necunoscută tuturor celorlalte. *Cartea marţilor* egipteană, veche de cel puţin trei mii de ani, fără îndoială mult anterioară, e impregnată de caritate evanghelică. (Mortul îi spune lui Osiris: „Doamne al Adevărului, îţi aduc adevărul… Am nimicit pentru tine răul… Nu am ucis pe nimeni. Nu am făcut să curgă lacrimile nimănui. Nu am lăsat pe nimeni să sufere de foame. Nu am fost pricina vreunui rău pe care

stăpânul să îl şi făcut robului său. Nu am stârnit în vreun om frica. Nu mi-am ridicat vocea cu trufie. Nu mi-am închis urechile la cuvintele drepte şi adevărate. Nu mi-am pus numele înainte pentru a câştiga cinstiri. Nu mi-am întors faţa de la arătările lui Dumnezeu...”)

Evreii, care au fost timp de patru secole în contact cu civilizaţia egipteană, au refuzat să adopte acest spirit de blândeţe. Voiau puterea... Toate textele anterioare exilului sunt pătate de această eroare fundamentală referitoare la Dumnezeu, cred – în afară de cartea lui Iov, al cărei erou nu este evreu, de Cântarea Cântărilor (dar este ea anterioară exilului?) şi de anumiţi psalmi ai lui David (dar este oare atribuirea lor certă?). Pe de altă parte, primul personaj cu desăvârşire pur prezent în istoria ebraică este Daniel (care a fost iniţiat în înţelepciunea caldeeană). Viaţa tuturor celorlalte, începând cu Abraham, e pângărită de lucruri atroce. (Abraham începe prin a-şi prostitua soţia.)

Ceea ce ne face să credem că Israel a învăţat adevărul cel mai esenţial privitor la Dumnezeu (anume că Dumnezeu este bun înainte de a fi puternic) din tradiţii străine, caldeeană, persană şi greacă, graţie exilului său.

2. Ceea ce numim idolatrie este în mare măsură o ficţiune a fanatismului ebraic. Toate popoarele din toate timpurile au fost întotdeauna monoteiste. Dacă evreii din epoca lor bună ar învia şi li s-ar da arme, ei ne-ar extermina pe toţi, bărbaţi, femei şi copii, pentru crima idolatriei. Ne-ar acuza că adorăm zeităţi, pe Baal şi pe Astarte, luându-l pe Christos drept Baal şi pe Fecioară drept Astarte.

În mod reciproc, Baal şi Astarte erau poate figuri ale lui Christos şi Fecioarei.

Există raţiuni de a invoca împotriva acestor culte dezmăţul care le însoţea – dar sunt de părere că mult mai rar decât se crede astăzi.

Însă cruzimile legate de cultul lui Iahve, exterminările ordonate de el sunt întinări cel puţin la fel de atroce. Cruzimea e o crimă încă şi mai îngrozitoare decât

desfrâul. Desfrâul îşi găseşte de altfel mulţumire la fel de mult în ucideri şi în împreunările cărnii.

Sentimentele pretinşilor păgâni pentru statuile lor erau foarte probabil aceleaşi ca acelea inspirate astăzi de crucifix şi de statuile Fecioarei şi sfinţilor, cu aceleaşi devieri existente la oamenii mediocri spiritual şi intelectual.

Nu se atribuie în mod curent o anumită virtute supranaturală unei anumite statui a Fecioarei?

Chiar dacă ajungeau să creadă că divinitatea este integral prezentă în piatră sau în lemn, ei aveau poate uneori dreptate. Nu credem la rândul nostru că Dumnezeu e prezent în pâine şi vin? Exista poate prezenţă reală a lui Dumnezeu în statuile executate şi consacrate prin anumite rituri.

Adevărata idolatrie este pofta („… pofta rea şi lăcomia, care este o închinare la idoli”, Coloseni, III, 5), iar neamul evreiesc, în setea sa de bine înţeles trupeşte, era vinovat de poftă în chiar clipele când îl cinstea pe Dumnezeul său. Evreii au avut drept idol nu un chip de aramă sau de lemn, ci o rasă, un neam, lucru la fel de terestru. În esenţa ei, religia lor e inseparabilă de această idolatrie din cauza noţiunii de „popor ales”.

3. Ceremoniile misterelor de la Eleusis şi ale misterelor lui Osiris erau privite drept sacramente în sensul în care înţelegem astăzi termenul. Şi erau *poate* adevărate sacramente, având aceeaşi virtute precum botezul şi eucharistia, virtutea lor decurgând din aceeaşi relaţie cu patima lui Christos. Patima christică avea să vină. Astăzi ea se află în trecut. Trecutul şi viitorul sunt simetrice. Cronologia nu poate avea un rol determinant într-o relaţie unde unul din termeni este etern.

Dacă mântuirea, cu semnele şi mijloacele sensibile ce îi corespund, nu tir fi fost prezentă pe pământ din origini, nu i-am putea ierta lui Dumnezeu – de ne sunt îngăduite aceste cuvinte fără a da dovadă de impietate – nenorocirea atâtor inocenţi, atâtor dezrădăcinaţi, înrobiţi, chinuiţi,

ucişi de-a lungul veacurilor anterioare erei creştine. Christos e prezent pe acest pământ, când oamenii nu îl izgonesc, oriunde există crimă şi nenorocire. Fără efectele supranaturale ale acestei prezenţe, cum ar putea nevinovăţii zdrobiţi de nenorocire să nu cadă în crima de a-l blestema pe Dumnezeu şi, drept urmare, de a fi condamnaţi?

De altfel Sfântul Ioan vorbeşte despre „mielul junghiat de la întemeierea lumii”.[43]

Conţinutul creştinismului exista dinaintea lui Christos, dovadă fiind faptul că nu s-au produs schimbări prea mari de atunci încoace în comportamentul oamenilor.

4. Diverse popoare (India, Egipt, China, Grecia) au avut *poate* Scripturi sacre revelate aşa cum sunt Scripturile iudeo-creştine. Dintre textele care subzistă în vremea de faţă, unele sunt poate fragmente sau ecouri ale acelor texte revelate.

5. Pasajele din Scriptură (Geneza, Psalmii, Sfântul Pavel) privitoare la Melchisedec[44] stau dovadă că din zorii lui Israel exista în afara sa un sacerdoţiu al lui Dumnezeu, o cunoaştere a lui Dumnezeu situate pe acelaşi plan cu creştinismul şi infinit superioare faţă de tot ceea ce Israel a posedat vreodată.

Nimic nu ne interzice să presupunem existenţa unei legături între Melchisedec şi misterele antice. Există afinitate între pâine şi Demeter, între vin şi Dionysos.

Conform Genezei, Melchisedec pare să fie un rege al Canaanului. De aici putem deduce că probabil stricăciunea şi nelegiuirea cetăţilor Canaanului fie începuseră doar cu câteva secole în urmă, în momentul masacrelor, fie erau invenţii calomnioase ale evreilor împotriva victimelor lor.

6. Pasajul din Sfântul Pavel asupra lui Melchisedec, apropiat de spusa lui Christos: „Avraam a văzut ziua mea”[45], ar putea arăta chiar că Melchisedec era deja o

---

43 Apocalipsa 13, 8.

44 Geneza 14, 18-20; Psalmul 109, 4; Evrei 5, 5-6 și 7, 17.

45 Ioan 8, 56.

întrupare a Verbului.

În orice caz, nu e sigur că Verbul nu a avut întrupări anterioare lui Iisus, că Osiris în Egipt, Krishna în India nu s-au numărat printre ele.

7. Dacă Osiris nu este un om care a trăit pe pământ fiind totodată fiinţă divină, în acelaşi fel ca Christos, atunci măcar istoria lui Osiris e o profeţie nesfârşit mai limpede, mal deplină, mai aproape de adevăr decât tot ceea ce în Vechiul Testament poartă acest nume. Acelaşi lucru e valabil pentru toţi zeii morţi şi înviaţi.

Extrema importanţă actuală a acestei probleme decurge din urgenţa de a remedia divorţul existent de douăzeci de secole, divorţ ce s-a agravat mereu de atunci încoace, între civilizaţia profană şi spiritualitatea din ţările creştine. Civilizaţia noastră nu datorează nimic lui Israel şi prea puţin creştinismului; ea datorează aproape totul Antichităţii precreştine (germani, druizi, Roma, Grecia, egeo-cretani, fenicieni, egipteni, babilonieni...). Dacă există separaţie etanşă între această Antichitate şi creştinism, aceeaşi separaţie va exista între viaţa noastră profană şi viaţa noastră spirituală. Creştinismul se poate întrupa cu adevărat, inspiraţia creştină poate impregna viaţa în totalitatea ei doar dacă în prealabil vom fi recunoscut că, din punct de vedere istoric, civilizaţia noastră profană decurge dintr-o inspiraţie religioasă care, deşi cronologic e precreştină, era creştină în esenţa ei. Înţelepciunea lui Dumnezeu trebuie privită drept sursa unică a oricărei lumini aici jos, chiar a luminilor atât de slabe care luminează lucrurile lumii acesteia.

Acelaşi lucru poate fi spus despre Prometeu. Istoria lui Prometeu e însăşi istoria lui Christos proiectată în ordine eternă. Nu îi lipseşte decât localizarea în timp şi spaţiu.

Mitologia greacă este plină de profeţii. Tot aşa naraţiunile folclorului european, care sunt numite basme.

Multe nume ale divinităţilor Greciei sunt probabil în realitate nume diferite ce desemnează o singură Persoană

divină, anume Verbul. Cred că aşa este pentru Dionysos, Apollo, Artemis, Afrodita cerească, Prometeu, Eros, Proserpina şi câţiva alţii.

Cred de asemenea că Hestia, Atena, poate Hefaistos sunt nume ale Simţului Duh. Hestia e Focul central. Atena s-a ivit din capul lui Zeus după ce acesta îşi mâncase soţia, înţelepciunea, care purta în pântece rod; Atena „purcede” deci de la Dumnezeu şi de la înţelepciunea sa. Are drept atribut măslinul, iar uleiul posedă, în sacramentele creştine, o afinitate cu Sfântul Duh.

Unele fapte şi unele cuvinte ale lui Christos sunt deseori comentate prin cuvintele: „trebuia ca prorocirile să se împlinească”. Ele se referă la profeţiile ebraice. Dar alte fapte, alte cuvinte ar putea fi interpretate la fel, în relaţie cu profeţii neebraice.

Christos şi-a început viaţa publică preschimbând apa în vin.[46] Şi-a sfârşit-o prefăcând vinul în sânge. El şi-a arătat astfel afinitatea cu Dionysos. A făcut-o de asemenea prin cuvântul: „Eu sunt viţa.”[47]

Cuvântul: „Dacă bobul nu moare”[48] exprimă afinitatea sa cu divinităţile moarte şi înviate, care aveau drept imagine vegetaţia, precum Atis şi Proserpina.

Fecioara ca Maică stă într-o misterioasă relaţie cu un cuvânt din *Timaios* al lui Platon privitor la o anume esenţă, maică a tuturor lucrurilor, ce rămâne pururea intactă.[49] Toate zeiţele-mame ale Antichităţii, precum Demeter, Isis, erau figuri ale Fecioarei.

Comparaţia atât de insistentă a crucii cu un arbore, a răstignirii cu spânzurarea pe lemn trebuie să fie în relaţie cu mitologii astăzi dispărute.

Dacă poemul scandinav *Rima lui Odin* este anterior oricărei contaminări creştine (ceea ce e imposibil de verificat), el cuprinde de asemenea o foarte izbitoare

---

46 Ioan 2, 1-11.

47 Ioan 15, 1.

48 Ioan 12, 23-25.

49 Timaios 48 a-52 b.

profeţie:

„Ştiu că am spânzurat de un copac bătut de vânt nouă nopţi întregi, rănit de lance, oferit lui Odin, eu însumi mie însumi. De rădăcina acestui copac nimeni nu are ştire.

Nimeni nu mi-a dat pâine, nici să sorb din corn băutură. Am privit în jos, m-am aplecat asupra runelor, jelind le-am învăţat, apoi am coborât de pe lemn” (Prima Edda).

Numirea „mielul lui Dumnezeu” provine iară îndoială din tradiţii care au poate legătură cu ceea ce astăzi se numeşte totemism. Istoria lui Zeus Amon, în Herodot (Zeus junghiind cu berbec pentru a se arăta celui care îl roagă să se lase văzut acoperit fiind de blana animalului), pusă în corelaţie cu expresia Sfântului Ioan. „Mielul junghiat de la întemeierea lumii” aruncă o lumină puternică asupra acestei posibilităţi. Prima jertfă plăcută lui Dumnezeu, cea a lui Abel[50], invocată în canonul liturgic drept o figură a jertfei christice, era un sacrificiu animal. Tot aşa este a doua jertfă, cea adusă de Noe care a salvat pentru totdeauna omenirea de mânia lui Dumnezeu şi a pricinuit un legământ între Dumnezeu şi oameni.[51] Ele constituie efecte ale patimii lui Christos. Există o relaţie misterioasă între cele două.

În timpurile foarte vechi trebuie să se fi crezut că există prezenţă reală a lui Dumnezeu în animalele ucise spre a fi mâncate; că Dumnezeu coboară în ele pentru a se oferi drept hrană oamenilor. Un asemenea tip de gândire făcea din hrănirea cu carnea animală o comuniune, în vreme ce altfel ea constituie o crimă, cel puţin în lipsa unei filosofii mai mult ori mai puţin carteziene.

Poate că la Teba, în Egipt, exista prezenţă reală a lui Dumnezeu în berbecul sacrificat în mod ritual, aşa cum există astăzi în ostia sfinţită.

Merită de aceea menţionat că, în momentul când Christos a fost răstignit, soarele se afla în constelaţia

---

50 Geneza 4, 4.

51 Geneza 8, 20-22.

Berbecului.

Platon, în *Timaios*, descrie constituirea astronomică a universului ca pe un fel de crucificare a Sufletului Lumii, punctul de încrucişare fiind punctul echinocţial, ceea ce înseamnă constelaţia Berbecului.

Mai multe texte (*Epinomis*, *Timaios*, *Banchetul* Philolaos, Proclos) vorbesc despre construcţia geometrică a mediei proporţionale între un număr şi unitate, centru al geometriei greceşti, ca fiind simbolul medierii divine între Dumnezeu şi om.

Or, o mare parte a cuvintelor lui Christos redate de Evanghelii (mai ales Evanghelia Sfântului Ioan) apar, cu o insistenţă atât de apăsată încât nu poate fi decât voită, în forma algebrică a mediei proporţionale. Exemplu: „Precum m-a trimis pe mine Tatăl, aşa vă trimit şi eu pe voi etc.”[52] Un acelaşi raport îl uneşte pe Christos cu Tatăl, pe Christos cu ucenicii. Christos este media proporţională între Dumnezeu şi sfinţi. Termenul însuşi de mediere o arată.

Ajung astfel la concluzia că, aşa cum Christos s-a recunoscut în Mesia din Psalmi, în dreptul năpăstuit din Isaia, în şarpele de aramă din Geneză, tot astfel el s-a recunoscut în media proporţională a geometriei greceşti care devine prin urmare cea mai strălucitoare dintre profeţii.

Ennios, într-o scriere pitagoreică, spune: „Luna e numită Proserpina… pentru că, *asemenea unui şarpe*, ea se întoarce când spre stânga, când spre dreapta”.

Toţi zeii mediatori, asimilabili Verbului, sunt zei lunari, purtători de coarne, de liră sau de arc, evocând toate cornul lunii (Osiris, Artemis, Apollo, Hermes, Dionysos, Zagreus, Eros…). Prometeu face excepţie, dar în Eschil, Io este figura complementară, condamnată la rătăcire perpetuă aşa cum Prometeu este condamnat la crucificare; iar ea poartă coame. (De observat că înainte de a fi răstignit Christos era rătăcitor – iar Platon îl descrie

52 Ioan 17, 18.

pe Eros ca pe un rătăcitor sărman.)

Dacă Soarele este imaginea Tatălui, Luna, reflex desăvârşit al strălucirii solare, însă reflex ce poate fi contemplat, care suferă de asemenea diminuarea şi dispariţia, este imaginea Fiului. Lumina este atunci lumina Duhului.

Heraclit avea o Treime, ce se poate doar ghici în fragmentele rămase, dar care apare limpede în *Imnul către Zeus* al lui Kleanthes, de inspiraţie heraclitană. Persoanele sunt: Zeus, Logosul şi Focul divin sau Fulgerul.

Kleanthes îi spune lui Zeus: Acest univers consimte stăpânirii (*Econ crateitai*). Aceasta e virtutea servitorului pe care îl ţii sub mina ta nevăzută. În foc, cu dublu tăiş, veşnic viu, fulgerul”. Fulgerul nu e un instrument de constrângere; e un foc ce stârneşte consimţământul şi supunerea voluntară. E deci Eros. Iar acest Eros este un servitor, un veşnic viu, deci o Persoană. Reprezentările atât de vechi ale lui Zeus purtând secure cu două tăişuri (simbol al fulgerului), în basoreliefurile cretane, avea poate deja aceeaşi semnificaţie. „Dublul tăiş” e de apropiat de cuvântul lui Christos: „Nu am venit să aduc pacea, ci sabia.”[53] Focul e în mod constant un simbol al Sfântului Duh în Noul Testament.

Stoicii, moştenitori ai lui Heraclit, numeau *pneuma* focul a cărui energie susţine ordinea lumii. *Pneuma* înseamnă suflu de foc.

Sămânţa care produce zămislirea trupească era, conform lor şi pitagoreicilor, un *pneuma* amestecat cu lichid.

Cuvântul lui Christos despre naşterea din nou – şi prin urmare tot simbolismul botezului – pentru a fi bine înţeles, trebuie apropiat mai cu seamă de concepţiile pitagoreice şi stoice de zămislire. Iustin, cred, compară botezul cu zămislirea. De aceea cuvântul orfic: „Căprior, te-ai cufundat în lapte” trebuie poate apropiat de botez (cei vechi priveau laptele ca fiind alcătuit din sămânţa

53 Matei 10, 34.

tatălui).

Cuvântul celebru „marele Pan este mort” voia poate să vestească nu dispariţia idolatriei, ci moartea lui Christos – Christos fiind marele Pan, marele Tot. Platon (*Cratylos*) spune că Pan este *logosul*[54] în *Timaios*, el dă acest nume Sufletului Lumii.[55]

Sfântul Ioan, slujindu-se de cuvintele *Logos* şi *Pneuma*, indică profunda afinitate ce leagă stoicismul grecesc (care trebuie deosebit de cel al lui Caton şi Brutus!) de creştinism.

Platon de asemenea cunoştea limpede, şi a arătat lucrul acesta prin aluzii în operele lui, dogmele legate de Treime, mediere, întrupare, pătimire; cunoştea noţiunile de har şi de salvare prin iubire. A cunoscut adevărul esenţial, anume că Dumnezeu este Binele. Nu este Atotputerea decât în mod secundar.

Spunând: „Foc am venit să arunc pe pământ şi cât aş vrea să fie aprins acum”[56], Christos şi-a indicat afinitatea cu Prometeu.

Cuvântul său: „Eu sunt Calea”[57] e de apropiat de Tao chinez, cuvânt care înseamnă literal cale şi metaforic, pe de o parte, metoda salvării, pe de altă parte, Dumnezeu impersonal, specific spiritualităţii chineze, dar care, deşi impersonal, este modelul înţelepţilor şi acţionează neîncetat.

Cuvântul lui: „Eu sunt Adevărul” ne face să ne gândim la Osiris, Domn al Adevărului.

Când spune, într-unul dintre cuvintele sale cele mai importante, „Cei ce fac adevărul” [*poiountes aletheian*), foloseşte o expresie care nu e grecească şi care, după câte ştiu, nu e nici ebraică (de verificat). În schimb e egipteană. Maât înseamnă în acelaşi timp dreptate şi adevăr. Ceea ce e semnificativ. Nu e întâmplător că Sfânta Familie a mers

---

54 Cratylos 408 c-d.

55 Timaios 37 a-c.

56 Luca 12, 49.

57 Ioan 14, 6.

în Egipt.

Botezul privit ca o moarte e echivalent cu iniţierile antice. Sfântul Clement Romanul foloseşte cuvântul „iniţiat” pentru cel botezat. Folosirea cuvântului „mistere” pentru a desemna sacramentele indică aceeaşi echivalenţă. Baptisteriul circular seamănă mult cu bazinul de piatră unde, după Herodot, era celebrat misterul pătimirii lui Osiris. Şi unul, şi celălalt evocau largul mării, acel larg al mării pe care pluteşte arca lui Noe şi cea a lui Osiris, lemne care au salvat omenirea înainte de lemnul crucii.

O sumedenie de naraţii ale mitologiei şi folclorului ar putea fi traduse în adevăruri creştine fără a forţa şi deforma nimic, ci proiectând dimpotrivă asupra celor dintâi o lumină mai vie. Iar adevărurile creştine ar fi ele însele luminate.

8. Ori de câte ori un om a invocat cu inimă pură pe Osiris, Dionysos, Krishna, Buddha, a invocat Tao etc., Fiul lui Dumnezeu i-a răspuns trimiţându-i Sfântul Duh. Iar Duhul a lucrat asupra sufletului lui, nu îndemnându-l să îşi părăsească propria tradiţie religioasă, ci dându-i lumina – iar în cazul cel mai fericit plenitudinea luminii – în interiorul acelei tradiţii.

Ruga la greci semăna mult cu rugăciunea creştină. Când Eschil spune, în *Broaştele* lui Aristofan: „Demetra, tu care mi-ai hrănit gândul, vrednic să fiu de misterele tale!”, cuvintele amintesc mult de o rugăciune către Fecioară şi aveau probabil aceeaşi putere. Eschil descrie desăvârşit, în versuri splendide, contemplaţia: „Oricine, cu gândul întors către Zeus, îi va da slavă-acela va căpăta plinătatea înţelepciunii” (Cunoştea Treimea: „… alături de Zeus stau fapta şi cuvântul său”).

E aşadar inutil să fie trimise misiuni pentru a îndemna pe oamenii Asiei, Africii sau Oceaniei să intre în Biserică.

9. Când Christos a spus: „Învăţaţi toate neamurile” şi

„propovăduiţi Evanghelia în toată lumea”[58], el a poruncit ducerea unei veşti, nu a unei teologii. El însuşi venind, a spus-o, „doar pentru oile casei lui Israel”[59], a adăugat această veste religiei lui Israel.

El voia probabil ca fiece apostol să ducă vestea cea bună a vieţii şi morţii lui Christos, adăugând-o la religia ţinutului unde s-ar fi aflat. Dar porunca nu a fost bine înţeleasă din pricina naţionalismului de nedezrădăcinat al evreilor. A trebuit ca ei să îşi impună pretutindeni propria lor Scriptură.

Dacă vi se pare că e prea multă îndrăzneală în supoziţia că apostolii au înţeles greşit poruncile lui Christos, vă voi răspunde că incomprehensiunea lor în ce priveşte anumite puncte este cu totul certă. Fiindcă după ce Christos înviat le spusese: Mergeţi şi învăţaţi neamurile şi botezaţi-le, după ce petrecuse patruzeci de zile cu ucenicii pentru a le revela doctrina sa, Petru a avut totuşi nevoie de o revelaţie specială şi de un vis pentru a se decide să boteze un păgân[60]; şi a trebuit să invoce acest vis pentru a-şi explica fapta celor din jurul său; iar Pavel a avut multe dificultăţi pentru a elimina circumcizia.

Pe de altă parte, e scris că pomul se cunoaşte după roade. Biserica a dat prea multe roade rele pentru ca să nu fi existat încă de la început o eroare.

Europa a fost dezrădăcinată spiritual, tăiată de acea Antichitate în care îşi au obârşia toate elementele civilizaţiei noastre; începând cu secolul al XVI-lea, ea a pornit să dezrădăcineze celelalte continente.

Creştinismul, după douăzeci de secole, nu a ieşit practic din marginile rasei albe; catolicismul este şi mai restrâns. America a rămas şaisprezece secole fără a fi auzit vorbindu-se de Christos (deşi Sfântul Pavel spusese: vestea cea bună care fusese vestită *întregii* creaţii[61]), iar

58 Marcu 16, 15.

59 Matei 15, 24.

60 Faptele Apostolilor, cap. 10.

61 Romani 10, 18.

neamurile ei au fost distruse în mijlocul celor mai oribile cruzimi, înainte de a fi avut timpul să îl cunoască pe Christos. Zelul misionarilor nu a creştinat Africa, Asia, Oceania, dar a adus aceste teritorii sub dominaţia rece, crudă şi distrugătoare a rasei albe, care a zdrobit totul.

Ar fi foarte ciudat ca spusele lui Christos să fi produs asemenea efecte dacă ele ar fi fost bine înţelese.

Christos a spus: „Învăţaţi toate neamurile şi botezaţi pe cei ce cred”[62], adică pe cei ce cred în El. Nu a spus niciodată: „Siliţi-i să renege tot ceea ce părinţii lor au socotit sacru şi să adopte drept carte sfântă istoria unui mic popor, pentru ei necunoscut”. Mi s-a spus că hinduşii nu ar fi deloc împiedicaţi de propria lor tradiţie să primească botezul dacă misionarii nu le-ar impune drept condiţie să îi renege pe Vishnu şi pe Shiva. Dacă un hindus crede că Vishnu e Verbul, iar Shiva e Sfântul Duh, că verbul s-a întrupat în Krishna şi în Rama înainte de a se fi întrupat în Iisus, cu ce drept li s-ar putea refuza botezul? Tot astfel, în conflictul dintre iezuiţi şi papalitate asupra misiunilor din China, iezuiţii erau cei care împlineau cuvântul lui Christos.

10. Acţiunea misionară, aşa cum a fost ea condusă în fapt (mai cu seamă după condamnarea politicii iezuite în China, din secolul al XVII-lea), e rea, cu excepţia poate a unor cazuri particulare. Misionarii, chiar cei martiri, sunt prea îndeaproape însoţiţi de tunuri şi de vase de război pentru a fi adevăraţi martori ai Mielului. Nu ştiu ca Biserica să fi blamat vreodată în mod oficial acţiunile punitive întreprinse pentru a-i răzbuna pe misionari.

Eu personal nu aş da nicio centimă pentru o operă de misionariat. Cred că pentru un om schimbarea religiei este un lucru tot atât de periculos ca schimbarea limbii pentru un scriitor. Ambele pot izbuti, dar pot avea de asemenea consecinţe funeste.

11. Religia catolică include în mod explicit adevăruri pe care alte religii le conţin în mod implicit. Dar, reciproc,

---

62 Matei 28, 19; Marcu 16, 15-16.

alte religii conţin în mod explicit adevăruri prezente doar implicit în creştinism. Creştinul cel mai instruit poate încă să înveţe mult asupra lucrurilor divine din alte tradiţii religioase, deşi lumina interioară îl poate de asemenea face să întrezărească totul prin intermediul propriei lui tradiţii. Totuşi, în cazul în care celelalte tradiţii ar dispărea de pe faţa pământului, pierderea ar fi ireparabilă. Misionarii au determinat deja destule asemenea dispariţii.

Sfântul Ioan al Crucii compară credinţa cu oglindiri în argint, adevărul fiind aurul. Diversele tradiţii religioase autentice sunt reflexe diferite ale unui acelaşi adevăr, reflexe poate la fel de preţioase. Dar nu ne dăm seama pentru că flecare trăieşte doar una dintre aceste tradiţii şi le priveşte pe celelalte din afară. Or, aşa cum spun fără încetare şi pe drept cuvânt catolicii necredincioşilor, o religie nu se cunoaşte decât din interior.

E ca şi cum doi oameni, aflaţi în camere ce comunică, ar vedea flecare soarele pe fereastră şi în răsfrângerea lui pe peretele vecinului şi flecare ar crede că el singur vede soarele, iar vecinul nu îi posedădecât reflexul.

Biserica recunoaşte că diversitatea vocaţiilor e preţioasă. Gândul acesta trebuie extins asupra vocaţiilor situate în afara Bisericii. Pentru că ele există.

12. Aşa cum spun hinduşii, Dumnezeu este totodată personal şi impersonal. Este impersonal în sensul că modul său infinit de misterios de a fi o Persoană diferă infinit de modul uman de a fi una. Nu putem sesiza acest mister decât folosind simultan, ca pe nişte cleşti, aceste două noţiuni contrare, incompatibile în lumea de jos, compatibile numai în Dumnezeu. (Acelaşi rol îl au multe alte cupluri de contrarii, aşa cum înţeleseseră pitagoreicii.)

Nu îl putem gândi pe Dumnezeu ca fiind simultan, iar nu succesiv, trei şi unu (ceea ce puţini catolici reuşesc) decât gândindu-L ca personal şi impersonal totodată. Altfel ne reprezentăm când o singură Persoană divină, când trei Dumnezei. Mulţi creştini confundă această oscilaţie cu adevărata credinţă.

Sfinţi de o foarte înaltă spiritualitate, precum Sfântul Ioan al Crucii, au perceput simultan şi cu o egală forţă aspectul personal şi aspectul impersonal al lui Dumnezeu. Suflete mai puţin înaintate îşi îndreaptă atenţia şi credinţa mai cu seamă ori exclusiv asupra unuia dintre aceste aspecte. De pildă Sfânta Thérèse de Lisieux nu îşi reprezenta decât un Dumnezeu personal.

Cum în Occident cuvântul Dumnezeu, în sensul lui obişnuit, desemnează o Persoană, oameni ale căror atenţie, credinţă şi iubire se concentrează aproape exclusiv pe aspectul impersonal al lui Dumnezeu se pot crede şi declara atei, deşi iubirea supranaturală locuieşte în inima lor. Ei sunt cu siguranţă salvaţi.

Pot fi recunoscuţi după atitudinea lor faţă de lucrurile lumii de aici. Toţi cei ce dau dovadă de două calităţi în stare pură, anume iubirea de aproapele şi acceptarea ordinii lumii, inclusiv a nenorocirii, toţi aceştia, chiar de trăiesc şi mor ca atei în aparenţă, sunt cu siguranţă salvaţi.

Cei care posedă aceste două virtuţi în mod desăvârşit, chiar de trăiesc şi mor ca atei, sunt sfinţi.

Când întâlneşti asemenea oameni e inutil să vrei să-i converteşti. Sunt deplin convertiţi, deşi nu în mod vizibil; au fost născuţi din nou din apă şi din duh, chiar dacă nu au fost niciodată botezaţi: au mâncat pâinea vieţii, chiar dacă nu s-au împărtăşit niciodată.

13. Iubirea şi credinţa, deşi deosebite, sunt inseparabile. Cele două forme ale iubirii sunt şi mai de nedespărţit. Cine e capabil de o mişcare de compasiune pură către un nenorocit (lucru foarte rar de altfel) posedă, poate implicit, dar întotdeauna efectiv, iubirea lui Dumnezeu şi credinţa.

Christos nu îi salvează pe toţi cei care îi spun: „Doamne, Doamne!” Dar îi salvează pe toţi cei care, cu inimă pură, dau o bucată de pâine flămândului, fără a se gândi câtuşi de puţin la El. Cei care, atunci când El le mulţumeşte, răspund: „Când, Doamne, ţi-am dat să

mănânci?”[63]

Ca atare afirmaţia Simţului Toma că cel care refuză să adere fie şi la numai un singur articol de credinţă nu are credinţă deloc e falsă: măcar până se va putea stabili că ereticii nu au cunoscut niciodată iubirea de aproapele. Dar ar fi greu. După câte ştim, „perfecţii” catari, de pildă, posedau această virtute într-un grad rar întâlnit chiar şi la sfinţi.

Dacă s-ar pretinde că diavolul e cel care produce în eretici aparenţa unor asemenea virtuţi pentru a ispiti mai tare sufletele, s-ar merge împotriva cuvântului: „veţi cunoaşte pomul după roadele lui”[64]; am raţiona exact ca cei care socoteau că Christos lucrează cu puteri demonice; am fi aproape de păcatul fără iertare, acela de blasfem împotriva Duhului. Tot aşa, un ateu, un „necredincios”, capabili de compasiune pură, se află la fel de aproape de Dumnezeu ca un creştin şi prin urmare îl cunosc pe Christos tot atât de bine, deşi cunoaşterea lor e exprimată în alte cuvinte sau rămâne mută. Fiindcă „Dumnezeu este iubire”[65]. Iar dacă el dă răsplată celor ce îl caută, atunci celor ce se apropie de el le dă lumină, mai cu seamă dacă doresc lumina.

14. Sfântul Ioan a spus: „Oricine crede că Iisus este Christos este născut din Dumnezeu.”[66] Prin urmare, oricine crede asta, chiar dacă nu aderă la nimic altceva din ceea ce afirmă Biserica, are adevărata credinţă. De unde urmează că Sfântul Toma nu are câtuşi de puţin dreptate. Pe deasupra, adăugând Treimii, întrupării şi mântuirii alte articole de credinţă, Biserica a mers împotriva Noului Testament. Pentru a-l urma pe Sfântul Ioan, ea nu ar fi trebuit să excomunice pe nimeni în afară de „docetişti”, care negau întruparea. Definiţia credinţei din catehismul conciliului de la Trento (credinţă fermă în tot ceea ce

63 Matei 25, 37.

64 Matei 7, 17-20 și 12, 33.

65 I Ioan 4, 16.

66 I Ioan 5, 1.

propovăduieşte Biserica) este foarte departe de definiţia Sfântului Ioan, pentru care credinţa era pur şi simplu credinţa în întruparea Fiului lui Dumnezeu în persoana lui Iisus.

Lucrurile se petrec ca şi cum, odată cu trecerea timpului, privirea nu s-ar mai fi îndreptat spre Iisus, ci spre Biserică, ca fiind Dumnezeu întrupat pe pământ. Metafora „Trupului mistic” slujeşte de punte între cele două concepţii. Dar există o mică diferenţă: Christos era desăvârşit, în vreme ce Biserica e întinată de o sumedenie de crime.

Concepţia tomistă a credinţei implică un „totalitarism” tot atât de înăbuşitor sau chiar mai înăbuşitor decât cel al lui Hitler. Căci dacă spiritul aderă complet nu numai la ceea ce Biserica a recunoscut ca ţinând de credinţa strictă, ci şi la tot ceea ce ea va recunoaşte vreodată ca atare, inteligenţa trebuie legată fedeleş și scoborâtă la sarcini servile.

Metafora „vălului” sau a „oglindirii” aplicată de mistici credinţei le permite să iasă din această atmosferă irespirabilă. Ei acceptă învăţăturile Bisericii nu ca fiind adevărul, ci ceva în spatele căruia se află adevărul.

Ceea ce e foarte departe de credinţa aşa cum e definită de catehismul conciliului de la Trento. Lucrurile se petrec ca şi cum, sub aceeaşi denumire de creştinism şi înăuntrul aceleiaşi organizaţii sociale, ar exista două religii distincte, una a misticilor şi cealaltă.

Cred că prima e adevărată, iar confuzia între cele două mi se pare că a avut în acelaşi timp mari avantaje şi mari inconveniente.

Ţinând seama de afirmaţia Sfântului Ioan, Biserica nu a avut niciodată dreptul să excomunice pe nimeni din cei ce credeau realmente că Christos este Fiul lui Dumnezeu coborât aici jos, în trup.

Definiţia Sfântului Pavel e şi mal largă: „credeţi că Dumnezeu este şi răsplăteşte celor care îl caută”. Nici concepţia aceasta nu are nimic comun cu cea a Sfântului

Toma şi a conciliului de la Trento. Între ele există chiar contradicţie. Cum putem îndrăzni să afirmăm că printre eretici nu s-a aflat nimeni care să îl caute pe Dumnezeu?

15. Samaritenii erau faţă de Legea veche ceea ce sunt ereticii faţă de Biserică. Pentru o mulţime de teologi, „perfecţii” catari (printre alţii) erau ceea ce samariteanul din parabolă era pentru preot şi levit.[67] Ca atare, ce putem crede despre aceia dintre ei care l-au lăsat pe Simon de Montfort să comită masacre şi l-au încurajat?

Parabola invocată ar fi trebuit să înveţe Biserica că nimeni dintre cei care practică virtutea iubirii aproapelui nu trebuie excomunicat.

16. Atât cât îmi pot da seama, nu există o veritabilă diferenţă – în afara modalităţilor de expresie – între concepţia maniheană şi concepţia creştină asupra raportului între bine şi rău.

17. Tradiţia maniheană este una dintre tradiţiile în care poţi fi sigur că vei găsi adevărul dacă o studiezi cu destulă evlavie şi atenţie.

18. Noe fiind „o figură a lui Christos” (vezi Origen), un drept desăvârşit, a cărui jertfă a plăcut lui Dumnezeu şi a salvat omenirea, în persoana căruia Dumnezeu a făcut legământ cu toţi oamenii, beţia şi dezgolirea lui trebuie probabil înţelese în sens mistic.[68] în acest caz, evreii ar fi deformat istoria, ca semiţi şi ucigaşi ai cananeenilor. Ar însemna că Ham a avut parte de revelaţia primită de Noe; Sem şi lafet ar fi refuzat să o primească.

Un gnostic citat de Clement din Alexandria (*Stromate*, VI, 6) afirmă că teologia alegorică a lui Pherekydes (maestrul lui Pitagora) era preluată din „profeţiile lui Ham” – Pherekydes era sirian. El spunea: „Zeus, în momentul când a creat, s-a preschimbat în Eros…” Acest Ham să fi fost oare fiul lui Noe?

Genealogia ne face să gândim astfel. Din Ham au ieşit egiptenii, filistenii (adică, în mod verosimil, egeo-

---

67 Luca 10, 30-37.

68 Geneza 9, 20-27.

cretanii sau pelasgii), fenicienii, sumerienii, cananeenii – altminteri spus întreaga civilizaţie mediteraneană imediat anterioară timpurilor istorice.

Herodot, confirmat de numeroase indicii, afirmă că elenii au preluat toată cunoaşterea metafizică şi religioasă a Egiptului prin intermediul fenicienilor şi pelasgilor.

Ştim că babilonienii preluaseră tradiţiile sumerienilor – unde îşi are deci obârşia „înţelepciunea caldeeană”.

(La fel, druidismul din Galia e foarte probabil iberic, iar nu celtic; fiindcă, după Diogene Laertiu, existau greci care vedeau în el una dintre originile filosofiei greceşti, ceea ce ar fi fost incompatibil cu sosirea tardivă a celţilor în Galia.)

Iezechiel, în splendidul pasaj unde compară Egiptul cu pomul vieţii şi Tirul cu heruvimul care îl păzeşte[69], confirmă pe deplin spusele lui Herodot.

Se pare deci că popoarele provenite din Ham, în primul rând egiptenii, au cunoscut adevărata religie, religia iubirii, în care Dumnezeu e victimă de jertfă şi stăpân atotputernic. Printre popoarele provenite din Sem sau din lafet, unele – precum babilonienii, celţii, elenii – au primit această revelaţie de la popoarele provenite din Ham după ce le cuceriseră şi le invadaseră. Celelalte – romanii, evreii – au refuzat-o din orgoliu şi din voinţa de putere naţională. (La evrei, trebuie exceptaţi Daniel, Isaia, autorul cărţii lui Iov şi câţiva alţii; la romani, Marc Aureliu şi, într-un anume sens, oameni precum Plaut şi Lucreţiu.)

Christos s-a născut într-un ţinut aflat în stăpânirea acestor popoare răzvrătite. Dar inspiraţia aflată în centrul religiei creştine e soră cu cea a pelasgilor, a Egiptului, a lui Ham.

Israel şi Roma şi-au pus totuşi pecetea asupra creştinismului, Israel dat fiind că Vechiul Testament a fost preluat ca text sacru, Roma prin transformarea creştinismului în religia oficială a Imperiului roman, care era similară cu ceea ce visează Hitler.

---

69 Iezechiel 28, 12-14 și 31, 2-9.

Această dublă întinare aproape originară explică toate întinările care, de-a lungul secolelor, au făcut ca istoria Bisericii să fie atât de atroce.

Un lucru atât de înspăimântător precum răstignirea lui Christos nu se putea produce decât în locul unde răul covârşea de departe binele. Dar Biserica născută şi crescută într-un asemenea loc trebuia să fie una impură încă de la începuturi şi să rămână astfel.

19. Biserica nu este cu desăvârşire pură decât sub un singur aspect; ca păstrătoare a sacramentelor. Nu Biserica e desăvârşită; desăvârşit e trupul şi sângele lui Christos de pe altare.

20. Biserica nu pare să fie infailibilă; fiindcă în fond ea evoluează. În Evul Mediu, cuvântul „în afara Bisericii nu există mântuire” era luat în sens literal de către învăţătura generală a Bisericii. Cel puţin documentele aşa arată. Astăzi acelaşi cuvânt se referă la Biserica nevăzută.

Un conciliu declară anatema pe toţi cei care nu cred că, în spusa lui Christos: „cine nu se naşte din nou din apă şi din Duh...”, cuvântul apă se referă la apa botezului. Dacă ţinem seama de această decizie, toţi preoţii actuali sunt osândiţi. Fiindcă, în cazul când un om care nici nu a avut parte de botez, nici nu l-a dorit poate totuşi să fie mântuit, aşa cum se admite în genere astăzi, el trebuie să se fi născut din apă şi din Duh într-un anume alt sens, cu necesitate simbolic.

Un conciliu declară anatema pe oricine se declară sigur de mântuirea proprie în absenţa unei revelaţii speciale. Sfânta Thérèse de Lisieux, puţin înainte de moarte, a spus că e sigură de mântuirea ei fără a invoca nicio revelaţie. Ceea ce nu a împiedicat canonizarea ei.

Când pui mai multor preoţi întrebarea dacă un anume lucru ţine de credinţa strictă sau nu, obţii răspunsuri diferite, de cele mai multe ori supuse îndoielii. Rezultă o situaţie imposibilă dat fiind că, pe de altă parte, edificiul credinţei e atât de rigid, încât Sfântul Toma a putut emite afirmaţia citată mai sus.

E ceva ce nu merge în interiorul acestui edificiu.

21. În particular, credinţa că un om poate fi mântuit în afara Bisericii vizibile cere ca toate elementele credinţei să fie regândite, altfel existând pericolul unei complete incoerenţe. Fiindcă întreg acest edificiu e construit în jurul afirmaţiei contrare, pe care aproape nimeni nu ar mai îndrăzni să o susţină astăzi.

Nu există încă voinţa de a recunoaşte necesitatea acestei revizuiri. Se găsesc soluţii prin intermediul unor artificii lamentabile. Dislocările sunt mascate prin suduri înşelătoare, prin greşeli stridente de logică.

Dacă Biserica nu recunoaşte rapid necesitatea reconsiderării problemei, există pericolul ca ea să nu îşi mai poată împlini misiunea.

Nu există mântuire iară o „nouă naştere”, fără iluminare interioară, fără prezenţă a lui Christos şi a Sfântului Duh în suflet. Dacă există posibilitate de mântuire în afara Bisericii, există prin urmare posibilitatea revelaţiilor individuale şi colective în afara creştinismului. În acest caz, adevărata credinţă constituie un tip de adeziune cu totul deosebit de cel care revine la a crede în cutare sau cutare opinie. Trebuie gândită din nou noţiunea de credinţă.

22. În fapt, misticii aproape tuturor tradiţiilor religioase se întâlnesc aproape până la identitate. Ei constituie adevărul fiecărei tradiţii.

Contemplaţia practicată în India, Grecia, China etc. este tot atât de supranaturală ca cea a misticilor creştini. Există, mai cu seamă, o foarte mare afinitate între Platon, de pildă, şi Sfântul Ioan al Crucii. De asemenea între *Upanişadele* hinduse şi Sfântul Ioan al Crucii. Taoismul e de asemenea foarte apropiat de mistica creştină.

Orfismul şi pitagoreismul erau tradiţii mistice autentice. Eleusis de asemenea.

23. Nu avem niciun temei să presupunem că după o crimă atât de atroce precum uciderea unei fiinţe desăvârşite, umanitatea trebuie să fi devenit mai bună; în

fapt, global vorbind, ea nu Petre a fi devenit mai bună.

Mântuirea se situează într-un alt plan, un plan etern.

În genere, nu există vreo raţiune de a stabili o legătură între gradul de desăvârşire şi cronologie.

Creştinismul a introdus în lume această noţiune de progres, necunoscută înainte, noţiune care a devenit otrava lumii moderne şi a descreştinat-o. Ea trebuie abandonată.

Trebuie să ne debarasăm de superstiţia cronologiei pentru a găsi eternitatea.

24. Dogmele credinţei nu sunt de afirmat. Sunt de privit de la o anume distanţă, cu atenţie, respect şi iubire. Sunt ca şarpele de aramă a cărui virtute constă în faptul că oricine îl priveşte va avea viaţă. Această privire atentă şi iubitoare, prin răspunsul pe care îl primeşte, face să ţâşnească în suflet un izvor de lumină care iluminează toate aspectele vieţii omeneşti de aici, din lumea de jos. Dogmele îşi pierd această putere de îndată ce sunt afirmate.

Propoziţiile „Iisus Christos e Dumnezeu” sau „Pâinea şi vinul sfinţite sunt trupul şi sângele lui Christos”, enunţate ca fapte, nu au riguros niciun sens.

Valoarea acestor propoziţii este absolut diferită de adevărul conţinut în enunţul exact al unui fapt (exemplu: Salazar e şeful guvernului portughez) sau al unei teoreme de geometrie.

Valoarea unor asemenea propoziţii nu este riguros vorbind de ordinul adevărului, ci de un ordin superior: fiindcă e o valoare pe care inteligenţa nu o poate sesiza decât cel mult indirect, prin efecte. Iar adevărul, în sens strict, e de domeniul inteligenţei.

25. Miracolele nu sunt dovezi ale credinţei (propoziţie anatemizată de nu ştiu care conciliu).

Dacă miracolele constituie dovezi, ele dovedesc prea mult. Fiindcă toate religiile îşi au şi şi-au avut întotdeauna miracolele lor, inclusiv sectele cele mai stranii. În Lucian se vorbeşte despre morţi învlaţi. Tradiţiile hinduse sunt

pline de asemenea istorii: se spune că până şi astăzi, în India, miracolele sunt privite drept evenimente lipsite de interes din pricina banalităţii lor. A afirma că doar miracolele creştine sunt autentice, iar toate celelalte mincinoase sau a afirma că doar primele sunt făcute de Dumnezeu, iar celelalte de demon e doar un expedient lamentabil. E o afirmaţie arbitrară şi, ca atare, miracolele nu dovedesc nimic; ele însele au nevoie de a fi dovedite de vreme ce primesc din afară o garanţie de autenticitate.

Acelaşi lucru poate fi spus despre profeţii şi despre martiri.

Când Christos invocă ale sale *kalaerga*, nu există vreun temei de a le traduce prin miracole. Ele pot fi tot atât de bine traduse prin „fapte bune” sau „acte frumoase”.

Aşa cum îl înţeleg eu, gândul lui Christos era acela că El trebuia recunoscut drept sfânt pentru că făcea mereu şi exclusiv binele.

El a spus: „De nu aş fi făcut între ei lucruri pe care nimeni altul nu le-a făcut, păcat nu ar avea”, dar de asemenea, şi punând cele două afirmaţii pe acelaşi plan, „De nu le-aş fi spus, păcat nu ar avea.”[70] Or, cuvintele lui nu ţineau deloc de miracol, erau doar frumoase. Noţiunea însăşi de miracol e occidentală şi modernă; ea e legată de concepţia ştiinţifică a lumii, cu care este totuşi incompatibilă. Ceea ce noi privim drept miracole hinduşii socotesc a fi efecte naturale ale unor puteri excepţionale pe care puţini oameni, cel mai adesea sfinţi, le posedă. Ca atare, miracolele conduc la supoziţia sfinţeniei.

Cuvântul „semne” în Evanghelie nu vrea să spună nici el mai mult. Nu poate voi să spună mai mult. Căci Christos a spus: „Mulţi îmi vor zice: au nu cu numele tău minuni multe am făcut? Atunci voi mărturisi lor: Depărtaţi-vă de la mine, cei care lucraţi fărădelegea...”[71] De asemenea: „Se vor ridica hristoşi mincinoşi şi proroci

70 Ioan 15, 22-24.

71 Matei 7, 22-23.

mincinoşi şi vor face semne mari şi minuni, ca să amăgească, de va fi cu putinţă, şi pe cei aleşi.”[72] Apocalipsa (XIII, 3 – 4) pare să indice o moarte şi o înviere a Antihristului.

Deuteronomul spune: „Dacă un proroc vine să vestească Dumnezeu străin, chiar de face minuni, ucideţi-l.”[73]

Dacă evreii au greşit ucigându-l pe Christos, ei au greşit aşadar nu faţă de miracolele lui, ci faţă de sfinţenia vieţii lui şi faţă de frumuseţea cuvintelor sale. În ce priveşte autenticitatea istorică a faptelor numite miracole, nu există suficiente motive nici pentru a o afirma nici pentru a o nega în chip categoric.

Admiţând această autenticitate, există mai multe moduri posibile de a concepe natura faptelor în cauză.

Există un mod care e compatibil cu concepţia ştiinţifică a lumii. De aceea el e de preferat. Concepţia ştiinţifică a lumii, bine înţeleasă, nu trebuie separată de adevărata credinţă. Dumnezeu a creat acest univers ca o ţesătură de cauze secunde; ar părea o lipsă de pietate să presupunem existenţa unor găuri în ţesutul acesta, ca şi cum Dumnezeu nu ar fi în stare să îşi atingă scopurile decât atentând la propria lui operă.

Dacă admitem astfel de fisuri, faptul că Dumnezeu nu face unele şi pentru a-i salva pe nevinovaţi de nenorocire devine un scandal. Resemnarea celor inocenţi în faţa nenorocirii nu se poate ivi în suflet decât prin contemplarea şi acceptarea necesităţii, înlănţuire riguroasă de cauze secunde. Altfel suntem siliţi să recurgem la felurite artificii care, toate, revin la a nega însăşi nenorocirea celor inocenţi; drept urmare, a falsifica întreaga înţelegere a condiţiei umane precum şi nucleul însuşi al religiei creştine.

---

72 Matei 24, 24.

73 Deuteronom 13, 1-5: „De se va ridica în mijlocul tău prooroc sau văzător de vise și va face înaintea ta semn și minune... și-ți va zice: Să mergem după alți dumnezei... pe proorocul acela sau pe văzătorul acela de vise să-l dați morții.“

Faptele zise miraculoase sunt compatibile cu concepţia ştiinţifică a lumii dacă admitem postulatul că o ştiinţă suficient de avansată va putea da seamă de ele.

Postulatul acesta nu suprimă legătura faptelor în cauză cu supranaturalul.

Un fapt poate fi legat în trei feluri de supranatural.

Anumite fapte pot fi efectele sau a ceva ce se produce la nivelul trupului, sau ale acţiunii demonului în suflet, sau ale acţiunii lui Dumnezeu. De pildă, un om plânge din cauza durerii fizice, alături un altul plânge gândindu-se la Dumnezeu cu o iubire pură, în ambele cazuri, se varsă lacrimi. Lacrimile amândurora sunt efectul unui mecanism psihofizic. Dar într-unul din cazuri o rotiţă a acestui mecanism este supranaturală; este iubirea. Astfel încât, deşi lacrimile sunt un fenomen foarte obişnuit, cele ale unui sfânt în stare de contemplaţie autentică sunt supranaturale.

În acest sens şi doar în acest sens, miracolele unui sfânt sunt supranaturale. Au această calitate aşa cum o au toate efectele materiale ale iubirii. Milostenia făcută din caritate pură este un miracol la fel de mare ca mersul pe ape.

Un sfânt care merge pe ape este întru totul analog unui sfânt care plânge. În ambele cazuri, acţionează un mecanism psihofizic în care una dintre rotiţe este iubirea – iată în ce constă miracolul: în faptul că iubirea poate fi element al acestui mecanism –, iubire care are un efect vizibil. Efectul vizibil este într-unul dintre cazuri mersul pe ape, în celălalt caz, lacrima. Primul caz este mai rar. Iată singura diferenţă.

Există oare fapte pe care trupul singur nu le poate produce niciodată, fapte produse numai de mecanisme în care intră ca element fie iubirea supranaturală, fie ura demonică?

Mersul pe ape se numără printre ele? E posibil. Suntem prea ignoranţi pentru a putea afirma sau nega în acest domeniu.

Există oare fapte pe care nici carnea, nici ura demonică nu le pot produce, fapte ce pot rezulta numai din acţiunea unor mecanisme în care intră ca element iubirea? Asemenea fapte ar furniza criterii certe ale sfinţeniei. Există poate asemenea fapte. Şi aici suntem prea ignoranţi pentru a putea afirma sau nega. Dar tocmai pentru acest motiv, în cazul când asemenea fapte există, ele nu ne pot fi de niciun folos. Ele nu ne pot servi drept criterii, de vreme ce nu putem avea niciun fel de certitudine în privinţa lor. Ceea ce e incert nu poate furniza certitudine altui lucru.

Evul Mediu a fost obsedat de căutarea unui criteriu material al sfinţeniei. Iată semnificaţia căutării pietrei filosofiile. Căutarea Graalului pare să se refere la aceeaşi temă.

Adevărata piatră filosofală, adevăratul Graal este eucharistia. Christos ne-a indicat ce trebuie să gândim despre miracole punând în centrul însuşi al Bisericii un miracol invizibil şi întrucâtva absolut convenţional (dar convenţia lui e garantată de Dumnezeu).

Dumnezeu vrea să rămână ascuns. „Tatăl vostru care este în ascuns.”[74]

Hitler ar putea muri şi învia de cincizeci de ori, tot nu îl voi socoti Fiul lui Dumnezeu.

Dacă Evanghelia nu ar face nicio menţiune despre învierea lui Christos, mi-ar fi mai uşor să am credinţă. Crucea îmi ajunge. Pentru mine, dovada, lucrul cu adevărat miraculos este perfecta frumuseţe a istorisirilor Patimii, alături de câteva cuvinte fulgurante din Isaia: „Dispreţuit… chinuit a fost, dar s-a supus şi nu şi-a deschis gura sa”[75] şi din Sfântul Pavel: „Nu răpire a socotit a fi El întocmai cu Dumnezeu, ci s-a deşertat pe Sine… ascultător făcându-Se până la moarte – şi încă moarte de cruce[76]… făcându-Se pentru noi blestem[77]. Iată ceea ce mă

74 Matei 6, 6.

75 Isaia 53, 3 și 53, 7.

76 Filipeni 2, 6-8

77 Galateni 3, 13.

determină să cred.

Indiferenţa faţă de miracole nu m-ar stânjeni, de vreme ce crucea produce în mine acelaşi efect pe care îl produce asupra altora învierea, şi asta fără anatema aruncată de un conciliu.

Pe de altă parte, dacă Biserica nu va pune la punct o doctrină satisfăcătoare a faptelor zise miraculoase, multe suflete se vor pierde prin greşeala ei din cauza incompatibilităţii aparente între religie şi ştiinţă. Iar multe altele se vor pierde deoarece, crezând că Dumnezeu intervine adesea în ţesătura cauzelor secunde pentru a produce fapte particulare cu o intenţie particulară, ele îi vor imputa responsabilitatea tuturor atrocităţilor la care El nu reacţionează.

Concepţia curentă în ce priveşte miracolele fie împiedică acceptarea necondiţionată a voinţei lui Dumnezeu, fie ne sileşte să închidem ochii asupra cantităţii şi a naturii răului existent în lume – lucru foarte uşor, evident, în adâncul unei mănăstiri şi chiar în lume, înăuntrul unui mediu restrâns.

Se poate constata că, drept urmare, multe suflete pioase ori chiar sfinte dau dovadă de un deplorabil infantilism. Cartea lui Iov pare să nici nu fi fost scrisă, în aşa măsură e ignorată condiţia umană. Pentru astfel de suflete nu există decât de o parte păcătoşi, de cealaltă parte martiri care mor cântând. Iată de ce credinţa creştină nu are aderenţă, nu se propagă asemenea unui incendiu de la un suflet la altul.

În sfârşit, dacă miracolele ar avea natura, semnificaţia şi valoarea care li se atribuie, raritatea lor (în ciuda fenomenului Lourdes şi a celor ca el) ar putea face să se creadă că Biserica nu mai are deloc parte de Dumnezeu. Fiindcă Christos înviat a spus: „Cel care va crede şi va fi botezat se va mântui; iar cel care nu va crede va fi osândit. Iar celor ce vor crede, aceste semne vor urma: în numele Meu, demoni vor izgoni, în limbi noi vor grăi, şerpi vor lua în mină şi chiar ceva dătător de moarte

de vor bea nu-i va vătăma, pe bolnavi mâinileâşi vor pune şi se vor face sănătoşi.”[78]

Câţi credincioşi mai există astăzi, după acest criteriu?

(Din fericire textul acesta nu e, poate, autentic. Dar Vulgata îl admite.)

26. Misterele credinţei nu sunt un obiect pentru inteligenţă în calitatea ei de facultate care ne permite să afirmăm ori să negăm. Nu sunt de ordinul adevărului, ci deasupra lui. Singura parte a sufletului omenesc aptă de un contact real cu ele este facultatea iubirii supranaturale. Drept urmare numai ea e capabilă de adeziune în ce le priveşte.

Rolul celorlalte facultăţi ale sufletului, începând cu inteligenţa, este doar cel de a recunoaşte că acel ceva cu care iubirea supranaturală are contact constituie realităţi; că aceste realităţi sunt superioare obiectelor proprii facultăţilor în cauză; în sfârşit, rolul lor este de a face linişte de îndată ce, în suflet, iubirea supranaturală se trezeşte şi se actualizează.

Virtutea iubirii înseamnă exercitarea facultăţii iubirii supranaturale. Virtutea credinţei înseamnă subordonarea tuturor facultăţilor sufletului facultăţii iubirii supranaturale. Virtutea speranţei înseamnă orientarea sufletului către o transformare în urma căreia sufletul va fi integral şi exclusiv iubire.

Pentru a se subordona facultăţii iubirii, celelalte facultăţi trebuie să-şi afle flecare binele propriu; mai cu seamă inteligenţa, care e facultatea cea mai preţioasă după iubire. Aşa este într-adevăr.

Când inteligenţa, după ce a făcut linişte pentru a lăsa iubirea să invadeze sufletul întreg, reîncepe să se exercite, ea se descoperă pe sine mai bogată în lumină decât înainte, mai aptă să sesizeze obiectele şi adevărurile ce îi sunt proprii.

Mai mult, cred că aceste tăceri constituie pentru ea o

---

78 Luca 16, 16-18.

educaţie fără niciun alt echivalent şi că ele îi permit să atingă adevăruri care altfel i-ar rămâne pentru totdeauna ascunse.

Există adevăruri care îi sunt aproape, accesibile, dar pe care nu le poate atinge decât după ce a străbătut în tăcere de-neînţelesul.

Nu asta vrea să spună Sfântul Ioan al Crucii numind credinţa noapte?

Inteligenţa nu poate recunoaşte decât prin experienţă, *a posteriori*, avantajele subordonării ei faţă de iubire. Nu le presimte dintru început. Nu are, la început, niciun motiv rezonabil să accepte această subordonare. De aceea subordonarea ei este un lucru supranatural, operat numai de Dumnezeu. Prima tăcere, durând abia o clipă, care se desfăşoară în tot sufletul din supunere la iubirea supranaturală, e grăuntele aruncat de Domnul, grăuntele de muştar aproape nevăzut care va ajunge într-o zi arborele crucii.[79]

Tot astfel, când dăm desăvârşită atenţie unei muzici desăvârşit de frumoase (la fel pentru arhitectură, pictură etc.), inteligenţa nu găseşte nimic de afirmat ori de negat. Dar toate facultăţile sufletului, inclusiv inteligenţa, fac linişte şi rămân suspendate în ascultare. Ascultarea se aplică unul obiect incomprehensibil, dar care cuprinde realitate şi bine. Iar inteligenţa, deşi nu sesizează acolo niciun adevăr, află hrană.

Cred că misterul frumosului în natură şi în arte (numai în arta de prim ordin, perfectă sau aproape perfectă) este un reflex sensibil al misterului credinţei.

27. Datorăm precizărilor cu care Biserica a socotit că trebuie să înconjoare tainele credinţei, mai ales condamnărilor proclamate de ea (*anathema sifi*, *o* atitudine permanentă şi necondiţionată de atenţie respectuoasă, dar nu o adeziune.

Datorăm de asemenea o atenţie respectuoasă opiniilor condamnate de ea, în măsura în care conţinutul

79 Matei 13, 31-32; Marcu 4,30-32; Luca 13, 19.

lor, sau viaţa celor care le-au propus, cuprinde o anume aparenţă a binelui.

Adeziunea inteligenţei nu este datorată absolut nici unui lucru, în nicio situaţie. Ea nu e niciodată şi în niciun grad o chestiune de voinţă. Atenţia, doar ea, e voluntară. De aceea numai ea singură poate constitui obiectul unei obligaţii.

Dacă vrei să provoci în tine, prin voinţă, adeziunea inteligenţei, ceea ce se produce nu este o adeziune a inteligenţei, ci autosugestia. La asta revine metoda lui Pascal. Nimic nu degradează mai mult credinţa. Iar, mai devreme sau mai târziu, se produce cu necesitate un fenomen de compensare sub forma dublilor şi a „ispitelor potrivnice credinţei”.

Nimic nu a contribuit mai mult la slăbirea credinţei şi la răspândirea necredinţei decât falsa concepţie despre obligaţia inteligenţei. Orice altă obligaţie în afară de obligaţia atenţiei înseşi, impusă inteligenţei în exerciţiul funcţiei ei, sufocă sufletul. Întreg sufletul, nu numai inteligenţa.

28. Jurisdicţia Bisericii în materie de credinţă e bună în măsura în care impune inteligenţei o anume disciplină a atenţiei. De asemenea în măsura în care împiedică inteligenţa să pătrundă în domeniul Tainelor, domeniu care îi e străin, şi să divagheze asupra lor.

Ea este cu totul rea în măsura în care împiedică inteligenţa să utilizeze cu o totală libertate, în domeniul investigării adevărurilor ce îi sunt proprii, lumina răspândită în suflet de contemplaţia iubitoare. Libertatea completă e esenţială pentru inteligenţă în domeniul ei specific. Inteligenţa trebuie să se exercite cu o totală libertate, sau să tacă, în domeniul ei Biserica nu are niciun drept de jurisdicţie şi, prin urmare, mai cu seamă toate „definiţiile” unde intervin dovezi sunt nelegitime.

În măsura în care „Dumnezeu există” e o propoziţie intelectuală – dar numai în această măsură-o putem nega fără a comite nici păcat împotriva iubirii sau împotriva

credinţei. (Mai mult, această negaţie, făcută cu titlu provizoriu, e o etapă necesară investigaţiei filosofice.)

În fapt, a existat încă de la început, sau aproape de la început, o stânjenire a inteligenţei în creştinism. Această stânjenire se datorează modului în care Biserica şi-a conceput prerogativele de jurisdicţie şi a gândit mai cu seamă utilizarea formulei *anathema sit*.

Oriunde există stânjenire a inteligenţei există oprimare a individului de către faptul social, care tinde să devină totalitar. În secolul al XIII-lea mai ales, Biserica a instaurat un început de totalitarism. De aceea ea nu este lipsită de responsabilitate în evenimentele actuale. Partidele totalitare s-au format ca efect al unui mecanism analog utilizării formulei *anathema sit*.

Această formulă şi utilizarea care i s-a dat împiedică Biserica să fie catolică altfel decât prin nume.

29. Înainte de creştinism, un număr nedeterminat de oameni, în Israel şi în afara Israelului, au înaintat *poate* tot atât de departe ca sfinţii creştini în iubirea şi în cunoaşterea lui Dumnezeu.

Tot aşa stau lucrurile după Christos pentru acea parte a umanităţii aflată în afara Bisericii catolice („schismatici”, „eretici”, „necredincioşi”). Mai general, e îndoielnic că ar fi existat, după Christos, mai multă iubire şi cunoaştere de Dumnezeu în creştinătate decât în anumite ţări necreştine precum India.

30. E foarte *probabil* că destinul etern a doi copii morţi după câteva zile de la naştere, unul botezat şi altul nu, este acelaşi (chiar dacă părinţii celui de-al doilea nu ar fi avut nicio intenţie să îl boteze).

31. Dintre cărţile Vechiului Testament, doar un mic număr (Isala, Iov, Cântarea Cântărilor, Daniel, Tobie, Iezechiel în parte, anumiţi Psalmi, unele cărţi sapienţiale, începutul Genezei...) e asimilabil pentru un suflet creştin; la care se adaugă câteva formule răspândite în celelalte cărţi. Restul nu e digerabil pentru că lipseşte acolo un adevăr esenţial, aflat în centrul creştinismului, un adevăr

pe care grecii îl cunoşteau perfect: anume posibilitatea nenorocirii pentru cei nevinovaţi.

În ochii evreilor (cel puţin înainte de exil, cu câteva excepţii), păcatul şi nenorocirea, virtutea şi prosperitatea sunt inseparabile, ceea ce face din Iahve un Tată terestru, nu ceresc, vizibil, nu ascuns. Ca atare un Dumnezeu fals. Cu o asemenea concepţie, actul de caritate pură devine imposibil.

32. Am putea pune ca postulat:

Este falsă orice concepţie despre Dumnezeu incompatibilă cu o mişcare de iubire pură.

Sunt adevărate, în grade diferite, toate celelalte concepţii.

Iubirea şi cunoaşterea lui Dumnezeu nu sunt realmente separabile, fiindcă se spune în Eclesiastic: „[Domnul] a dat înţelepciunea celor ce-L iubesc pe El.”[80]

33. Istoria creaţiei şi a păcatului originar din Geneză e adevărată. Dar celelalte istorii ale creaţiei şi ale păcatului originar, din celelalte tradiţii, sunt de asemenea adevărate şi cuprind adevăruri nespus de preţioase.

Sunt reflexele diferite ale unui unic adevăr intraductibil în cuvinte umane. El poate fi presimţit prin intermediul unuia dintre aceste reflexe. Poate fi şi mai bine presimţit prin intermediul mal multora.

(Folclorul mai cu seamă, bine interpretat, cuprinde comori de spiritualitate.)

34. Biserica nu pare să îşi fi îndeplinit în mod desăvârşit misiunea de păstrare a doctrinei. E departe de a şi-o fi împlinit. Nu numai pentru că a adăugat precizări, restricţii şi interdicţii poate abuzive; ci şi pentru că a pierdut în mod aproape sigur o parte din comori.

Rămân drept mărturii pasaje din Noul Testament, admirabil de frumoase, dar astăzi cu totul de neînţeles şi care nu au fost probabil întotdeauna aşa.

— Întâi Apocalipsa, aproape toată.

— Pasajul din Sfântul Ioan: Christos „a venit prin apă

80 Eclesiastic I, 9.

şi prin sânge… nu numai prin apă, ci prin apă şi sânge… Căci trei sunt care mărturisesc pe pământ: Duhul şi apa şi sângele şi aceştia trei una sunt.”[81] Insistenţa aceluiaşi Sfânt Ioan asupra apei şi sângelui care au ieşit din coasta lui Christos.[82]

— Convorbirea cu Nicodim e de asemenea foarte misterioasă.[83]

— Sfântul Pavel: «… înrădăcinaţi şi întemeiaţi fiind în iubire, să puteţi să înţelegeţi, împreună cu toţi sfinţii, care este *lărgimea şi lungimea şi adâncimea şi înălţimea* şi să cunoaşteţi iubirea lui Christos, cea mai presus de cunoaştere.”[84] Origen deja, pe care îl desparte de Sfântul Pavel un timp relativ scurt, comentează acest frumos pasaj în maniera cea mai plată.

— Pasajul Sfântului Pavel despre Melchisedec: iară tată, iară mamă, fără spiţă de neam, ci făcut fiind asemenea Fiului lui Dumnezeu, el rămâne preot pururea”[85].

— Doctrina învierii trupurilor.[86] Trupul viu care trebuie să piară, „trupul spiritual” (*pneurnatike* – trebuie oare să ne gândim la teoria pitagoreică legată de *pneuma* conţinută în sămânţă?) care e nepieritor. Raportul între această doctrină şi importanţa dată castităţii („Orice păcat pe care-l va săvârşi omul este în afară de trup. Cine se dedă însă desfrânării păcătuieşte în însuşi trupul său.”[87] „Bucatele sunt pentru pântece şi pântecele pentru bucate şi Dumnezeu va nimici şi pe unul, şi pe celelalte. Trupul

---

81 I Ioan 5, 6-8. Pasajul sună astfel: .Căci trei sînt care mărturisesc în cer: Tatăl, Cuvîntul și Sântul Duh, și Aceștia trei Una sînt. Șl trei sînt care mărturisesc pe pămînt: Duhul și apa și sîngele și aceștia trei mărturisesc la fel.“

82 Ioan 19, 34.

83 Ioan 3, 1-21.

84 Efesenl 3, 18-19.

85 Evrei 7, 3.

86 I Corinteni 15.

87 I Corinteni 6, 18.

însă nu este pentru desfrânare, ci pentru Domnul şi Domnul este pentru trup.”[88]) [Care e aici sensul cuvântului „trup”, atât de ciudat opus „pântecelui”?]

Studiul doctrinelor hinduse aruncă asupra acestei teme o lumină mult mai vie decât orice text creştin, după cunoştinţa mea. Creştinii nu au spus niciodată, din câte ştiu, *pentru ce* castitatea (şi mai cu seamă virginitatea) are o valoare spirituală. E o lacună gravă şi ea îndepărtează de Christos o mulţime de suflete.

— Raportul între doctrina mântuirii, unde omul este scopul (doctrină care, aşa cum remarca foarte bine Abélard, e cu totul dene în teles) şi doctrina în aparenţă contrară indicată de cuvintele „Dumnezeu a voit să dea Fiului său mulţi fraţi”. (Am fi fost deci creaţi *din cauza* întrupării.)

— Raportul misterios între Lege şi păcat, exprimat de Sfântul Pavel într-un mod atât de ciudat câteodată. Şi aici, gândirea hindusă oferă puţină lumină.

— Insistenţa cu care sunt repetate expresii precum: „… spânzurat pe lemn”, „… s-a făcut blestem”.

— E aici ceva ce s-a pierdut fără urmă.

— Violenţa extraordinară a lui Christos împotriva fariseilor, reprezentanţi ai spiritului celui mai pur al Israelului. Ipocrizia, îngustimea şi corupţia, vicii comune oricărui fel de cler din pricina slăbiciunii umane, nu explică această violenţă. Un cuvânt al cărui sunet e foarte misterios arată că era vorba despre altceva: „Aţi luat cheia cunoştinţei.”[89]

Pitagoreicii numeau „cheie” medierea între Dumnezeu şi creatură. O numeau de asemenea armonie.

— Cuvântul „Fiţi, dar, voi desăvârşiţi, precum Tatăl vostru cel ceresc desăvârşit este”, rostit imediat după „Tatăl vostru cel din ceruri face să răsară soarele său peste cei răi şi peste cei buni şi trimite ploaie peste cei drepţi şi

88 I Corinteni 6, 13.
89 Luca 11, 52.

peste cei nedrepţi”[90], implică o întreagă doctrină care, după cunoştinţa mea, nu este nicăieri dezvoltată. Căci Christos citează ca însuşire supremă a dreptăţii lui Dumnezeu ceea ce se invocă mereu (de pildă în Iov) pentru a-L acuza de nedreptate, anume că dăruieşte fără deosebire celor buni şi celor răi.

Trebuie să fi existat în învăţătura lui Christos noţiunea unei anumite virtuţi a indiferenţei, virtute similară cu ceea ce găsim în stoicismul grec şi în gândirea hindusă.

Cuvântul lui Christos aminteşte de strigătul suprem al lui Prometeu: „Cerule prin care pentru toţi se roteşte lumina comună…”

(în plus, lumina şi apa menţionate acolo au probabil şi o semnificaţie spirituală, anume că toţi – din Israel şi din afara lui, din Biserică şi din afara ei – sunt în aceeaşi măsură Inundaţi de har, cu toate că cei mai mulţi îl refuză.)

Lucrul acesta e cu totul contrar concepţiei curente conform căreia Dumnezeu trimite în mod arbitrar mal mult har unuia, mai puţin altuia, asemenea unul suveran capricios; şi că face astfel sub pretextul că nu datorează nimănui harul! Or, El e dator faţă de bunătatea lui infinită să acorde fiecărei creaturi plenitudinea binelui. Trebuie să gândim mai degrabă că El răspândeşte neîncetat asupra fiecăruia plinătatea harului, dar că i se răspunde printr-un consimţământ mai mult sau mai puţin intens. În domeniul pur spiritual, Dumnezeu îndeplineşte toate dorinţele. Cei care au mai puţin au cerut mai puţin.

— Faptul însuşi că *Logos* a fost tradus prin *verbum* arată că ceva s-a pierdut: *logos* înseamnă înainte de toate *raport* şi e sinonim cu *aryttunos*, număr, la Platon şi la pitagoreici.

— Raport, adică proporţie.

— Proporţie, adică armonie.

— Armonie, adică mediere. Aş traduce: La început era Medierea.

---

90 Matei 5, 48 și 5, 45.

(Tot acest început al Evangheliei Simţului Ioan e foarte obscur. Pasajul „El era lumina cea adevărată care, venind în lume, luminează pe tot omul” contrazice cu totul doctrina catolică a botezului. Fiindcă, de vreme ce a venit, Verbul locuieşte în ascuns în fiecare om, botezat ori nu: nu botezul este cel care îl face să pătrundă în suflet.)

S-ar putea cita multe alte pasaje.

Incomprehensiunea unora dintre discipoli, chiar după Pogorârea Sântului Duh (dovedită de episodul Petru – Cornelie) pe de o parte, pe de altă parte masacrele pricinuite de persecuţie explică această insuficient de riguroasă transmitere. Poate că spre începutul secolului al II-lea toţi, sau aproape toţi, cei care înţeleseseră au fost ucişi.

Liturghia conţine şi ea cuvinte cu o tonalitate misterioasă.

— „Pornit în căutarea mea, te-ai aşezat cuprins de osteneală”[91] trebuie să aibă legătură şi cu altceva în afară de episodul femeii samaritence din Sfântul Ioan. Apropierea acestui cuvânt de tema multor poveşti din folclor aruncă asupra celor din urmă o lumină vie.

Ideea unei căutări a omului de către Dumnezeu e de o nesfârşită splendoare, de o nesfârşită adâncime. De îndată ce ea este înlocuită cu ideea unei căutări a lui Dumnezeu de către om apare decadenţa.

— „Fericit copac! De ramurile tale – e atârnată răscumpărarea lumii.

— Eşti cântarul pe care s-a cântărit acest trup – care i-a răpit infernului prada.”[92]

Acest simbol al balanţei este de o minunată profunzime. Balanţa joacă un mare rol în gândirea egipteană. Când Christos moare, soarele se află în constelaţia Berbecului, iar luna în cea a Balanţei. De

91 Pasaj din secvența Dies irae cîntată, în liturghia catolică, la slujba de înmormîntare: „Quaerens me sedisti lassus.“ (N. ed.fr.)

92 Pasaj din imnul Vextlla regis: „Beata (arbor) ciyus brachiis/ Pretium pependit saeculi/ Statera facta corporis. / TuUtque praedam. Tartari“ (N. ed. fr.)

observat că semnul din urmă era numit „Cleştele Cancerului”. Scriitorii nu încep să îi dea numele de „Balanţă” decât cu puţin înainte de era creştină (cu o lună înainte, soarele se afla în Peşti, iar luna în Fecioară; cf. semnificaţiei simbolice a Peştelui [I.X.O.Y.E.][93].

Dacă luăm seama la această metaforă, cuvântul lui Arhimede „Dă-mi un punct de sprijin şi voi răsturna lumea” poate fi privit ca o profeţie. Punctul de sprijin este crucea, intersecţie a timpului şi a eternităţii.

„Aşa cum astrul îşi trimite raza / aduce un fiu pe lume Fecioara / cu aceeaşi frumuseţe / La fel cum raza nu ştirbește steaua / naşterea fiului nu-i ştirbește mamei puritatea.”[94] Sunt cuvinte cu un sunet foarte straniu.

Iar strofa precedentă („Soare ce nu cunoaşte apusul / stea pururi strălucitoare / pururi luminoasă”) [95] devine extraordinară prin apropierea de un basm al indienilor din America, unde soarele, îndrăgostit de fiica unei căpetenii care a respins pe toţi peţitorii, coboară pe pământ luând chipul unui băiat bolnav, aproape orb, îngrozitor de sărac. O stea îl însoţeşte, preschimbată într-o bătrână zdrenţăroasă, bunica flăcăului. Căpetenia pune peţitorii să se întreacă pentru mâna fiicei lui, hotărându-le încercări foarte grele, împotriva oricărei aşteptări, băiatul cel sărman, deşi bolnav, zăcând pe-o rogojină, e singurul care izbuteşte să treacă de toate. Deşi plină de silă, fata căpeteniei îi devine soţie ca să respecte cuvântul tatălui ei. Bietul zdrenţăros se transformă atunci într-un prinţ minunat şi îşi preschimbă soţia, prefăcându-i în aur

---

93 în primele veacuri creștine, peștele era unul dintre cele mai puternice simboluri christice, iar literele cuvîntului grecesc ichthys erau interpretate drept inițialele cuvintelor din expresia care sintetiza condiția lui Christos: Iesous CHristos THeou Yios Soter (Iisus Christos, Dumnezeu, Mîntuitorul nostru).

94 Pasaj cîntat la vecernia Nașterii: „Sicut sidus radium/ proferi Virgo/Uium/ pariforma./ Nequesidus radio/ neque materJUio/fit corruptia“ (N. ed. Jr)

95 „Sol occasum nesciens/ stella semper ruti- lans/ semper clara“ (N. ed. Jr.)

veşmintele şi părul.

Povestea nu poate fi atribuită, după cât se pare, unei influenţe creştine...

— În liturghia zilelor pascale, „el însuşi a însemnat atunci lemnul pentru a vindeca răul pricinuit de lemn”[96] – copac nobil între toţi, copac unic; nicio pădure nu cuprinde unul asemenea prin frunză, floare şi rod.”[97] Sunt cuvinte splendide: de ele trebuie să se fi legat o întreagă simbolică astăzi pierdută. De altfel întreaga liturghie a săptămânii Mari are, aş zice, un ameţitor parfum de vechime.

— Legenda Graalului lasă să se întrevadă o îmbinare, astăzi neinteligibilă, între druidism şi creştinism, realizată iară îndoială în anii care au urmat morţii lui Christos, cu toate că poemele datează din secolul al XII-lea. De observat că Biserica nu a condamnat niciodată poemele Graalului, în pofida amestecului evident al creştinismului cu o tradiţie necreştină. Aproape imediat după pătimirea lui Christos, Herodot a fost trimis în reşedinţă obligatorie la Lyon, el fiind însoţit de o numeroasă suită în care trebuie să fi aflat şi creştini. (Poate Iosif din Arimateea?) Druizii au fost exterminaţi de Claudius câţiva ani mai târziu.

— *Dionysiacele* lui Nonnos, poem al unui egiptean probabil creştin din secolul al VI-lea, unde nu se vorbeşte însă decât despre zei greci şi astrologie, prezintă asemănări foarte ciudate cu Apocalipsa şi trebuie să fi fost inspirat de o combinaţie de acelaşi tip.

(N.B. Se vorbeşte acolo despre un rege Lycurg, menţionat deja în Homer, care l-a atacat mişelește pe Dionysos pe când acesta era dezarmat şi l-a silit să-şi caute refugiu *în Jundul Mării Roşit* Lycurg era rege al arabilor aflaţi la sud de Muntele Carmel. Geografic nu poate fi vorba decât despre Israel. Dacă admitem că Israel era

---

96 Pasaj din imnul Pange lingua, cîntat în Vinerea Mare: „Ipse lignum tune notavit, damna ligni ut solveret“ (N. ecL fr.)

97 Ibid.: arbor una nobilis/ nulla silva proferi,/ fronde, flore, germine.“ (N. ed.fr)

privit de cei vechi ca un popor blestemat pentru că refuzase noţiunea de Dumnezeu mediator, pătimitor şi mântuitor, revelată Egiptului, am putea înţelege ceea ce altfel este inexplicabil: anume că Herodot, atât de avid de toate ciudăţeniile de ordin religios, nu a vorbit niciodată despre Israel. De remarcat că Israel era predestinat să slujească de matcă lui Christos – dar şi să îl ucidă. De remarcat iarăşi că, după cum ne spun numeroase mărturii, Dionysos este acelaşi zeu cu Osiris. Dacă sun poseda versiunea egipteană a istoriei lui Moise, am avea probabil surprize…)

— Dacă *Rima lui Odin*, citată mai sus, nu e anterioară oricărui contact cu creştinismul, ea ar putea fi urma unui amestec similar. Ceea ce nu ar fi mai puţin extraordinar.

Au existat poate la începuturi apostoli ai lui Christos care să fi înţeles cuvântul „mergeţi şi învăţaţi toate neamurile” în modul pe care eu îl cred cel bun?

35. Înţelegerea creştinismului ne-a devenit aproape imposibilă din cauza misterului care acoperă istoria primelor timpuri creştine.

Acest mister stăruie mai întâi asupra raporturilor creştinismului cu Israel pe de o parte, cu tradiţiile religioase ale neamurilor (*gentes*) pe de altă parte.

E extrem de improbabil să nu fi existat la începuturi încercări de sincretism, un sincretism analog celui la care visa Nicolaus Cusanus. Or, nu există niciun fel de urmă de condamnare proclamată de Biserică împotriva unor asemenea încercări. (De altfel, Nicolaus Cusanus nu a fost nici el condamnat.) Cu toate acestea, lucrurile s-au desfăşurat ca şi cum asemenea condamnări ar fi fost rostite.

Pe lângă inepţiile lui Clement din Alexandria – care nici măcar nu mai ştia ce legături strânse unesc filosofia greacă clasică şi religia misterelor – trebuie să fi existat oameni care au văzut în Vestea cea bună încoronarea vechii religii. Ce s-a întâmplat cu operele lor?

Porphyrlos spunea că Origen a interpretat simbolic

Scripturile lui Israel slujindu-se de cărţile secrete ale pitagoreicilor şi ale stoicilor. Totuşi, atunci când vorbeşte despre filosofia greacă, Origen o invocă spre a o respinge. De ce? Fiindcă era vorba despre prăvălia de vizavi? Ori din alt motiv? Voia să ascundă ceea ce îi datora? Dar pentru ce? Pasajul din Porphyrios arată limpede că Misterele erau pe de-a-ntregul alcătuite din alegorii.

Eusebiu citează acest pasaj şi îl declară pe Porphyrios mincinos fiindcă spusese despre Origen că acesta începuse prin a „eleniza”. Dar nu neagă restul.

Eusebiu citează de asemenea o scrisoare mai mult decât ciudată a episcopului Meliton către Marc Aureliu, scrisă pe un ton prietenesc (*Hist*, IV, 26). „Filosofia noastră s-a dezvoltat mai întâi printre barbari, dar şi-a aflat înflorirea printre popoarele tale (tois *sois ethesin*), sub marea domnie a lui Augustus”.

Aceşti „barbari” nu pot fi decât evreii. Dar ce înseamnă restul frazei?

Augustus a murit în anul 14 al erei noastre. Christos era adolescent. Creştinismul nu exista.

„Filosofia noastră” înseamnă *Logosul* nostru, Christos? Şi-a găsit înflorirea (adică tinereţea) printre neamuri (*gentes*), în Grecia sau în Italia?

Episcopul adaugă: „cea mai bună dovadă că *logosul* nostru a crescut în acelaşi timp cu preafrumosul început al imperiului către bine este că el nu a suferit nicio umilinţă din partea stăpânirii lui Augustus, ci a avut dimpotrivă întreaga strălucire şi slavă după dorinţa tuturor”.

Se vorbeşte mereu despre „viaţa ascunsă de la Nazaret”. Se uită doar faptul că, dacă într-adevăr această viaţă a fost ascunsă, nu putem şti că ea s-a desfăşurat la Nazaret.

Iată tot ce ştim, din Evanghelie, despre viaţa lui Iisus dinainte de botezul lui Ioan.

S-a născut la Betleem. Fiind încă prunc, a fost dus de familia sa în Egipt A rămas acolo un timp nedeterminat. (Iosif a revenit în ţară după moartea lui Irod, dar nimic nu

ne spune că s-a întors imediat după ea; s-ar fi putut scurge câţiva ani.) La doisprezece ani petrece sărbătoarea Paştelui la Ierusalim. Părinţii săi locuiau atunci la Nazaret. (E ciudat că Luca nu menţionează fuga în Egipt.) La treizeci de ani e botezat de către Ioan. Iată riguros tot ce ştim.

E şi aici un mister foarte ciudat.

Un al treilea mister e cel al relaţiilor creştinismului cu Imperiul. Tiberiu voia să îl includă pe Christos în Pantheon şi a refuzat mai întâi să îi persecute pe creştini. Şi-a schimbat apoi atitudinea. Pison, fiul adoptiv al lui Galba, provenea probabil dintr-o familie creştină (cf. lucrărilor lui M. Hermann). Cum ne putem explica faptul că oameni ca Traian şi mal cu seamă Marc Aureliu i-au persecutat cu atâta îndârjire pe creştini? Dante îl aşază totuşi pe Traian în Paradis… Dimpotrivă, Commodius şi alţi împăraţi nelegiuiţi le-au fost mai degrabă favorabili. Şi cum se face că mai apoi Imperiul a adoptat creştinismul drept religie oficială? Care au fost condiţiile pentru a fi adoptat? Ce degradare a trebuit să sufere în schimb? Cum s-a ajuns la această complicitate între între Biserica lui Christos şi Fiară? Căci Fiara din Apocalipsă este aproape sigur Imperiul.

Imperiul roman era un regim totalitar şi grosolan materialist, întemeiat pe adorarea exclusivă a statului, la fel cum este nazismul. O sete de spiritualitate exista latent în nefericiţi! supuşi acelui regim. împăraţii au înţeles de la început necesitatea de a înăbuşi creştinismul printr-o falsă mistică, din temerea că o mistică veritabilă s-ar putea ivi şi ar zgudui totul.

A existat o încercare de a aduce la Roma misterele de la Eleusis. Aceste mistere îşi pierduseră – o arată indicii convingătoare – orice conţinut autentic. Masacrele atroce care avuseseră loc atât de des în Grecia, la Atena mai cu seamă, de la cucerirea romană şi chiar înainte de ea, s-ar fi putut foarte bine să influenţeze transmiterea lor; s-ar putea ca misterele să fi fost reconstituite de către iniţiaţi

de grad înalt. Ceea ce ar explica dispreţul cu care Clement din Alexandria vorbeşte despre ele, deşi s-ar fi putut să fi fost el însuşi iniţiat. Tentativa de transfer a eşuat totuşi.

În schimb druizii şi adepţii cultului secret al lui Dionysos au fost exterminaţi, pitagoreicii şi toţi filosofii au fost urmăriţi fără milă, cultele egiptene au fost interzise, creştinii au fost trataţi aşa cum ştim.

Mişuna de culte orientale din Roma epocii semăna perfect cu puzderia sectelor de gen teozofic din zilele noastre. Atât cât ne putem da seama, şi în primul, şi în al doilea caz nu era vorba despre articolul autentic, ci despre replici destinate snobilor. Antoninii sunt ca o oază în istoria atroce a Imperiului roman. Cum de au fost ei în stare să îi persecute pe creştini?

Ne putem întreba dacă, profitând de viaţa subterană a noii religii, nu s-au infiltrat printre creştini elemente cu adevărat criminale?

Trebuie ţinut seama mai ales de spiritul apocaliptic ce îi însufleţea. Aşteptarea venirii iminente a împărăţiei le dădea elan şi îi întărea, îndemnându-i spre actele de eroism cele mai extraordinare, aşa cum pe comunişti îi exaltă curând aşteptata revoluţie, între cele două psihologii trebuie să existe multe asemănări.

Dar, în ambele cazuri, o asemenea aşteptare constituie şi un mare pericol social. Se găsesc la istoricii antici o mulţime de relatări despre cetăţi unde, în urma unei eliberări de sclavi, decizie luată de un tiran pentru un motiv oarecare, stăpânii nu au mai putut ţine în frâu pe cei neeliberaţi. Sclavia era o condiţie atât de teribilă, încât nu putea fi îndurată decât de suflete zdrobite prin lipsa totală a speranţei. De îndată ce strălucea o licărire de speranţă, nesupunerea devenea endemică.

Ce efect putea astfel produce speranţa cuprinsă în Vestea cea bună! Vestea cea bună nu însemna numai mântuirea, ci, mai mult, cvasi certitudinea apropiatei sosiri în slavă a lui Christos pe pământ.

La Sfântul Pavel, pentru un îndemn spre blândeţe şi

dreptate adresat stăpânilor, există poate zece adresate sclavilor, sfătuindu-i să lucreze şi să se supună. Putem explica la rigoare aceste îndemnuri printr-un rest de prejudecăţi sociale, ce persistau în el în pofida creştinismului. Dar e mult mai probabil că era mai lesne să îi aduci pe stăpânii creştini la blândeţe decât pe sclavii creştini, îmbătaţi cum erau de aşteptarea zilei celei mari, la supunere.

Marc Aureliu dezaproba poate sclavia; fiindcă e neadevărat că filosofia greacă, în afară de Aristotel, a făcut apologia acestei instituţii. După mărturia lui Aristotel, anumiţi filosofi o condamnau drept „absolut contrară naturii şi raţiunii”. Platon, în *Politicul*, nu consideră că ea are un statut legitim decât în materie criminală, aşa cum e cazul la noi cu închisoarea şi munca forţată.

Însă Marc Aureliu avea în primul rând ca sarcină să păstreze ordinea. Şi-o repeta lui însuşi cu amar.

Catolicii justifică foarte uşor masacrele ereticilor prin pericolul social inerent ereziei. Nu le vine în minte ideea că persecuţiile creştinilor din primele secole pot primi aceeaşi justificare, şi cu cel puţin tot atât motiv. Ba chiar un motiv cu mult mai puternic, de vreme ce nicio erezie nu a cuprins o idee atât de zguduitoare ca aşteptarea aproape sigură a venirii apropiate a lui Christos-împărat.

Un val de nesupunere printre sclavii Imperiului ar fi dus neîndoielnic la prăbuşirea întregului edificiu în mijlocul celor mai înspăimântătoare dezordini.

În timpul lui Constantin aşteptarea apocaliptică trebuie să se fi erodat considerabil. Pe de altă parte, masacrele creştinilor împiedicau transmiterea doctrinei lor celei mai profunde, ceea ce golise poate, sau chiar foarte probabil, creştinismul de o mare parte a conţinutului său spiritual. Constantin a putut izbuti în ce priveşte creştinismul operaţia care nu îi reuşise lui Claudius în ce priveşte misterele eleusine.

Dar nu era în interesul Imperiului şi nici de demnitatea lui ca religia sa oficială să apară drept

prelungirea şi încununarea tradiţiilor vechi de secole ale ţărilor cucerite, zdrobite şi degradate de către Roma – Egiptul, Grecia, Galia. În ce priveşte Israelul, lucrul nu avea importanţă; în primul rând, legea cea nouă era foarte îndepărtată de legea veche; apoi şi med cu seamă Ierusalimul nu mai exista. De altfel, spiritul legii vechi, atât de străin de orice mistică, nu era foarte deosebit de spiritul roman. Roma se putea împăca cu un Dumnezeu al oştirilor.

Până şi spiritul naţionalist evreu, care, încă de la începuturi, i-a împiedicat pe mulţi creştini să recunoască afinitatea creştinismului cu spiritualitatea autentică posedată de *gentes*, era, pentru Roma, un element favorabil în creştinism. În mod ciudat, acest spirit s-a transmis chiar şi unora dintre „păgânii” convertiţi.

Roma, ca orice ţară colonizatoare, dezrădăcinase moral şi spiritual ţările cucerite. Ceea ce este efectul oricărei cuceriri de tip colonizator. Ea nu urmărea să refacă rădăcinile acelor popoare. Trebuia să le dezrădăcineze şi mai mult.

[De remarcat, cu titlu de confirmare, că singura profeţie păgână ce a fost menţionată vreodată de Biserică e cea a Sibilei, pe care tradiţia romană şi-o anexase. (De altfel, faptul că la Roma exista efectiv o speranţă mesianică, foarte asemănătoare cu cea din Iudeea şi tot atât de terestră, e dovedit limpede de a patra eglogă.)]

Supus influenţei conjugate a Israelului şi Romei, creştinismul a reuşit din plin în acţiunea de dezrădăcinare. Chiar şi astăzi, oriunde această influenţă este purtată de către misionari, apare dezrădăcinarea.

Tot ceea ce am afirmat este bineînţeles o ţesătură de supoziţii.

Dar există o cvasi certitudine. Anume că s-a căutat să ni se ascundă ceva; şi că s-a izbutit. Nu întâmplător există atât de multe texte distruse, atât întuneric asupra unei părţi esenţiale din istorie.

A avut probabil loc o distrugere sistematică de

documente.

Platon a scăpat; prin ce noroc? Nu mai avem însă *Prometeu eliberat* al lui Eschil, care lăsa probabil să se întrezărească adevărata semnificaţie a istoriei lui Prometeu, iubirea ce îi unea pe Prometeu şi Zeus, deja sugerată în *Prometeu înlănţuit* Câte alte comori pierdute încă!

Istoricii au ajuns până la noi cu mari goluri. Nu rămâne nimic din gnostici, nu rămân decât puţine scrieri creştine din primele secole. Dacă au existat texte în care elecţiunea lui Israel nu era recunoscută, aceste texte au fost suprimate. Biserica nu a declarat totuşi niciodată că tradiţia iudeo-creştină ar fi singura care să posede Scripturi revelate, sacramente, cunoaştere supranaturală a lui Dumnezeu. Ea nu a declarat niciodată că nu ar exista nicio afinitate între creştinism şi tradiţiile mistice ale altor ţări în afară de Israel. De ce? Oare nu pentru că Duhul Sfânt, în pofida a tot ce s-a întâmplat, a ferit-o de o minciună?

Aceste probleme sunt astăzi de o *importanţă capitală, urgentă şi practică*. Cum toată viaţa profană din ţările noastre provine direct din civilizaţiile „păgâne”, atâta timp cât va persista iluzia unei separări a creştinismului de aşa-zisul păgânism, creştinismul nu va fi întrupat, nu va impregna întreaga viaţă profană aşa cum trebuie să o facă, va rămâne izolat şi prin urmare ineficace.

Cât de mult s-ar schimba viaţa noastră dacă am vedea că geometria greacă şi credinţa creştină au izvorât din aceeaşi sursă!

Cuprins

Introducere 5
Autobiografie spirituală 19
Ultimele gânduri 49
Iubirea lui Dumnezeu şi nenorocirea 67
Scrisoare către un om al Bisericii 120